

“ในสถานการณ์นี้จะหวังพึ่งให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำแล้วสำเร็จเป็นไปได้ไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นนักปกครองหรือนักศาสนา หลาย ๆ พื้นที่มันไม่เหมือนกัน บางครั้งต้องใช้ศาสนาในหลอหลอมเยียวยา บางครั้งใช้กฎหมายในการปราบปราม บางครั้งใช้หลักรัฐศาสตร์ แต่บางครั้งต้องใช้ความจริงใจ ความรู้สึกที่เรามีทั้งหมดเข้าไป ในเมื่อเขาไม่มีทางออก ต้องมีคนปลอบโยน ชี้แนะ คลี่คลายความรู้สึกให้ดีขึ้น ดังนั้นต้องรวมกัน หมู่บ้านศรัทธาเป็นไปได้เพราะใช้การพัฒนาของเรา ที่ไหนมีฐานที่แข็งแรงก็มันคงขึ้นมาเอง”

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหา

ปัญหาความรุนแรงและความไม่มั่นคงในจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานในประวัติศาสตร์ ต่อเนื่องเชื่อมโยงถึงปัจจุบัน ภายใต้เงื่อนไขและบริบททางสังคมที่แม้จะมีความแตกต่างกันออกไป แต่ในกระบวนการเชิงนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาที่ผ่านมามีนักวิชาการชี้ว่า “ขาดการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม” ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจากภายนอกที่จะเข้ามาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปในทิศทางที่มุ่งตอบสนองยุทธศาสตร์การพัฒนาระดับชาติ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ ชัยวัฒน์ (2549) เรียกว่า “การพัฒนาแบบดิ่งเดียว มุ่งลดทอน ทำลายความหลากหลายต่าง ๆ ในนามของการพัฒนา ความก้าวหน้า ความมั่นคงกระแสหลัก...” ขณะที่อัมมาร์ (2549) วิเคราะห์ว่าปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดจากภาวะที่เรียกว่า “การพัฒนา และไม่พัฒนา” โดยการพัฒนาที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางได้สร้างแรงกดดันต่อชุมชนท้องถิ่นให้ไม่สามารถเพิ่มกำลังการผลิตหรือผลิตภาพของตัวเองเนื่องจากทรัพยากรได้ถูกกลืนไปจำนวนมากในนามของการพัฒนาสมัยใหม่ ดังกรณีชาวประมงพื้นบ้านที่ได้รับผลกระทบจากอุตสาหกรรมประมงพาณิชย์ กรณีของชุมชนที่ถูกกลืนการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ การประกาศเขตพื้นที่ทับซ้อนที่ดินทำกินชุมชน เป็นต้น หรือหากจะกล่าวในสำนวนภาษาของอัมมาร์ก็คือ “ภาวะการพัฒนาและไม่พัฒนาเกิดขึ้นจากความไม่ยุติธรรมและนโยบายด้านความมั่นคงเป็นหลัก” ข้อเสนอที่แหลมคมจากชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดชายแดนใต้ ที่ว่า “การพัฒนาคือการไม่พัฒนา” อันมีนัยสะท้อนว่า “การพัฒนาในแนวทางหลักที่ริเริ่มผลักดันโดยรัฐส่วนกลางเป็นการพัฒนา ที่ตีบตัน ไร้ทางออก” ดังนั้นจึงต้องสร้างเลือกการพัฒนาในแนวทางใหม่ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการกำหนดอนาคตตนเองอย่างจริงจัง ด้วยการสร้าง “จุดแตกหักที่ชุมชน” ที่หมายถึงการพัฒนาบนฐานอัตลักษณ์ทางศาสนา สังคม และชาติพันธุ์ (ณัฐพงศ์, มณีรัตน์ และแวรอมลี, 2555) จึงนับว่ามีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งทั้งในแง่วิคิดและการปฏิบัติการเพื่อการแก้ไขปัญหา, ประเวศ (2547) ได้เสนอแนวทางการพัฒนาบนฐาน “ศาสนธรรม” โดยกล่าวจำเพาะสถานการณ์ในจังหวัดชายแดนใต้ด้วย ข้อเสนอในเชิงรื้อสร้างระบบคิด ทักษะ และมุมมองในการแก้ไขปัญหาโดยใช้ ศาสนธรรม จึงจะสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความรุนแรง การสร้างสันติภาพ และบ่งเกิดความยั่งยืน

บทพิสูจน์เบื้องต้นในแนวทางการพัฒนาบนฐานศาสนา อัตลักษณ์ และวัฒนธรรม สะท้อนได้จากการรวมตัวของชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันประกอบด้วย ชุมชนในจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส และ 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา จำนวน 170 ชุมชน ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายชุมชนศรัทธา” หรือ “กัมปง ตักวา” (Kampung Taqwa) ในปี พ.ศ. 2551 เพื่อสร้างกิจกรรมและโครงการพัฒนาที่มุ่งยกระดับและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น โครงการบ้านมั่นคง การออมทรัพย์และสวัสดิการชุมชน การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การประมงพื้นบ้าน ฯลฯ ผ่านกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วม การพึ่งตนเองที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต หลักปฏิบัติ และความต้องการของสมาชิกในชุมชน ด้วยแนวคิดที่ว่า

“ใช้หลักศาสนา สร้างศรัทธา พัฒนาชุมชน หนุนสร้างชุมชนเป็นสุข” (ณัฐพงศ์, มณีรัตน์ และ แววมลี, 2555 ; Chitniratna, 2012 ; คณะทำงานวาระสังคม, 2552)

การก่อตัวและกระบวนการพัฒนาชุมชนของเครือข่ายชุมชนศรัทธาที่เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ความไม่มั่นคงของชุมชนและความขัดแย้งในพื้นที่ นับเป็นมิติใหม่ของการพัฒนา เพราะเป็นการเปิดพื้นที่ปฏิบัติการงานพัฒนาจากการบูรณาการหลักในการดำเนินชีวิตควบคู่กับหลักคำสอนของศาสนา ดังที่ไพศาล อติตประธานเครือข่ายชุมชนศรัทธาอีกท่านหนึ่งกล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “ด้านหนึ่งของความรุนแรงคือความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมและสังคมจากการเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ การบริโภคนิยม และการปฏิบัติตัวออกห่างจากกรอบและครรลองของศาสนา” แต่กระนั้นปัญหาเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงภายในของชุมชนท้องถิ่นโดยลำพังหากเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับนโยบายการพัฒนาของรัฐด้วย และเมื่อผนวกกรรมสองด้านของปัญหาทั้งจากความรุนแรงและปัญหาสังคม คุณธรรม การแก้ไขปัญหาก็อยู่ที่การเรียกหาสามัญสำนึกพื้นฐานความเป็นชุมชน และการรื้อฟื้นความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ในแนวทางศรัทธา

รวมทั้งการสร้างแนวทางการพัฒนาที่ใช้ศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ และดำเนินงานด้วยความอิสระ ทำให้เกิดการพัฒนาที่เข้าถึงปัญหา ตอบสนองความต้องการชุมชนได้ มากไปกว่านั้นการพัฒนายังสามารถหนุนเนื่องสู่การสร้างสุขในชายแดนใต้จาก “จุดเล็ก ๆ ในท้องถิ่น” ทว่ามั่นคงในระยะยาว ดังที่ผู้นำท่านหนึ่งของเครือข่ายชุมชนศรัทธา ให้ความเห็นว่า

“ในสถานการณ์นี้จะหวังพึ่งให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำแล้วสำเร็จเป็นไปไม่ได้ ไม่ว่านักปกครองหรือนักศาสนา หลาย ๆ พื้นที่มันไม่เหมือนกัน บางครั้งต้องใช้ศาสนาในหลอหลอมเยี่ยวยา บางครั้งใช้กฎหมายในการปราบปราม บางครั้งใช้หลักรัฐศาสตร์ แต่บางครั้งต้องใช้ความจริงใจ ความรู้สึกที่เรามีทั้งหมดเข้าไป ในเมื่อเขาไม่มีทางออก ต้องมีคนปลอบโยน ชี้แนะ คลี่คลายความรู้สึกให้ดีขึ้น ดังนั้นต้องรวมกัน หมู่บ้านศรัทธาเป็นไปได้เพราะใช้การพัฒนาของเรา ที่ไหนมีฐานที่แข็งแรงก็มันคงขึ้นมาเอง”

ผลจากการก่อตัวของชุมชนการก่อตัวของเครือข่ายชุมชนศรัทธาในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ไม่เพียงนำไปสู่การพัฒนาชุมชนในระดับชุมชนและเครือข่ายเท่านั้น หากยังนำไปสู่การพัฒนาข้อเสนอแนะและแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการสร้าง “ชุมชนเป็นสุข” ในกระบวนการสันติภาพจากข้างล่างในอีกทางหนึ่งด้วย

ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิวัฒนาการรูปแบบและกระบวนการพัฒนาชุมชน ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายชุมชนศรัทธา รวมทั้งการเสนอแนะแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับหลักศาสนาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาวิวัฒนาการ รูปแบบและกระบวนการพัฒนาชุมชนของเครือข่ายชุมชนศรัทธาในสถานการณ์ความขัดแย้งและความไม่มั่นคงจังหวัดชายแดนภาคใต้

2.2 เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการส่งเสริม สนับสนุนความเข้มแข็งเครือข่ายชุมชนศรัทธาในการพัฒนาเพื่อสร้างชุมชนเป็นสุขและด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับชุมชนและเครือข่าย

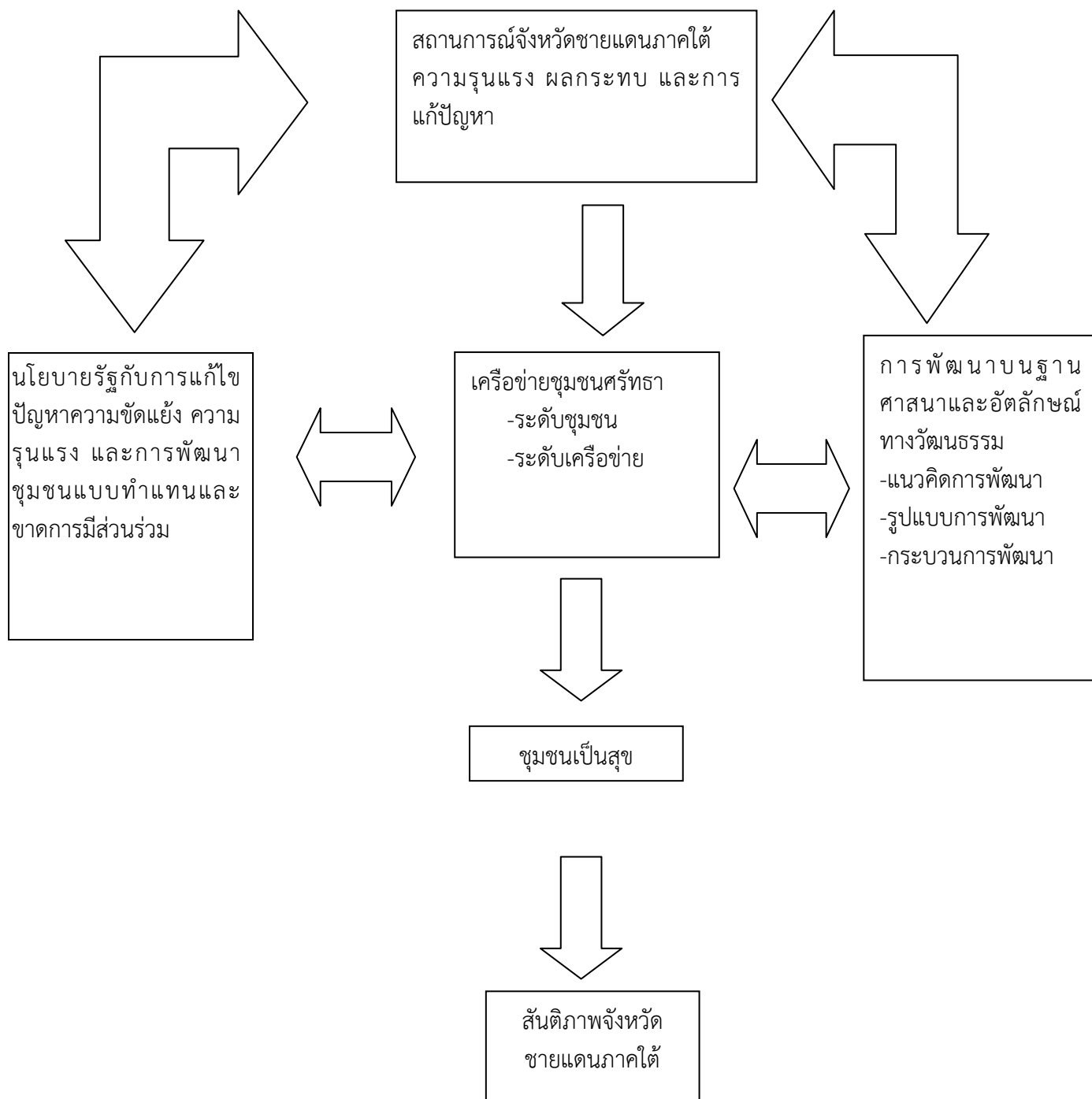
2.3 เพื่อวิเคราะห์ข้อเสนอที่เป็นไปได้สำหรับการพัฒนาที่สอดคล้องกับหลักศาสนาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

3. คำถามและกรอบแนวคิดการวิจัย

แนวทางการแก้ไขปัญหามหาความรุนแรงและความไม่มั่นคงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เกิดขึ้นอย่างยืดเยื้อยาวนานและทวีความรุนแรงขึ้นในสถานการณ์ใหม่ หลังปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ถูกสะท้อนว่าเป็น “การพัฒนาจากข้างบน” เป็นด้านหลัก ดังสะท้อนผ่านนโยบายและกลไกเชิงสถาบัน จากฝ่ายการเมือง กองทัพ รัฐบาล และการพัฒนาชุมชนแบบทำแทนและขาดการมีส่วนร่วม ขณะที่ “การพัฒนาจากข้างล่าง” กลับถูกปิดทับ” (Absent) มาโดยตลอด ทำให้แม้ว่าจะมีการทุ่มเททรัพยากรจำนวนมากลงไปในพื้นที่ แต่ปัญหาก็กลับยังไม่คลี่คลายทั้งยังมีแนวโน้มเป็น “ความรุนแรงเชิงคุณภาพ” มากยิ่งขึ้น

ดังนั้นจึงต้องสร้างโอกาสของการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนท้องถิ่น ด้วยการริเริ่มรูปแบบการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานศาสนาและวัฒนธรรม ที่เรียกว่า “สี่เสาหลัก” เพื่อสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา อย่างไรก็ตามการพัฒนาในรูปแบบการพัฒนาดังกล่าว ต้องมีการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนอย่างลึกซึ้ง มีการแสวงหาแนวทางการพัฒนากิจกรรม/ โครงการที่สอดคล้องกับความคาดหวังและความต้องการของแต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกันออกไป การริเริ่ม ส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดกลุ่มพัฒนาใหม่ ๆ ในชุมชนตามศักยภาพ โอกาสและทุนทางสังคม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเครือข่ายชุมชนศรัทธาเรียกว่า “กระบวนการประชาคม” อันเป็นกระบวนการที่มุ่งสร้าง โน้มนำสู่การให้การศึกษา การเรียนรู้ ตระหนักในคุณค่าร่วมของความเป็นกลุ่มและองค์กรชุมชนในแนวทางศรัทธา ซึ่งนอกจากจะนำไปสู่การสร้างชุมชนเป็นสุขในรูปแบบ กระบวนการที่ถูกสร้าง/ ออกแบบโดยชุมชนแล้ว ด้านหนึ่งยังนำไปสู่การถักทอกระบวนการสร้างสันติภาพจากข้างล่างที่สามารถหนุนเนื่องและเป็นส่วนหนึ่งของการการแก้ไขปัญหามหาความขัดแย้งและความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในอีกทางหนึ่ง

ภาพประกอบ 1 แนวคิดการวิจัย

4. ขอบเขตการวิจัย

4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาเฉพาะกรณี “เครือข่ายชุมชนศรัทธา” ซึ่งเป็นองค์กรชุมชนในระดับเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวขององค์กรในระดับชุมชนต่างๆ ในพื้นที่สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส และจังหวัดสงขลา โดยมีชุมชนสมาชิกจำนวน 170 ชุมชน และจะทำการคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษาในเชิงลึก เพิ่มเติมอีกจังหวัดละ 1 ชุมชน รวม 4 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนลำลอง หมู่ที่ 12 ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ชุมชนมะยง หมู่ที่ 5 ตำบลปะลุกาสาเมาะ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ชุมชนกำปัน หมู่ที่ 6 ตำบลท่าสาบ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา และชุมชนละเวง หมู่ที่ 3 ตำบลคอนทราย อำเภอมะนัง จังหวัดปัตตานี

4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาวิวัฒนาการ รูปแบบ กระบวนการ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเพื่อส่งเสริม สนับสนุนความเข้มแข็งชุมชนและเครือข่าย และข้อเสนอแนะการพัฒนาที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ทาง สังคมวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

4.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา

หลังการเกิดขึ้นของสถานการณ์ความรุนแรงรอบใหม่ในปี พ.ศ. 2547 –พ.ศ. 2555

5. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ประกอบด้วยการศึกษาเอกสารและ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการศึกษาภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ การสังเกต การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการเข้าร่วมกิจกรรม/ กระบวนการกับเครือข่ายชุมชนศรัทธา

5.1 พื้นที่การวิจัย

การวิจัยเจาะจงใช้กรณีศึกษา “เครือข่ายชุมชนศรัทธา” ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการ รวมตัวขององค์กรชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และมีพื้นที่ในการดำเนินโครงการและกิจกรรมการ พัฒนาชุมชนครอบคลุม 4 จังหวัด ประกอบด้วย 4 อำเภอในจังหวัดสงขลา จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส รวม 170 ชุมชน เป็นหน่วยในการศึกษา/ วิเคราะห์

และคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษาอีก 4 ชุมชน ในจังหวัดสงขลา จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส เป็นกรณีศึกษาในเชิงลึก ทั้งนี้การคัดเลือกชุมชนศึกษาในเชิงลึกนั้นเป็นการเลือก แบบยึดจุดมุ่งหมายของการวิจัย¹ (Purposeful Sampling) ซึ่งในแง่ระเบียบวิธีเป็นการเลือกแบบไม่มี โครงสร้าง มีขั้นตอนและวิธีดำเนินการที่ ไม่ซับซ้อน เพราะจุดมุ่งหมายของการเลือกแบบนี้ไม่ใช่เพื่อให้ ได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทน แต่เพื่อนำมาแสดงหรือสนับสนุนให้เหมาะสมกับแนวคิด

¹ การเลือกตัวอย่างในการวิจัยในทางสังคมศาสตร์มีวิธีการ 2 แบบหลักๆ คือ การสุ่มโดยอาศัยหลักความน่าจะเป็น ในทางสถิติ (Probability Sampling) เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ได้โดยทั่ว ๆ ไป (Generalization) ซึ่งมีการนำไปใช้ใน มากในการวิจัยเชิงปริมาณ กับการเลือกแบบยึดจุดมุ่งหมายของการวิจัย (Purposeful Sampling) ที่นำไปใช้ส่วน ใหญ่และเป็นที่ยอมรับในการวิจัยเชิงคุณภาพ

จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งนักวิชาการเรียกการเลือกแบบนี้ว่า “Convenient Sampling” แต่กระนั้นในทางปฏิบัติการเลือกแบบนี้ไม่ใช่ใช้ความสะดวกตามใจนักวิจัย หากคือต้องใช้ความคิดความเข้าใจในจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์การวิจัยนั้นอย่างลึกซึ้ง² โดยในการเลือกผู้วิจัยโดยใช้เวทีประชุมร่วมกับคณะกรรมการเครือข่ายชุมชนศรัทธา ในคราวประชุมสรุปทบทวนและประเมินผลอาสาสมัครชุมชนศรัทธา เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2555 ณ โรงแรมเลออินทร์ จังหวัดสงขลา ได้มีประชุมร่วมระหว่างนักวิจัยและแกนนำขับเคลื่อนเครือข่ายชุมชน เพื่อคัดเลือกชุมชนศึกษา โดยกำหนดหลักเกณฑ์จากองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการคือ

(1) พื้นที่ศึกษาต้องมีความแตกต่างหลากหลายภายในระบบภูมิโนเวศที่เรียกว่า “เขา ป่า นา เล”

(2) มีกิจกรรมและกระบวนการพัฒนาชุมชนต่อเนื่อง ภายใต้รูปแบบการพัฒนาของเครือข่ายที่เรียกว่า “สี่เสาหลัก” (Four Pillars) ทั้งนี้จากหลักเกณฑ์ดังกล่าว สามารถคัดเลือกพื้นที่ได้ดังนี้

- 1) ชุมชนลำลอง หมู่ 12 ตำบลนาทวี อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา (เขา)
- 2) ชุมชนมะยง หมู่ 5 ตำบลปลูกลาสาเมา อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส (ป่า)
- 3) ชุมชนกำป็น หมู่ 6 ตำบลท่าสาบ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา (นา)
- 4) ชุมชนละเวง หมู่ที่ 3 ตำบลดอนทราย อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี (เล)

5.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้มี 4 วิธีการหลัก คือ

(1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ งานวิจัย หนังสือ บทความ เอกสาร อิเลคทรอนิกส์ เอกสารทางราชการ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

(2) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จากการสังเกต ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในเชิงลึกกับผู้นำชุมชน ชาวชุมชน ผู้นำชุมชนเครือข่าย เครือข่ายชุมชน ภาคประชาสังคม และนักพัฒนาเอกชน ในเวทีต่างๆ เช่น การประชุมประจำเดือน เวทีอาสาสมัครขับเคลื่อนชุมชน กิจกรรมทางศาสนา และการเยี่ยมบ้าน

(3) การประชุมเชิงปฏิบัติการในระดับชุมชนและเครือข่าย รวม 4 ครั้ง เพื่อร่วมกันวิเคราะห์แนวทาง รูปแบบ และข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาที่เหมาะสมในระดับชุมชน

(4) การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการกับหัวหน้าส่วนราชการในพื้นที่ ประกอบด้วย ผู้แทนจากศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) สำนักงานจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาลในพื้นที่ศึกษา

5.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จะนำมารวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นจึงนำเสนอข้อมูลให้กับแกนนำชุมชนและแกนนำขับเคลื่อนเครือข่ายได้ร่วมกันตรวจสอบความถูกต้อง และร่วมกันเสนอแนะแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้

² ขาย โพลิตา. (2550). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งฯ.

6. ประโยชน์ที่ได้รับ

6.1 ได้แนวทาง รูปแบบ และกระบวนการพัฒนาสร้างความเข้มแข็งชุมชน ที่ชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

6.2 ได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับการแก้ไขปัญหาและสร้างชุมชนเป็นสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทขององค์กรได้

7. นิยามศัพท์การวิจัย

เครือข่ายชุมชนศรัทธา หมายถึง การรวมตัวของชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย ชุมชนในจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส และ 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา จำนวน 170 ชุมชน เพื่อสร้างกิจกรรมและโครงการพัฒนาที่มุ่งการยกระดับและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในมิติต่าง ๆ ด้วยกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วม การพึ่งตนเองที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต หลักปฏิบัติ และความต้องการของสมาชิกในชุมชน ด้วย

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน หมายถึง พื้นที่และสนามความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคนที่สะท้อนถึงความรู้สึกและความต้องการในการดำรงชีวิต ศาสนาและจิตวิญญาณความเป็นชุมชน (Spirit of Community) ร่วมกัน

“การสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนนั้นสัมพันธ์อย่างยิ่งกับกระบวนการในการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสร้างพื้นที่ในการแสดงตนและให้ความหมายของชุมชน การรวมตัวรวมกลุ่มและเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องและเข้มแข็งทำให้ชุมชนสามารถนำมาอัตลักษณ์มาสร้างอำนาจในการต่อรอง สร้างพื้นที่อัตลักษณ์และตำแหน่งแห่งที่ในประชาสังคม สำนึกความเป็นชุมชน รวมทั้งความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการขับเคลื่อนเพื่อสร้างสุขของชุมชนในวิถีทางที่สร้างและปฐมนิเทศขึ้นมาโดยชุมชนเอง แต่กระนั้นต้องพยายามหลีกเลี่ยงการยกย่องเชิดชูความเป็นเขา/เราที่อาจนำไปสู่การกีดกัน กดขี่และทำให้คนอื่นกลายเป็นอื่น เพราะนอกจากจะไม่สามารถสร้าง/แสวงหาแนวทางการพัฒนาได้แล้ว อาจนำไปสู่ความรุนแรงแบบใหม่ในอีกลักษณะได้เช่นเดียวกัน”

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องชุมชนศรีทธา : การพัฒนาด้วยหลักศาสนาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะทำการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2 ส่วนหลัก คือ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเป็นสุขและ แนวคิดการพัฒนาบนฐานศาสนาและอัตลักษณ์ชุมชน

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเป็นสุข

ด้วยเหตุที่การตีความ นิยาม/ให้ความหมายชุมชนและความเป็นชุมชน มีความแตกต่างหลากหลายและสลับซับซ้อนไปมา ทำให้แนวคิดการพัฒนาชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากยุคต้นของการวางแผนพัฒนาชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพและชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชน โดยบทบาทผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกและการวางแผนการพัฒนาแบบรวมศูนย์อำนาจเคลื่อนสู่การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่เปิดพื้นที่/ บทบาทให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา การเสริมสร้างอำนาจให้กับปัจเจกบุคคลและกลุ่มให้มีทักษะ ความชำนาญ ประสบการณ์ ที่สามารถเปลี่ยนแปลง สร้างสรรค์ชุมชนของตนได้อย่างมีคุณค่า ดังนิยามใน Wikipedia (2012) ที่ว่า

“Community Development (CD) is a broad term applied to the practices and academic disciplines of civic leaders, activists, involved citizens and professionals to improve various aspects of local communities...seeks to empower individuals and groups of people by providing them with the skills they need to effect change in their own communities”

ถึงปัจจุบันที่มีการตื่นตัวอย่างขนานใหญ่ของชุมชนกระแสการเปลี่ยนแปลงความคาดหวังในระดับท้องถิ่นและสากลในประเด็นความเข้มแข็ง ความยั่งยืน ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และการอยู่ร่วมกันอย่างเท่าเทียมในสังคม ทำให้การพัฒนาชุมชนมีมิติที่กว้างมากยิ่งขึ้น ดังสะท้อนผ่านการนิยามว่าพัฒนาชุมชนหมายถึง ปฏิบัติการพัฒนาเพื่อการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน ภายใต้ฐานความยุติธรรมทางสังคมและการยอมรับซึ่งกันและกัน...” มูลนิธิการพัฒนาชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น (Community Development Foundation For Community and Local Government, 2009 quote in Wikipedia, 2012) ได้ให้ความหมายในมิติที่กว้างขึ้นไปอีกในแง่ของชุดการให้คุณค่าและการปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุ

การแก้ไขปัญหาความยากจนและอุปสรรคขวางกั้นความก้าวหน้าของสังคมรากหญ้า และการพัฒนาประชาธิปไตยแบบเข้มข้น

“set of values and practices which plays a special role in overcoming poverty and disadvantage, knitting society together at the grass roots and deepening democracy...”

Community Development Exchange (2010 quote in wikipedia, 2012) เห็นว่าการพัฒนาชุมชนเป็นวิถีทางของการปฏิบัติงานเพื่อเป้าหมายการสร้างความเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐานความยุติธรรมทางสังคม ความเสมอภาค การยอมรับกันและกันในสังคม ด้วยเหตุนี้การพัฒนาชุมชนจึงเป็นกระบวนการเติมความรู้ ประสบการณ์ การสร้างสรรค์วิถีทาง ช่องทางการกระทำร่วมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

“...purpose is to build communities based on justice, equality and mutual respect...community development involves changing the relationships between ordinary people and people in positions of power...everyone can take part in the issues that affect their lives. It starts from the principle that within any community there is a wealth of knowledge and experience...creative ways, can be channeled into collective action to achieve the communities' desired goals.

หลังเสร็จสิ้นการสัมมนาของสมาคมพัฒนาชุมชนนานาชาติ (The International Association for Community Development) เรื่อง “หุ้นส่วนการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง : สิ่งท้าทายและตอบสนองต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์” ที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 24-27 มิถุนายน พ.ศ. 2550 ณ ประเทศฮ่องกง โดยมีตัวแทนจากประเทศต่าง ๆ เกือบ 30 ประเทศ ในภาคพื้นเอเชีย-แปซิฟิก อาทิ จีน ฮ่องกง อินเดีย ญี่ปุ่น มาเก๊า มาเลเซีย ปากีสถาน ฟิลิปปินส์ เกาหลีใต้ ไต้หวัน ไทย นิวซีแลนด์ และออสเตรเลีย ได้ออกแถลงการณ์ที่น่าสนใจชื่อว่า “แถลงการณ์ฮ่องกง” (Hongkong Declaration) โดยมีสาระสำคัญคือการร่วมกันสร้างสถาบันแบบประชาธิปไตยและประชาคมในเอเชียแปซิฟิก ผ่านการพัฒนาชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดประชาสังคมที่เข้มแข็ง การรักษาสันติภาพที่ยั่งยืนบนฐานของความยุติธรรม และการสร้างเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตย โดยให้ความสำคัญกับการตัดสินใจและการปฏิบัติของประชาชนและชุมชน ในการพัฒนานโยบายสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาชุมชนจึงเป็นทั้งกระบวนการและเป้าหมายที่มุ่งเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับชุมชนท้องถิ่น เน้นการเสริมสร้างศักยภาพของประชาชนและสถาบัน/หน่วยงาน บนความเท่าเทียม ความชอบธรรม และขีดความสามารถในการเป็นหุ้นส่วนการพัฒนา โดยมุ่งส่งเสริมการแสดงออกโดยอิสระของชุมชนด้วยโอกาส ห่วงไกลความเจริญ และขาดแคลนปัจจัย การพัฒนา ดังนั้นการพัฒนา

ชุมชนในแนวคิดนี้จึงให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าหลัก หลักการทางสังคม ความเสมอภาค และการยอมรับความแตกต่างหลากหลาย บนฐานความรู้และความชำนาญของบุคคลและชุมชน โดยที่กระบวนการพัฒนาชุมชนต้องสร้างกลไกแก้ไขปัญหา และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การตระหนักถึงการพัฒนาความเข้มแข็งของชีวิตทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานการปฏิสัมพันธ์อย่างสันติระหว่างกลุ่มที่แตกต่างกัน เน้นกระบวนการเรียนรู้ที่มีคนเป็นศูนย์กลาง การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนานโยบายและการปฏิบัติสู่ความยั่งยืน (มนตรี และคณะ, 2550) ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวคิดของ Bhattacharyya (2009) ที่เห็นว่า การพัฒนาชุมชนคือการแสวงหาสู่ทางการสร้างความสมานฉันท์ทางสังคม (Social Solidarity) ด้วยหลักการการพึ่งตนเอง ความคำนึงถึงความต้องการพื้นฐาน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการดังกล่าว

ขณะที่ด้านหนึ่งจากการก่อตัวของแนวคิดหลังสมัยใหม่ ได้เปิดมิติการวิเคราะห์เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์อำนาจและวาทกรรมอำนาจจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่ปิดทับ/กีดกันชุมชนชุมชนให้ตกเป็นเบี้ยล่าง การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งการเปลี่ยนผ่านทางสังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อมจากสถานการณ์ที่ถูกปิดทับโดยโครงสร้างสู่การปฏิบัติการเพื่อความยุติธรรมทางสังคมที่หมายถึงการสร้างสรรค์สิทธิ ความเสมอภาคและ โอกาสสร้างสรรค์โอกาสของการกระทำการของผู้ที่ถูกกีดกันและครอบงำโดยโครงสร้าง (Ledwith, 2011) แนวการวิเคราะห์เช่นนี้สามารถสะท้อนผ่านการเคลื่อนไหวของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เช่น การเกิดขึ้นของขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (People Movement for Justice Society ; P-Move) ซึ่งเป็นขบวนการขององค์กรเกษตรกรและคนจนเมืองที่ได้รับผลกระทบอันจากนโยบาย การพัฒนาประเทศอันประกอบด้วย เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย, เครือข่ายสลัม 4 ภาค, สมัชชาคนจนกรณีเขื่อนปากมูล, และเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง ชมรมประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าชีวมวลและคัดค้านโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ จังหวัดอุบลราชธานี ได้ชุมนุมเรียกร้องให้ มีการปฏิรูปที่ดิน การปฏิรูปการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมและสิทธิความเป็นมนุษย์ และการยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ, หรือเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง (คปสม.) ที่เกิดจากการรวมตัวของเครือข่าย 13 เครือข่าย จำนวน 531 ชุมชน ทั้งที่เป็นเครือข่ายพื้นที่และเครือข่ายประเด็นปัญหา จากฐานคติที่ว่า

“การพัฒนาที่ผ่านมาภาคประชาชน ไม่ได้มีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนาวิถีชีวิตของตนเอง ปัญหาของภาคประชาชนหลายเรื่องเกิดจากแนวนโยบายของรัฐ การจัดสรรทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม และภาคประชาชนไม่ได้มีโอกาส ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาของตนเอง รวมทั้งการเมืองภาคประชาชนยังไม่เข้มแข็งมากพอ การตรวจสอบถ่วงดุลมีน้อยมาก จึงทำให้เกิดปัญหาคุณธรรม จริยธรรม และเกิดการทุจริต คอร์รัปชันทางการเมืองเป็นเหตุให้

เกิดความวุ่นวายทางการเมือง จึงต้องสร้างการเชื่อมโยงเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยการปฏิรูปสังคมและการเมือง เกิดการแก้ไขปัญหาของประชาชน ที่องค์กรประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยเน้นการแก้ไขปัญหาที่ดิน ทั้งการถูกไล่ที่ และที่ดินชุมชนทับซ้อนกับการประกาศของหน่วยงานราชการ ปัญหาความขัดแย้งการใช้ทรัพยากร เช่น การสัมปทานเหมืองแร่โปแตช การสัมปทานเหมืองทอง ปัญหาคนขายขอบ คนไร้สัญชาติ ที่ถูกเอาเปรียบ เช่น ชาวเล คนไทยพลัดถิ่น และปัญหาความรุนแรงจังหวัดชายแดนใต้”

(มูลนิธิชุมชนไทย, 2555)

และหากกล่าวเฉพาะสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ เครือข่ายชุมชนศรัทธาก็เป็นชุมชนแบบหนึ่งภายใต้ระบบของความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นในสนามของความร่วมมือทั้งในระดับชุมชน และเครือข่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ผ่านกิจกรรม โครงการต่าง ๆ จากกระบวนการที่ถูกคิดค้นและออกแบบให้เหมาะสมกับแต่ละชุมชน และอัตลักษณ์ของชุมชน (เครือข่าย) ทั้งเพื่อเป้าหมายการพัฒนาชุมชน คุณภาพชีวิต และการเปลี่ยนผ่านเพื่อเป้าหมายที่ใหญ่กว่าคือการหนุนเนื่องสู่การแก้ไขปัญหาความรุนแรง การสร้างสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในฐานะผู้กระทำการทางสังคมที่มีศักยภาพ ท่ามกลางโครงสร้างสังคมที่ทาบทะมันด้วยแนวคิดความมั่นคงจากข้างบนอย่างมั่นคง

อย่างไรก็ดีการนิยามและให้ความหมายเกี่ยวชุมชนเป็นสุข ยังไม่ชัดเจนมากนักในปัจจุบัน เพราะนิยามของความสุข จัดเป็นระบบคิดอย่างหนึ่งที่แปรเปลี่ยน เรียนรู้ได้ ขึ้นกับบุคคล ชุมชนและสภาพแวดล้อมในทุกมิติ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงจึงเกิดจากกระบวนการเรียนรู้และบูรณาการ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ คน ชุมชนและสังคมสามารถเรียนรู้ จัดการให้เป็นสุขได้อย่างเป็นอิสระ ปราศจากการบีบคั้นในทุก ๆ ทาง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ได้กำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจการสร้าง สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) ให้มีคุณธรรม นำความรอบรู้ เท้าทันโลก ครอบครัวยุติธรรม ชุมชน เข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ส่วนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยวัตถุประสงค์ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การสร้างสังคมที่เป็นธรรมมีสันติสุข ขจัดความเหลื่อมล้ำ ความยากจน และกระจายรายได้ที่เป็นธรรมและเป็นสุข (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555) จากวิสัยทัศน์และพันธกิจในแผนพัฒนาดังกล่าว ได้ชี้ชวนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การพัฒนาในกระแสหลักแบบเดิม ที่มุ่งเน้นการพัฒนาและชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจนั้น ด้านหนึ่งได้นำมาซึ่งปัญหาด้านจิตใจ ความสุข ปัญหาสังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างขนานใหญ่ในสังคม ดังนั้นการบรรลุถึงการอยู่ดีมีสุขของประชาชน (Human well-Being) จึงมีความหมายในแบบกว้างและขยายขอบข่ายไปสู่มิติอื่น ๆ ที่สำคัญ

ดังที่กรมการพัฒนาชุมชน (2554) ได้พัฒนาดัชนีชี้วัดความ “อยู่เย็น เป็นสุข” ของชุมชนที่เรียกว่า ความสุขมวลรวมชุมชน (Gross Village Happiness) และนิยามว่าอยู่เย็นเป็นสุขหมายถึงสถานะที่คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพทั้งจิต กาย ปัญญา ที่เชื่อมโยงกับ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวมและสัมพันธ์กันได้อย่างถูกต้องดีงาม นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วย 6 องค์ประกอบหลัก คือ

(1) การมีสุขภาพะ ชุมชนประกอบด้วย บุคคล มีความรู้ในการสร้างสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง ไม่เจ็บป่วย อายุยืนนาน บุคคล มีสุขภาพจิตใจที่ดี ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม เชื่อมมั่นในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บุคคล ครอบครัว กลุ่ม องค์กร “คิดเป็น ทำเป็น” มีความเป็นเหตุเป็นผล บุคคล มีทักษะในการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า อยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข สร้างสรรค์ประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างเต็มศักยภาพ

(2) เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย บุคคล ครอบครัว มีรายได้ที่เพียงพอเกิดจากการมีสัมมาชีพหรือการมีงานทำที่ดี มีรายได้ที่เป็นธรรม ต่อเนื่อง บุคคล ครอบครัวมีความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ชุมชนมีการกระจายรายได้ในกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนอย่างเป็นธรรม ชุมชนมีกิจกรรมสร้างความมั่นคงเศรษฐกิจฐานราก มีและพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนต่อเนื่อง มีสถาบันการเงิน ชุมชน กองทุนสวัสดิการชุมชน การแก้ปัญหาหนี้ในระบบ

(3) ครอบครัวอบอุ่น ประกอบด้วย บุคคลรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน เพื่อให้สามารถดำรงความเป็นครอบครัวและชุมชนได้อย่างมีคุณภาพที่ยั่งยืน ครอบครัวที่สมาชิกมีความมุ่งมั่นในการดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างมีจุดหมาย มีความรัก ความผูกพันต่อกัน สามารถปฏิบัติบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม ครอบครัวมีการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกวัยเยาว์ให้เติบโตอย่างมีคุณภาพในวิถีชีวิตของความเป็นไทย ครอบครัว ชุมชนเลี้ยงดูผู้สูงอายุให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

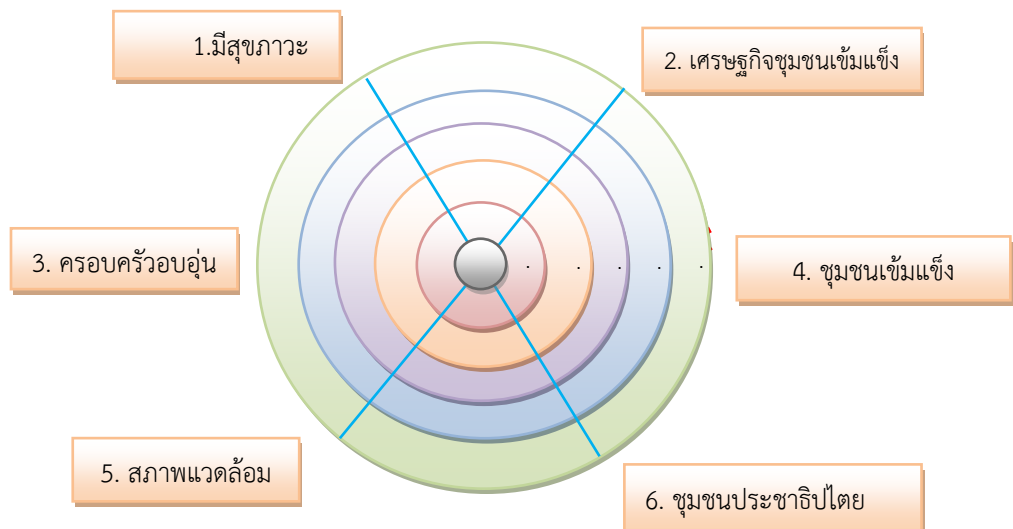
(4) ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย ประชาชนและองค์กรในชุมชนสามารถร่วมมือ ช่วยเหลือเกื้อกูลและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ชุมชนสามารถบริหารจัดการชุมชน พัฒนาชุมชน ตลอดจนแก้ไขปัญหามุมชนได้ด้วยตนเองอย่างมีเหตุมีผล ชุมชนมีและใช้แผนชุมชนในการยกระดับคุณภาพชีวิต ชุมชน ชุมชนมีการบริหารจัดการกิจกรรมต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ชุมชนสร้างการทำงานร่วมกับภาคีการพัฒนาที่มีบทบาทเกื้อหนุนกันภายในชุมชน ชุมชน มีการสื่อสาร และกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ชุมชน สามารถธำรงไว้ซึ่งคุณค่าของประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนเอกลักษณ์ความเป็นไทย

(5) สภาพแวดล้อมดี มีระบบนิเวศที่สมดุล ประกอบด้วย บุคคล ครอบครัวมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง บุคคล ครอบครัวมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้าน ชุมชน สภาพแวดล้อมมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ชุมชนมีบริการสาธารณสุขที่พอเพียง ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และสภาพแวดล้อมที่มีคุณภาพเพื่อสร้างสมดุลให้กับระบบนิเวศ และยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีของคน

(6) เป็นชุมชนประชาธิปไตย ประกอบด้วย บุคคลมีศักดิ์ศรี มีสิทธิเสรีภาพและการยอมรับ และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นคนที่เท่าเทียมกันตามระบอบประชาธิปไตย บุคคล ประพฤติ ปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนเองและเคารพในสิทธิและหน้าที่ของคนอื่น มีระเบียบวินัย บุคคลเคารพศักดิ์ศรีและระเบียบ กติกาประชาธิปไตย ไม่ใช้อำนาจ ขาดเสียในการใช้สิทธิ์เลือกตั้งบุคคล มีสำนึก

ป้องกันการทุจริตชุมชน ชุมชนมี ธรรมนูญชุมชน มีระบบการบริหารจัดการที่ยึดหลักความโปร่งใส คำนึงถึง เป็นธรรม รับผิดชอบ ชุมชนสมานฉันท์โดยชุมชนแก้ปัญหาความขัดแย้ง มีความสมานฉันท์สันติสุขโดยคนในชุมชน

ภาพประกอบ 2 องค์ประกอบชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข

ที่มา : กรมการพัฒนาชุมชน, 2554.

ประเวศ (2545) ได้เสนอแนวคิดในคราวจัดสัมมนาเพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชนเป็นสุขของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยเห็นว่าชุมชนจะเป็นสุขได้นั้นนอกจากต้องเชื่อมโยงบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคมในทุกมิติ และควรคำนึงถึงหน่วยพื้นฐานที่เหมาะสมที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและรักษาคุณภาพความสุขไว้ได้ โดยประเวศเสนอว่าชุมชนจนถึงระดับตำบลเป็นหน่วยพื้นฐานที่ชัดเจนและมีความเหมาะสมเพื่อรักษาคุณภาพของความสุขผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น กิจกรรมการพัฒนาชุมชน วิสาหกิจชุมชน

บรรจง (2545) ได้เสนอความเห็นเห็นว่าเดิมชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งและเป็นเอกภาพสูง มีกลไก โครงสร้างของชุมชนที่จะจัดระเบียบชุมชนได้อย่างเหมาะสม แต่ปัจจุบันโครงสร้างอำนาจดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการเข้ามาของโครงสร้างอำนาจรัฐ ทำให้ชุมชนอ่อนแอ เนื่องจากโครงสร้างเก่าและใหม่ไม่สามารถสอดประสานกันได้ หรือเกิดความขัดแย้งกัน ดังนั้นจึงต้องสนับสนุนให้ชุมชนริเริ่มกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของตนเองเพื่อนำชุมชนไปสู่ความสุขอีกครั้งหนึ่ง สอดคล้องกับความเห็นของ สมเจตนา (2545) ได้ให้ความเห็นว่านโยบายการพัฒนาของรัฐบาลในสมัยปัจจุบัน แม้ในระยะสั้นอาจจะมองว่าเกิดประโยชน์กับชุมชน แต่ในระยะยาวจะส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ดังนั้นชุมชนจะต้องเข้ามาส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเองอย่างมีสำนึกของความเป็นพลเมือง ซึ่งเขาเห็นว่าสำนึกความเป็นพลเมืองของปัจเจกบุคคลและชุมชนจะสามารถสร้างอำนาจของชุมชนในการเข้ามาจัดการทุนของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย ธรรมชาติ ทรัพยากร วัฒนธรรม ศาสนา และภูมิปัญญา ทุนสามารถปรากฏออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดการป่าชุมชน ธนาคารชุมชน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กิจกรรมเหล่านี้จะนำไปชุมชนไปสู่ความสุข

ตามที่ต้องการ กระนั้นก็ดีเขาเห็นว่ากิจกรรมที่กล่าวมาไม่อาจดำเนินไปโดยชุมชนเพียงลำพัง หากต้องมีพันธมิตรของพลเมือง คือประชาสังคม นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน ที่จะเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชนด้วย

ในส่วนของภาคใต้การปฏิบัติการเพื่อสร้างสุขของชุมชนได้มีมาอย่างต่อเนื่องและแตกต่างกัน กิจกรรมออกไปอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมของเครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่ายกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน เครือข่ายชุมชนแออัด กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงมีมิติที่เชื่อมโยงกับสิทธิของคน ชุมชน ทางเลือกการพัฒนา ที่จะนำพาชุมชน สังคม ไปสู่ความเข้มแข็ง ยั่งยืนและการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขในวิถีที่ได้เลือกเท่านั้น แต่ได้ขยายเป็นแหล่งและศูนย์กลางในการเรียนรู้ เช่น มหาวิทยาลัยชาวบ้าน มหาวิทยาลัยชุมชน ฯลฯ และมีการขยายงานพัฒนาจากชุมชนต้นแบบไปประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวาง

จากการศึกษาของอับดุลสุโก๊ะ (2551) เรื่องหลักการศาสนากับกระบวนการชุรอ กรณีกีฬาชุมชนตะลีสะ ตำบลตะลีสะ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี และชุมชนตาแปด ตำบลปากบาง อำเภอกะเปอร์ จังหวัดสงขลา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาชุมชนเป็นสุข ภายใต้แนวคิดการประยุกต์ใช้ กระบวนทัศน์อิสลามเพื่อการพัฒนา (Islamic Perspective of Development) อันประกอบด้วย กระบวนทัศน์ด้านสวัสดิการชุมชนมุสลิม กระบวนทัศน์ด้านการศึกษา และกระบวนทัศน์ด้านการจัดการชุมชนด้วยสภาชุรอ มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา ผลการศึกษาพบว่า "ชุรอ" ถือว่าเป็นหัวใจหลักของหลักศาสนาอิสลาม ด้วยเป็นกระบวนการระดมความคิดและทัศนะในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง หรือเพื่อการตัดสินใจปัญหา และ/ หรือคลี่คลายข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน ซึ่งถือเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ ดูแลและปกครองให้เกิดสังคม และชุมชนที่เที่ยงธรรม สมานฉันท์ และเป็นสุข แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ประเด็นที่เข้าสู่สภาชุรอนั้นจะต้องไม่มีตัวบทจากคัมภีร์อัลกุรอาน และ/ หรือวจนะศาสดาตัดสินอย่างชัดเจน และมตินั้นต้องไม่ขัดแย้งกับอัลกุรอาน ซุนนะห์นบี (วจนะศาสดา) มติปวงประชาญ์ และหลักการทั่วไปของอิสลาม รวมถึงการพิจารณาใช้หลักการของฐานแห่งศาสนธรรม และด้วยกระบวนการชุรอทำให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้าใจ ตระหนักในการสร้างความเท่าเทียม สมานฉันท์ และร่วมกันพัฒนาชุมชน การจัดการสวัสดิการชุมชนได้อย่างผสมกลมกลืนทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิม

จากรายงานสรุปผลการเสวนาเรื่องการขับเคลื่อนชุรอเพื่อสร้างสุขแก่ชุมชน ณ พื้นที่สีแดง จังหวัดชายแดนภาคใต้ของโครงการพัฒนาเครือข่ายตำบลสุขภาวะในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้กล่าวถึงการนำกระบวนทัศน์อิสลามเพื่อพัฒนามาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติการชุมชน โดยใช้กระบวนการชุรอในการออกแบบและพัฒนารูปแบบการจัดการต่าง ๆ ทั้งในด้านการศึกษาบูรณาการการพัฒนากิจกรรมในชุมชนทั้งการออมทรัพย์ สวัสดิการชุมชน สิ่งแวดล้อม ฯลฯ โดยมีคณะกรรมการของสภาชุรอเป็นผู้ขับเคลื่อนงาน มีแกนนำ 4 เสาหลัก ประกอบด้วย ผู้นำทางศาสนา ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น และผู้นำตามธรรมชาติ เป็นผู้ขับเคลื่อนงานหลักในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความสุขได้อย่างยั่งยืนบนฐานศาสนาและวิถีชุมชน (อับดุลสุโก๊ะ, 2555)

กล่าวได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเป็นสุขนั้นมีลักษณะของการบูรณาการ เชื่อมโยงเข้าด้วยกันระหว่างความเป็นปัจเจกบุคคล สำนึกความเป็นชุมชน อัตลักษณ์และสามารถสะท้อนผ่านกิจกรรมการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในแง่ของการปกป้อง ฟื้นฟู บูรณะ และการริเริ่มกิจกรรมใหม่

บนฐานของการมีส่วนร่วม สำนึกความเป็นพลเมืองและสำนึกสาธารณะของชุมชน สิ่งเหล่านี้เองที่เป็นเป็นรากฐานที่สำคัญของการสร้างชุมชนเป็นสุข อย่างไรก็ตามในทัศนะของเสาวลักษณ์ (2555) เห็นว่าการนิยามความสุขนั้นยังไม่ลงตัวมากนักและอาจแตกต่างกันออกไปในแต่ละบริบทสังคม แต่กระนั้นเธอก็เห็นว่าความสุข หรือเป็นสุขนั้นควรมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ การมุ่งแก้ไขปัญหาคือพื้นฐานในการดำรงชีวิตหรือปัญหาความยากจน การลดการลดความเหลื่อมล้ำและเน้นการกระจายรายได้เพื่อความเท่าเทียมกันของคนในสังคม และการพัฒนาเพื่อความสุขเป็นการเน้นความสำคัญของปัจจัยที่ไม่ใช่วัตถุด้วย เช่น ปัจจัยทางด้านจิตใจ สติปัญญา สังคม สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ทางสังคม ครอบครัว ธรรมชาติ และสิทธิเสรีภาพ ทั้งนี้การขับเคลื่อนเพื่อให้บรรลุความสุข/ เป็นสุขจะต้องพัฒนานโยบายสาธารณะอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

2. แนวคิดการพัฒนาบนฐานศาสนาและอัตลักษณ์ชุมชน

มีรายงานการขับเคลื่อนงานพัฒนาโดยใช้ศาสนาเป็นฐานในหลายประเทศ โดยเฉพาะในสาขาการพัฒนาชุมชน ที่หลายชุมชนได้อาศัยความเชื่อและศรัทธาในศาสนาเป็นฐานในการขับเคลื่อนการพัฒนา เพื่อยกระดับความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตโดยรวมของสมาชิกชุมชนอย่างครอบคลุม แนวทางการพัฒนาฐานศาสนาเน้นให้เกิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกชุมชน ซึ่งเชื่อว่าเป็นการทำดี หรือ การทำบุญรูปแบบหนึ่ง อีกทั้งยังเน้นการพัฒนากิจกรรมที่หลากหลาย ครอบคลุมสิ่งที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชน ควบคู่กับการให้ความสำคัญกับคุณธรรม หรือ ความเจริญทางจิตวิญญาณ (Spiritual Growth) ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ในมุมมองของการพัฒนาสังคม ศาสนาหรือความศรัทธา จัดเป็นองค์ประกอบของทุนทางสังคมประการหนึ่ง (Social Capital) ที่สามารถสร้างพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาให้ได้ผล และมีประสิทธิภาพ ด้วยความเชื่อในผลดีหรือผลบุญของการกระทำ นอกจากนี้แนวคิดการพัฒนาฐานศาสนายังให้ความสำคัญกับกระบวนการเสริมพลัง (Empowerment Process) ในระดับต่าง ๆ ทั้งระดับครอบครัวและปัจเจก ระดับชุมชน ระดับองค์กร และระดับเครือข่าย ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่มุ่งสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในทางสังคม ส่งเสริมการพัฒนาผ่านวินัยทางจิตวิญญาณ (Spiritual Disciplines) และการช่วยเหลือในการแก้ปัญหาสังคม ด้วยเหตุนี้การขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนโดยอาศัยศาสนาเป็นฐาน จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่มีความพยายามไปปรับใช้ กับกลุ่มคนที่มีศาสนาและความเชื่อเดียวกันอยู่ร่วมกันจำนวนมาก อีกทั้งยังอาจจะเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น ๆ ที่มีลักษณะร่วมด้านความเชื่อและศาสนา (อาแว, 2554)

ทั้งนี้การเคลื่อนไหวลักษณะนี้ มักจะมีองค์กรที่ทำงานโดยอิงความเชื่อหรือศาสนา (Faith-based Organizations) ผลักดันหรือสนับสนุนการขับเคลื่อน อาจจะเป็นองค์กรที่ก่อตัวขึ้นมาในระดับชุมชน หรือเป็นองค์กรในระดับประเทศหรือระหว่างประเทศที่ดำเนินงานเผยแพร่แนวทางการพัฒนาแนวนี้ โดยมีองค์กรสาขาหรือเครือข่ายที่ทำงานในระดับชุมชน ดังตัวอย่างขับเคลื่อนของชุมชนสันติอโศกที่ได้ใช้ความศรัทธาในหลักคำสอนของพุทธศาสนาเป็นเครื่องชี้แนะแนวทางการพัฒนาและปฏิบัติด้วยการส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่มที่มุ่งส่งเสริมในการรักษาศีล ส่งเสริมการทำดี ด้วยการคำนึงความเป็นชุมชนที่เรียกว่า “ชุมชนบุญนิยม” ประกอบด้วย เศรษฐกิจบุญ

นิยม วัฒนธรรมบุญนิยม การศึกษาบุญนิยม และการเมืองบุญนิยม ขึ้นในชุมชน ที่มีสมาชิก ประกอบด้วยญาติธรรม ที่มีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติธรรม ถือกีฬา ละเอียดอาหาร รับประทานอาหารมังสวิรัต และร่วมกันทำงานรับใช้ประชาชน ตามแนวคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยมีสมณะโพธิรักษ์เป็นผู้อบรมสั่งสอน ชัดเจนสมาชิกของชุมชน ภายในชุมชนมีความเป็นอยู่เรียบง่าย อดทน เสียสละแรงงานเพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ ของชุมชน เน้นระบบการผลิตแบบพึ่งตนเองและครบวงจร เช่น การทำเกษตรของชุมชน มีการผลิตปุ๋ย โดยใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์ (IMO) การเก็บขยะจากกระบวนการต่าง ๆ มาผลิตเป็นปุ๋ยขยะ (EM) การนำขยะที่สร้างขึ้นกลับมาเวียนใช้ใหม่ ระบบชลประทาน การปลูกพืชสมุนไพรเพื่อรักษาผู้ป่วยแบบ “ธรรมชาติบำบัด” กิจกรรมด้านแปรรูปผลผลิตโรงสีข้าวชุมชน ที่จะผลิตข้าวข้าวกล้องสำหรับบริโภคเองในชุมชน จำหน่ายให้กับคนที่ห่วงใยในสุขภาพและบุคคลทั่วไป การแปรรูปสมุนไพร โดยการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การแปรรูปอาหาร การแปรรูปขนมปัง กิจกรรมตลาดกลางบุญนิยม (ฮ้านปันบุญ) การจัดจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ชุมชน กิจกรรมการฝึกอบรม เป็นต้น กล่าวได้ว่าการดำเนินงานของชุมชนโอศุกประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก แม้จะไม่ใช่ที่ยอมรับของสถาบันทางศาสนากระแสหลักในประเทศไทย (อาแว, 2554)

ขณะที่แนวคิดการพัฒนากฎเกณฑ์อัตลักษณ์ก็ได้รับความสนใจและนำไปประยุกต์กันมากขึ้น โดยที่อัตลักษณ์ (Identity) เดิมใช้คำว่า Idem ซึ่งเป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากคำว่า Identitas ในภาษาละติน ซึ่งมีความหมายว่าเหมือนกัน (The Same) ดังนั้นความหมายของอัตลักษณ์โดยพื้นฐานเกี่ยวข้องกับความหมายที่ซ้อนทับ คาบเกี่ยวกันอยู่ระหว่างตัวตนหรืออัตลักษณ์ที่สัมพันธ์กับสังคม ซึ่งหมายถึงโครงสร้างทางสังคมที่กำหนดพฤติกรรมและการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับบทบาท หน้าที่ ความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคลต่อคนอื่น ๆ ในสังคม กับอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความคิด และการตีความของปัจเจกบุคคลในการนิยามและให้ความหมายของตนเองเมื่อสัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัว อัตลักษณ์จึงมีมิติที่ซ้อนทับระหว่างโครงสร้างสังคมที่กำหนดปัจเจก กับการนิยามของปัจเจกในฐานะผู้กระทำ (รัตน, 2546) ด้วยเหตุนี้อัตลักษณ์จึงไม่ได้มีความโดยอัตโนมัติหรือเกิดขึ้นพร้อมกับคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและมีลักษณะเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา ที่สำคัญในแง่การให้ความหมายอัตลักษณ์คือระบบจิตสำนึก ทั้งจิตสำนึกในระดับปัจเจกบุคคลและจิตสำนึกร่วมในระดับกลุ่ม / สังคม ที่เกิดจากการนิยามว่าตัวเองคือใคร มีความเป็นมาอย่างไร แตกต่างจากคนอื่น กลุ่มอื่นในสังคมอย่างไร และใช้อะไรเป็นเครื่องหมายในการแสดงออกอัตลักษณ์ดังกล่าว (พัฒนา, 2546) เป็นการก่อรูปและดำรงอยู่ในการรับรู้เกี่ยวกับตัวเองและคนอื่นรับรู้เรา โดยมีกระบวนการทางสังคมในการสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อคนและกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม (ประสิทธิ์, 2547)

ในระดับปัจเจกบุคคล (Individual Identity) บุคคลหนึ่งอาจจะมีหลายอัตลักษณ์อยู่ในตัวเอง เช่น เพศ ชชาติ ช่วงชั้นทางสังคม อาชีพ เป็นต้น ส่วนอัตลักษณ์ร่วมในระดับกลุ่ม/ สังคม (Collective Identity) มักถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานของความเหมือนกันของสมาชิกภายในกลุ่ม ซึ่งบนพื้นฐานของความเหมือนกันของกลุ่ม ย่อมมีความแตกต่างกับกลุ่มอื่นมาเป็นตัวกำหนดความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มของตน (ประสิทธิ์, 2547) หรือหากจะกล่าวในบริบทชุมชน อัตลักษณ์ของชุมชนจะหมายถึงตัวตนและอัตลักษณ์ร่วมของสมาชิกในชุมชน ที่ผ่านกระบวนการยอมรับ

ซึ่งกันและกัน (Mutual Recognition) และการยอมรับความเหมือนกันภายใน ซึ่งจะส่งผลต่อความสมานฉันท์ภายในกลุ่ม ความพยายาม ความต้องการ หรือประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน (ธีรยุทธ, 2547)

ในการแสดง/ สร้างอัตลักษณ์กลุ่ม/ สังคม โดยทั่วไปจะเกี่ยวข้องกับอำนาจ และการเคลื่อนไหวทางสังคมบนพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม รูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจนจากการเคลื่อนไหวทางอัตลักษณ์กระทั่งสามารถสร้างพลังอำนาจและการต่อรองที่เพิ่มสูงขึ้น คือการเคลื่อนไหวทางสังคมและบทบาทของชุมชน ผ่านกระบวนการทางวาทกรรมและการต่อสู้ในชีวิตประจำวันที่กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมในการแสดงออกความมีตัวตนและอัตลักษณ์ขึ้นมาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเคลื่อนไหวของประชาชนจากรากหญ้าและประชาสังคมกลุ่มต่าง ๆ (อานันท์, 2541) งานวิจัยที่น่าสนใจเช่น อริญญา (2544) ได้ศึกษาพลวัตความหลากหลายและความซับซ้อนแห่งอัตลักษณ์ของคนชายขอบ กรณีศึกษาชาวม้ง จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่ากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ประติฐ์ของรัฐที่กักขังชาวม้งไว้กับภาพลักษณ์อันเลวร้ายของผืนและการค้าฝิ่น การสร้างภาพแทนความจริงของรัฐผ่านการปฏิบัติการทางภาษา วัฒนธรรม สื่อสารมวลชน จนกลายเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่ครอบงำสังคมโดยทั่วไปอย่างไม่รู้ตัว เชื่อและยอมรับกันว่าชาวม้งเป็นผู้ที่ทำลายศีลธรรมของสังคมจากการปลูก เสพและค้าฝิ่นเป็นยาเสพติด เป็นผู้ทำลายความมั่นคงของชาติ อย่างไรก็ตามสถานการณ์ที่อัตลักษณ์ของตนถูกกักขังและถูกบีบให้มีทางเลือกน้อยลงสำหรับการดำรงชีวิต ประกอบการตื่นตัวในสังคมทั้งในระดับชาติและนานาชาติในประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน การเมืองนิเวศ ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ในบริบทเช่นนี้ชาวม้งก็ได้สร้างกระบวนการตอบโต้ต่อการกระบวนการกักขังทางอัตลักษณ์ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกนิยามและให้ความหมายโดยรัฐใน 2 ลักษณะคือ การตอบโต้ต่อการกักขังอัตลักษณ์ และวาทกรรมครอบงำ และการปรับเปลี่ยนตัวเองให้สอดคล้องกับรัฐและวาทกรรมครอบงำ จะเห็นได้ว่าปฏิบัติการตอบโต้ของชาวม้งเพื่อรักษาพื้นที่ของตนเองเอาไว้ เกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก็สะท้อนให้เห็นว่าอัตลักษณ์ไม่ได้เป็นเรื่องของการผูกขาดโดยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอีกต่อไป ขณะเดียวกันการพัฒนาของรัฐก็ควรที่จะเปิดที่ทางให้ ความแตกต่าง หลากหลายของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมด้วย การมีพื้นที่สำหรับการแสดงถึงตัวตนและอัตลักษณ์จึงเป็นหนทางสำคัญที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมประชาสังคม การสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

รัตนา (2546) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพิธีมะเนากับการสร้างความเป็นตัวตนของคนกะฉิ่น เมืองมัทจินา ประเทศพม่า และการที่คนกะฉิ่นนำพิธีนี้มาเพื่อเสริมสร้างอำนาจการต่อรองของตนเอง ผลการศึกษาพบว่าความเป็นตัวตนของคนกะฉิ่นที่แสดงผ่านพิธีมะเนามีหลายมิติที่ซ้อนทับกันอยู่ ด้านหนึ่งเป็นการสื่อถึงตัวตนของคนกะฉิ่นในด้านความเชื่อด้านศาสนา ความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมกับมนุษย์และความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีมาอย่างยาวนาน ด้านหนึ่งมีนัยสะท้อนทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการเรียกร้องสิทธิทางการเมือง การปกครอง ความเสมอภาคทางการเมือง อัตลักษณ์เชิงการเมืองเหล่านี้เกิดขึ้นในบริบทแวดล้อมรวมทั้งโครงสร้างทางการเมืองที่ขัดแย้งระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ ผู้นำและปัญญาชนของกะฉิ่นจึงเลือกพิธีมะเนามาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองโดยมีเป้าหมายอยู่ที่สิทธิที่จะปกครองตนเอง ภายใต้การปกครองแบบสหภาพและ

ความเสมอภาคในการอยู่ร่วมกันกับกลุ่มชนอื่นๆ พิธีมะเนาจึงเป็นทั้งการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม การประยุกต์วัฒนธรรมมาสร้างชุมชนในจินตนาการและพลังอำนาจในการต่อรองท่ามกลาง ความสับสน อลหม่าน ทางการเมืองในประเทศพม่า

การเคลื่อนไหวเพื่อแสดง/ สร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มคนชายขอบเหล่านี้ มีความน่าสนใจ เพราะเป็นการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นจากความมีเหตุและผล อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความไม่พอใจต่อ สังคมการเมือง ที่ปิดกั้น/ เปียดขับให้เขา/ และเธอเหล่านั้น สูญเสียตัวตน ล่มสลายทางอัตลักษณ์และ กลายเป็นคนชายขอบ ขณะเดียวกันการเคลื่อนไหวนอกจากจะเพื่อร่วมมือกันสร้างอัตลักษณ์แล้ว ด้าน หนึ่งยังเป็นภาพตัวแทนของการสร้างความสุข ความเป็นชุมชน ความเป็นเสมอภาค ความเป็นธรรมและ ยุติธรรมในสังคม (Meade, 2004) และการช่วงชิงพื้นที่ของชุมชนมาชำระใหม่ให้บริสุทธิ์ (Purely Spatial) เพื่อเคลื่อนเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของชุมชนใหม่บนพื้นที่ด้วย

ในมิติของการพัฒนาชุมชน การสร้าง/ ดำรงอัตลักษณ์และนำมาเป็นเครื่องมือใน การพัฒนานั้นไม่ได้มีลักษณะที่หยุดนิ่ง หากดำเนินไปอย่างต่อเนื่องผ่านการปฏิบัติการบนพื้นที่ชุมชน (Community Space) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนโดยตัวมันเองก็ไม่ใช่ว่าจะว่างเปล่าเพื่อการเติมเต็ม ความหมาย หากมีความหมายที่ลื่นไหลและแกว่งเปลี่ยนไปตามฐานอำนาจและบริบทของ การปะทะและต่อรอง ในทางทฤษฎีจึงอาจกล่าวได้ว่าชุมชนก็เป็นการเมืองชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “การเมืองของชุมชน” (The Politics of Community) ที่สร้าง หรือถูกสร้างขึ้นในความสัมพันธ์ การ เคลื่อนไหวทางสังคม และความรู้สึกด้านอัตลักษณ์ที่สะท้อนถึงจิตวิญญาณ (Spirit of Community) ความรู้สึกผูกพัน (Sense of Community) จริยศาสตร์ ความมั่นคงทางสังคมและความหมายร่วม (Shared Meaning) (Vasta, 2000, ฦๅ๓๗๓, 2553) อัตลักษณ์ของชุมชนจึงสามารถสร้างขึ้นจากการ รื้อสร้าง (Deconstruction) การหยิบมาตีความและให้ความหมายใหม่ ความกลวงพรุน (Porous) หรือสร้างใหม่ก็ได้ ขณะเดียวกันก็มีพื้นที่ให้กับอัตลักษณ์ที่แตกต่างหลากหลาย เกิดเป็นชุมชนใหม่ที่มี ความเท่าเทียมจากการได้แบ่งปัน เรียนรู้ประสบการณ์ที่เป็นไปได้จากความเป็นไปไม่ได้ (Experience of the Possibility of the Impossible) และร่วมกันสร้าง (Building Together) เพื่อให้บรรลุ เป้าหมายและความสุขของชุมชนในรูปแบบและวิถีทางที่ต้องการ

อย่างไรก็ตาม Sen (2006) ได้ตั้งข้อสังเกตประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ไว้ในหนังสืออันโด่งดัง เรื่อง “อัตลักษณ์และความรุนแรง” (Identity and Violence, 2006) ไว้ที่น่าสนใจว่าอัตลักษณ์ ด้านหนึ่งคือไศกนาฏกรรมและความรุนแรง เพราะวิวัฒนาการทางสังคมที่เคลื่อนสู่วาทกรรม ความศิวิไลซ์ (Civilization) ที่ถูกกำกับ/ กำหนดให้เป็นหนึ่งเดียว แบบเดียวกัน พร้อมกับการลดทอน ปิดทับอัตลักษณ์ที่ไม่ต้องการไว้ในนามของความเป็นอื่น โดยกลุ่มการเมือง ศาสนา และวัฒนธรรม ทั้ง ที่อัตลักษณ์มีความหลากหลายและซ้อนทับกันอยู่ตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้เกิดสิ่งที่เขาเรียกว่า การปะทะทางวัฒนธรรม (The Clash of Civilization) และนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงมาก ขึ้นเรื่อย ๆ หรือหากจะกล่าวในสำนวนของชยัวัฒน์ (2555) ว่าการยกย่องเชิดชูอัตลักษณ์ด้านหนึ่งคือ การสร้างความชอบธรรมให้กับความรุนแรง ดังนั้นจึงสร้างท่า/ ให้มีพื้นที่สำหรับอัตลักษณ์ที่มี ความแตกต่างหลากหลาย มีความเป็นอิสระแต่ยึดโยงด้วยจินตภาพบางอย่างร่วมกัน

เมื่อพิจารณาในแง่จินตภาพร่วมของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็คือการข้ามพ้น ความรุนแรงอันเนื่องจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง พร้อม ๆ กับการเสนอแนวทางที่เป็นไป

ได้ และการปฏิบัติการในระดับฐานล่างระดับชุมชน ด้วยกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เพราะกระบวนการพัฒนาแบบเก่าที่เน้นการรวมศูนย์ที่นอกจากจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้แล้ว ยังมีแนวโน้มที่จะทำให้ปัญหาทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นไปอีก ดังนั้นจึงต้องสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดปัญหาและความต้องการ การริเริ่มตัดสินใจ การปฏิบัติการ และการประเมินผล แต่ในการวิจัยครั้งนี้มุ่งสนใจการริเริ่มและการตัดสินใจที่นำไปสู่การปฏิบัติการงานพัฒนาในระดับชุมชนและเครือข่ายเป็นสำคัญ เนื่องจากเครือข่ายชุมชนศรัทธามีวิวัฒนาการไม่นานนัก แต่มีความน่าสนใจในการริเริ่มเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาชุมชนในพื้นที่

และเมื่อเชื่อมโยงแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเป็นสุขเข้ากับการพัฒนาบนฐานศาสนาและอัตลักษณ์ชุมชน ได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนนั้นสัมพันธ์อย่างยิ่งกับกระบวนการในการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสร้างพื้นที่ในการแสดงตนและให้ความหมายของชุมชน การรวมตัวรวมกลุ่มและเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องและเข้มแข็งทำให้ชุมชนสามารถนำมาอัตลักษณ์มาสร้างอำนาจในการต่อรอง สร้างพื้นที่อัตลักษณ์และ ตำแหน่งแห่งที่ในประชาสังคม สำนึกความเป็นชุมชน รวมทั้งความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการขับเคลื่อนเพื่อสร้างสุขของชุมชนในวิถีทางที่สร้างและปรุงแต่งขึ้นมาโดยชุมชนเอง แต่กระนั้นต้องพยายามหลีกเลี่ยงการยกย่องเชิดชูความเป็นเขา/เราที่อาจนำไปสู่การกีดกัน กดขี่และทำให้คนอื่นกลายเป็นอื่น เพราะนอกจากจะไม่สามารถสร้าง/แสวงหาแนวทางการพัฒนาได้แล้วอาจนำไปสู่ความรุนแรงแบบใหม่ในอีกลักษณะได้เช่นเดียวกัน

“ชุมชนศรัทธาเป็นขบวนการทางวัฒนธรรม ที่มี ศาสนา การเกื้อกูล การแบ่งปัน การมีคุณธรรม การทำความดี และทำให้สิ่งเหล่านี้เข้าสู่หัวใจของคนในชุมชน เมื่อมีหัวใจที่เข้มแข็ง ชุมชนก็จะเข้มแข็งและมีสันติสุข เพราะมีแต่ผู้ที่ศรัทธาเท่านั้นจะได้รับรางวัลอันไม่สิ้นสุดจากอัลลอฮ์...”

บทที่ 3

เครือข่ายชุมชนศรัทธา : ความรุนแรง ความหวัง และพลังปกป้อง

การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนศรัทธามีพัฒนาการมาก่อนหน้าการเกิดความรุนแรงรอบใหม่ในปี พ.ศ. 2547 จากการรวมรวมตัวของกลุ่ม/ องค์กรชุมชนในเขตชุมชนแออัด/ ชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง ก่อนก่อตัวเป็นเครือข่ายชุมชนศรัทธาบนความเชื่อและฐานคติที่ว่า การเปลี่ยนแปลง การหยุดยั้งความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ต้องสร้างการพัฒนาที่มีจุดเริ่มต้นจากชุมชน/ ท้องถิ่น บนฐานอัตลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมจะสามารถหนุนเนื่องสู่การแก้ไขปัญหาที่ไม่เพียงความรุนแรง ความขัดแย้ง เท่านั้น หากยังหมายถึงการสร้างความเป็นธรรม ศักดิ์ศรี การยอมรับจากสังคม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนด้วย ดังนั้นในบทนี้จะเริ่มต้นด้วยการสำรวจสถานการณ์และความรุนแรงในพื้นที่ การก่อตัว รูปแบบและกระบวนการพัฒนา และปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติการและการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายชุมชนศรัทธา ดังนี้

1. ชายแดนใต้กับความรุนแรง

สถานการณ์ความรุนแรงและความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นับตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ.2547 จนถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2555 มีเหตุการณ์เกิดขึ้นรวม 12,644 ครั้ง มีผู้เสียชีวิตและได้รับบาดเจ็บรวมกัน 15,222 ราย แยกเป็นผู้เสียชีวิต 5,498 ราย และผู้บาดเจ็บ 9,724 ราย โดยที่ผู้เสียชีวิตส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ส่วนผู้ได้รับบาดเจ็บส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ภูมิหลังผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ถึงขั้นสูญเสียชีวิต ได้รับบาดเจ็บและทุพพลภาพ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นประชาชนทั่วไป รองลงมาเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคง อันประกอบด้วยทหารและตำรวจ ครูและบุคลากรทางการศึกษา ถัด และพระ ตามลำดับ (ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้, 2556) จากการก่อความไม่สงบและความรุนแรงด้วยรูปแบบ และวิธีการต่าง ๆ ซึ่งศรีสมภพ (2555ก) วิเคราะห์ว่าสถานการณ์ความรุนแรงตกอยู่ในภาวะที่ที่เรียกว่า “ยืดเยื้อเรื้อรัง” เนื่องจากสถานการณ์มี “ความเข้มข้นสูง” กล่าวคือความถี่และความเข้มข้นของความรุนแรงอยู่ในระดับคงที่ ในขณะที่คุณภาพของความรุนแรง อันได้แก่ จำนวนการตายและการบาดเจ็บ รวมทั้งภาพลักษณ์ของความรุนแรงจะมีแนวโน้มเพิ่มเติมชัด และก่อผลกระทบเชื่อมโยงมากขึ้น

“...นับตั้งแต่ต้นปี 2555 เป็นต้นมา เป็นที่น่าสังเกตว่าแบบแผนของการใช้ ความรุนแรงในภาคใต้จะเพิ่มความซับซ้อนและทวีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น...มี เหตุการณ์ที่สำคัญหลายเหตุการณ์ที่สะท้อนขวัญ และจำนวนครั้งของเหตุการณ์ ในบางเดือนก็ถูกกระตุกให้เห็นเป็นยอดคลื่นสูงโด่งขึ้นอย่างเด่นชัดเหตุการณ์ ความไม่สงบใหญ่ ๆ และมีผลกระทบอย่างมากในวงกว้าง...ตัวเลขมีชีวิต และความสูญเสียอย่างคณานับอยู่เบื้องหลัง”

(ศรีสมภพ, 2555ก)

ผลกระทบเชื่อมโยงในทางเศรษฐกิจ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ (2555) ได้วิเคราะห์และเสนอไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ว่า “ความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ยังรุนแรง ทำให้มีผู้เสียชีวิต ได้รับบาดเจ็บและ ทรัพย์สินเสียหายเป็นจำนวนมาก เหตุการณ์ความไม่สงบยังทำให้เศรษฐกิจภาคใต้อ่อนแอ มีการว่างงาน คนจนเพิ่มขึ้นและ การที่เจ้าหน้าที่รัฐถูกทำร้าย ทำให้ไม่สามารถลงพื้นที่ให้บริการประชาชน ได้ตามปกติ คนในท้องถิ่นจึงมีข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการของรัฐ อาทิ ด้านสุขภาพอนามัย ...เป็น ปัจจัยลบที่ส่งผลให้ไทยถูกจัดเป็นประเทศที่มีระดับดัชนีวัดความสงบสุขอยู่ในระดับต่ำที่สุดประเทศ หนึ่งในโลกและ ต่ำที่สุดเป็นอันดับที่สองในกลุ่มประเทศอาเซียน รองจากประเทศพม่า...”

ข้อมูลจากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนจังหวัดชายแดนภาคใต้ ของศูนย์อำนวยการบริหาร จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) พบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2547-2552 อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส อยู่ในภาวะทรุดต่ำลง มีการขยายตัวเฉลี่ย ร้อยละ 1.4 ต่อปี ซึ่งต่ำกว่าอัตราการขยายตัวในช่วงก่อนเหตุการณ์ความไม่สงบ ในปี พ.ศ. 2545-2546 ที่มีระดับเฉลี่ยกว่าร้อยละ 6.0 ต่อปี ขณะที่ปัจจุบันอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ขยายตัวในระดับคงที่ ร้อยละ 2.1 มีสัดส่วนการลงทุนต่ำและชบเซาแบบ คงที่ (สุพิชฌาย์, 2556)

“ผลกระทบจากปัญหาความไม่สงบมีผลอย่างมากต่อการตัดสินใจเข้ามาลงทุน ทำธุรกิจในพื้นที่ โดยเฉพาะทุนจากนอกพื้นที่แทบไม่มีเข้ามาเลย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ส่งผลให้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีปัญหา จากในช่วงปี พ.ศ. 2545-2546 ในพื้นที่ที่มีการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 6.0 ต่อปี จากนั้นปี พ.ศ. 2547-2552 อัตราการขยายตัวลดลงอยู่ที่ร้อยละ 1.4 ต่อปี กระทั่งปี พ.ศ. 2553 เริ่ม ขยับตัวสูงขึ้นอยู่ที่ร้อยละ 2.1 ต่อปี จนถึงปัจจุบันนี้อัตราการเติบโตยังคงที่”

(ชูชาติ, 2556 อ้างถึงใน สุพิชฌาย์, 2556)

ในเชิงสังคมหากวิเคราะห์จากตัวเลขผู้สูญเสียและได้รับบาดเจ็บ อาจทำให้มีผู้ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมสูงถึง 65,000 คน ข้อมูลของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2555) ที่ได้ศึกษาผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรง เฉพาะกลุ่มหญิงหม้ายและเด็กกำพร้าที่มีสูงถึง 4,883 คน พบว่าก่อให้เกิดผลกระทบทางจิตใจอย่างรุนแรงทั้งยังก่อให้เกิดความยากจนมากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากหญิงหม้ายส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างและว่างงาน ขณะที่เด็กกำพร้าแทบจะสูญเสียโอกาสในด้านต่าง ๆ ของชีวิตโดยเกือบจะสิ้นเชิง ขณะที่ข้อมูลของมูลนิธิจะมีรูลมูมึนีนเพื่อเด็กกำพร้า 3 จังหวัดชายแดนใต้ ระบุว่ายังมีเด็กกำพร้าอีกจำนวนมากที่ไม่สามารถเข้าถึงการช่วยเหลือจากรัฐได้ ดังจะเห็นได้จากรายงานของมูลนิธิจะมีรูลมูมึนีนและเพชรดาว (2555 อ้างถึงในมดิชน, 2555) ที่พบว่าเด็กกำพร้าใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีสูงถึง 22,000 คน และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่สามารถเข้าถึง/ ขึ้นทะเบียนเป็นเด็กกำพร้าเพียงประมาณ 5,000 คน เท่านั้น

“เด็กกำพร้าจากสถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ลงทะเบียนไว้กับกระทรวงสาธารณสุขมีประมาณ 5,000 คน ...มันใจว่ายังมีเด็กกำพร้าจากความรุนแรงอีกหลายร้อยคนยังอยู่นอกระบบ ยังไม่ได้รับการช่วยเหลือ”

ขณะที่การแก้ไขปัญหา ยังถูกมองว่ายังให้ความสำคัญหลักประเด็นด้านความมั่นคง และดำเนินไปในลักษณะ “ต่างคนต่างทำ” การบูรณาการเป็นเพียงวาทกรรมอำนาจ (ไทยโพสต์, 2556) มีความขัดแย้ง ขาดการมีส่วนร่วม/ การริเริ่มของชุมชนท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหา ดังในรายงานเรื่อง The Conflict in the Four Southernmost Provinces of Thailand and the Role of the Parliamentary System ของ UNDP (2005) ได้วิเคราะห์ปัญหาสำคัญประการหนึ่งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ว่า เป็นความขัดแย้งระหว่างนโยบายรัฐส่วนกลางที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นท้องถิ่นกับกระแสการตื่นตัวของชุมชนมุสลิมท้องถิ่นในการโต้ตอบกระแสโลกาภิวัตน์ ความอยู่ดีธรรมทางเศรษฐกิจ และระบบการค้ำแบบเสรีนิยมใหม่ และแม้จะมีความพยายามจากรัฐบาล กลไกรัฐในการแก้ไขด้วยนโยบาย มาตรการ โครงการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและ วัฒนธรรม แต่การให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาที่เน้นการทหารและการใช้กำลังไม่ได้ทำให้ความขัดแย้งและความรุนแรงคลี่คลายไปมากนัก

ผลจากการพัฒนาทั้งในภาพรวมและระดับชุมชนดังกล่าว ชุมชน ท้องถิ่น นักวิชาการ และองค์กรประชาสังคม จึงได้เสนอแนวทางการการแก้ไขปัญหาด้วยแนวทางที่ครุ่นคิด/ คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ และสันติสุข (Peace) (UNDP, 2005) ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอข้อเสนอชุมชนและขบวนการชุมชนในท้องถิ่นที่เห็นว่าการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนจากหน่วยงานสนับสนุนของรัฐ ควรต้องเข้าใจบริบททางวัฒนธรรม วิถีชีวิตและเข้าถึงพื้นฐานความต้องการของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ให้ความสำคัญกับความยั่งยืนและความมั่นคงของชุมชนในระยะยาว

2. ชุมชนศรัทธา : ความหวังและพลังปกป้อง

การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนศรัทธามีวิวัฒนาการมาจากการรวมกลุ่มของชุมชนในเขตเมืองจากประเด็นปัญหาและการตื่นตัวด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย ก่อนขยายขอบข่ายเชิงพื้นที่และประเด็นครอบคลุมปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และจัดตั้งเป็นเครือข่ายในชื่อ “เครือข่ายชุมชนศรัทธา” ในปี พ.ศ. 2551 ตลอด 10 ปีที่ผ่านมา สามารถแบ่งวิวัฒนาการของเครือข่ายออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคก่อร่างสร้างพลังชุมชน ยุคชุมชนศรัทธา-แสงสว่างที่กำบัง และยุคขับเคลื่อนชุมชนศรัทธาสู่ขบวนการใหญ่

ยุคก่อร่างสร้างพลังชุมชน

ความล้มเหลวของการเติบโตแบบก้าวกระโดดของระบบเศรษฐกิจประเทศไทย ในช่วงทศวรรษที่ 30 ที่ได้รับการขนานนามว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์แห่งเอเชีย ได้นำมาซึ่งวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองอย่างขนานใหญ่ในสังคมไทย กระทบต้องขอรับการช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ “IMF” ในปี พ.ศ. 2540 ภายใต้เงื่อนไขการดำเนินนโยบาย (Policy Conditionalities) ที่ผูกติดมากับการกู้ยืม ซึ่งหนึ่งในนั้นคือการฟื้นฟู/เยียวยาสังคมจากภาวะเศรษฐกิจ แก่กลุ่มประชาชนที่เปราะบางทั้งในเขตชนบทและเมือง โดยที่รัฐบาลไทยได้ดำเนินการช่วยเหลือด้วยการจัดตั้ง กองทุนการลงทุนทางสังคม (Social Investment Project) ขึ้นในปี พ.ศ. 2541 เพื่อเพิ่มโอกาสในการจ้างงานสนับสนุนให้มีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้ และใช้วิกฤติให้เป็นโอกาสในการปฏิรูประบบให้เกิดการกระจายอำนาจ และเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและองค์กรส่วนท้องถิ่นและ กระตุ้นให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ โดยมีแนวทางในการดำเนินงาน 2 แนวทางคือ แนวทางแรกจัดสรรให้กับโครงการที่มีประสิทธิภาพของภาครัฐตามแผนงาน โครงการที่มีอยู่เดิมและ แนวทางที่สองประกอบด้วย 2 กองทุน คือ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund ; SIF) และกองทุนพัฒนาเมืองในภูมิภาค (Regional Urban Development Fund ; RUDF) มีเป้าหมายหลักเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชนทั้งในภาคชนบทและเมือง และเพื่อการฟื้นฟูสังคมจากวิกฤติ ตลอดจนการส่งเสริมเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองในระยะยาว โดยการสนับสนุนงบประมาณแก่กิจกรรม หรือโครงการที่เสนอโดยองค์กรท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ องค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน สถาบันในชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล เป็นต้น และมีสำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม เป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลักในแนวทางที่สอง ซึ่งต่อมาภายหลังกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมได้เปิดโอกาสให้ชุมชนและองค์กรชุมชนได้เสนอโครงการพัฒนาตามแนวทางที่กำหนด ประกอบกับการมีนักพัฒนาอิสระกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีประสบการณ์จากการทำงานพัฒนาชุมชนแออัดในเขตเมืองสงขลามาก่อนเห็นว่างานพัฒนาชุมชนในเขตเมืองจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังไม่มียุทธศาสตร์พัฒนาเอกชนเข้าไปดำเนินการมาก่อน จึงตัดสินใจเข้าไปบุกเบิกงานพัฒนาในเขตเมือง ทั้งนี้ในระยะเริ่มต้นจะเน้นพื้นที่ชุมชนแออัดในเขตเทศบาลเมืองปัตตานี เพื่อดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อมและการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองในครัวเรือนและชุมชน เช่น การออมทรัพย์ การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน กลุ่มอาชีพ การพึ่งตนเองในครัวเรือนและอื่น ๆ ที่

เชื่อมโยงไปสู่การจัดการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง โดยมีผู้หญิง/ แม่บ้านเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญในการขับเคลื่อนงานและกิจกรรม

กระทั่งในปี พ.ศ. 2545 มูลนิธิชุมชนไท ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการพัฒนาคนจนในเมืองและชนบท ให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการตัดสินใจดำเนินการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการคิดค้นงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนเมืองและท้องถิ่นร่วมกับภาคีต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ขยายพื้นที่การทำงานในจังหวัดชายแดนภาคใต้และได้ร่วมกับนักพัฒนากลุ่มเดิมและกลุ่มปัญญาชนที่สนใจงานพัฒนา จัดทำโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ภายใต้การสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (ส.ส.ส.) เพื่อเป้าหมายสำคัญคือการการแปลงแนวคิดเรื่อง “ชุมชนและเมืองน่าอยู่” ไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม จากการมีส่วนร่วมและการเปิดโอกาสให้ชุมชน ท้องถิ่นเกิดการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติการจริงในสถานการณ์ ปัญหา และการพัฒนาความคิดค้นกิจกรรมการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน ที่ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับการระบบการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองในครัวเรือนที่เชื่อมโยงเข้ากับสิ่งแวดล้อมและการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง โดยมีองค์กรชุมชนเป็นกลไกขับเคลื่อนสำคัญ นอกจากนี้ยังได้มีการขยายเครือข่ายความร่วมมือยังชุมชนแออัด อื่น ๆ ในเขตเทศบาลกระทั่งเกิด/ กลายเป็นเครือข่ายอย่างหลวม ๆ จำนวน 16 ชุมชนขึ้น เพื่อหนุนสร้างความร่วมมือรวมทั้งร่วมกันสำรวจปัญหาคนจนเมืองอื่น ๆ ในจังหวัดยะลาและนราธิวาส

ในปี พ.ศ. 2547 รัฐบาลได้ริเริ่มนโยบายแก้ไขปัญหาค่าที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย และสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัยแก่คนจนในเมือง ที่ยังไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง โดยเฉพาะกลุ่มผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัด ชุมชนบุกรุก กลุ่มผู้ด้อยโอกาส ผู้อยู่อาศัยกระจัดกระจายอยู่นอกชุมชน ผู้อยู่อาศัยในบ้านเช่า และบ้านพักตามโรงงาน ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยต่ำกว่ามาตรฐาน ขาดบริการพื้นฐานด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และได้มอบหมายให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยการเคหะแห่งชาติและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ร่วมกันพิจารณาหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว

กลุ่มนักพัฒนาและเครือข่ายองค์กรชุมชน จึงเริ่มมองเห็นโอกาสของการเชื่อมโยงปัญหาคนจนเมืองในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ส่วนใหญ่ประสบกับปัญหาความไม่มั่นคงด้านที่อยู่อาศัย การขาดแคลนทุนทรัพย์ในการขยายที่อยู่อาศัยทำให้ต้องอยู่อาศัยรวมกันแบบแออัด ยัดเยียด เป็นต้น ประกอบกับในช่วงนี้เองที่ ความรุนแรงรอบใหม่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ปะทุขึ้นอย่างรุนแรง ลูกหลานสู่ปัญหาความไม่มั่นคงในชีวิต ทรัพย์สินของประชาชน จึงได้เสนอโครงการบ้านมั่นคงจากการสนับสนุนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ครอบคลุมพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัด โดยเป้าหมายที่ไม่จำกัดไว้เพียงแค่การมี/ ชัย/ ขยายที่อยู่อาศัยเท่านั้น หากยังหมายถึงการเป็นฟันเฟืองเล็ก ๆ ของการหนุนสร้างสันติภาพในอีกทางหนึ่ง

³ ต่อมาการเคหะแห่งชาติ และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ได้กำหนดแนวทางและโครงการในการดำเนินการออกเป็น 2 โครงการใหญ่ คือ โครงการบ้านเอื้ออาทร สำหรับผู้มีรายได้น้อยทั่วไป มีการเคหะแห่งชาติเป็นหน่วยงานหลักดำเนินโครงการ และโครงการบ้านมั่นคง สำหรับคนจนในชุมชนแออัด สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นหน่วยงานหลักดำเนินโครงการ

“...ได้หารือในชุมชนและเครือข่ายว่าจะทำกันอย่างไรกับโครงการ ฯ ได้ข้อสรุปว่าเมืองจะน่าอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีบ้านหรือไม่มีความมั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัย บ้านมั่นคงเลยเกิดขึ้นที่จังหวัดปัตตานีก่อนขยายไปพื้นที่จังหวัดยะลาและนราธิวาสรวม 96 พื้นที่ มีเครือข่ายชุมชนเมืองน่าอยู่จังหวัดชายแดนใต้ขับเคลื่อนงานในพื้นที่ให้ชุมชนมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ฐานที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาความรุนแรง ทำให้เกิดสันติสุขในพื้นที่”

ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งระบุว่า การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมจากโครงการบ้านมั่นคงทำให้ชุมชนเกิดความมั่นใจใน “พลังชุมชน” จากจุดเล็ก ๆ ในชุมชน “ประสบการณ์ข้ามเมือง” จากการทำงานระดับเมือง ทำให้สามารถเชื่อมโยงเข้าสู่การแก้ไขปัญหาชายแดนใต้ได้

“โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่... ทำให้เกิดกิจกรรมขึ้นหลายอย่าง เช่น การฟื้นฟูกลุ่มออมทรัพย์ การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน ทำน้ายาล้างจาน โยงโยไปสู่การทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาสิ่งแวดล้อมเมือง เช่น การทำโกดังขยะ การทำน้ำหมักชีวภาพใช้ในครัวเรือน การอนุรักษ์แม่น้ำปัตตานี และนำไปสู่การพัฒนาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคงในเวลาต่อมา ได้ก่อให้เกิดแนวคิดเรื่องการสร้างบ้าน สร้างสันติภาพขึ้นและ พวกเรากำลังช่วยกันผลักดันแนวคิดนี้ให้เป็นความจริงให้ได้...บ้านมั่นคงเป็นวิธีที่จะนำเราไปสู่ความสามัคคี การร่วมมือร่วมใจ การเมตตารักใคร่กัน การเอื้ออาทรกัน ความรู้จักพอเพียง ซึ่งจะเป็นการสร้างสายใยให้เกิดขึ้นในชุมชน ถ้าหากทุกชุมชนมีสิ่งเหล่านี้อยู่ เราก็สามารถที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความเข้าใจและมีความสันติสุข โดยไม่ต้องมีความทุกข์กังวลหรือหวาดกลัวต่อไปอีก หากเราทุกคนร่วมมือร่วมใจกันจริง ๆ เราจะพบว่าสันติภาพไม่ใช่เรื่องที่อยู่ไกลตัว หากแต่อยู่ใกล้ ๆ อยู่ที่ตัวเรา อยู่ที่บ้านของเราและ อยู่ที่ชุมชนของเรา” (อ้างอิงใน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2549)

ในปี พ.ศ. 2548 เครือข่ายชุมชนบ้านมั่นคงชายแดนใต้ ได้ร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เสนอโครงการพัฒนาชุมชนเพื่อเสริมสร้างสันติสุข 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อรัฐบาล เพื่อเป้าหมายในการสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้วยกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ภายใต้หลักการดำเนินงานที่ระบุว่า (1) ระบบการฟื้นฟูชุมชนโดยเชื่อมโยง ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น ให้สามารถทำงานร่วมกัน เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูล มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีส่วนสำคัญในการกำหนดอนาคตชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ผ่านองค์กรชุมชนที่มีระบบบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง (2) ใช้กระบวนการวางแผนให้สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาชุมชนหลากหลายมิติ ทั้งการพัฒนาคน อาชีพ การทำมาหากินการอยู่ร่วมกันในระบบชุมชน การจัดการแก้ไขปัญหาที่ดิน พื้นฟูพื้นที่การเกษตร ทั้งเชื่อมโยงกระบวนการวางแผนเข้าสู่ระบบการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม และ (3) ใช้กระบวนการพัฒนาที่ยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางและเป็นแกน

หลักที่สามารถเชื่อมโยงเข้ากับระบบการพัฒนาท้องถิ่นและ การบริหารงานพัฒนาภาครัฐในระดับต่าง ๆ ทั้งนี้โครงการพัฒนาชุมชนเพื่อเสริมสร้างสันติสุข 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีการดำเนินงานครอบคลุมแผนงานด้านการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนในเขตเมือง การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของชุมชน และการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของกลุ่มประมงพื้นบ้านจังหวัดชายแดนภาคใต้

อาจกล่าวได้ว่าวิวัฒนาการของเครือข่ายชุมชนศรัทธาในยุคต้น เป็นช่วงเวลาของการดำเนินกิจกรรมพัฒนาเพื่อ “ค้นหาพลังและศักยภาพชุมชน” ด้วยแนวทางการพัฒนาชุมชนพื้นฐาน การประสานงานข้ามพื้นที่ในลักษณะเครือข่ายแบบหลวม ๆ พร้อม ๆ กับการแสวงหาแนวทางรูปแบบการที่เหมาะสมกับวิถี และชาติพันธุ์ของชุมชนท้องถิ่นเป็นด้านหลัก

ยุคชุมชนศรัทธา-แสงสว่างที่กำบัง

ภายหลังการเกิดขึ้นของสถานการณ์ความรุนแรงรอบใหม่ ในปีพ.ศ. 2547 รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายในการแก้ไขปัญหา โดยให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาด้วยยุทธศาสตร์ทางการทหาร พร้อม ๆ กับการปรับเปลี่ยนระบบและกลไกทางการบริหารอย่างต่อเนื่อง แต่ปัญหาก็กไม่ได้บรรเทาเบาบางมากนัก ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ของชุมชนและเครือข่ายชุมชนเห็นว่า การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา นอกจากจะให้ความสำคัญกับการใช้มาตรการทางทหารและความมั่นคงแบบแคบแล้ว ยัง “แยกส่วน” ขาดความเชื่อมโยงกับมิติปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น/ สัมผัสมาก่อนหน้า ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน ปัญหาการขาดโอกาสทางการศึกษา การพัฒนาที่ไม่สมดุล การดึงดูดทรัพยากรจากท้องถิ่นเข้าในนามของการพัฒนาอุตสาหกรรมและความเจริญ หรือแม้กระทั่งการถูกทำให้กลายด้วยความแตกต่างด้านภาษา ศาสนาและวัฒนธรรม

แวรมลลี แวบูละ อดีตประธานเครือข่ายชุมชนศรัทธา ให้ความเห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเกิดขึ้นจากการทับซ้อนของปัญหา “ที่ถูกมองข้าม” ทำให้ไม่ปรากฏ (Absent) โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างด้านศาสนา การพัฒนาที่ไม่สมดุล การรวมศูนย์อำนาจการบริหารและวางแผนแบบสั่งการจากเบื้องบน การไม่ได้รับความเป็นธรรม ทำให้กลายเป็นปัญหาเกี่ยวเนื่อง โยงใยครอบคลุมและก่อผลกระทบในทุกมิติของสังคม

ขณะที่ไพศาล ดะหลัน อดีตประธานเครือข่ายชุมชนศรัทธาอีกท่านหนึ่ง กล่าวไว้อย่างน่าสนใจเมื่อคราวเปิดอบรมแกนนำอาสาสมัครชุมชนศรัทธา “กัมปง ตักวา” เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2554 ณ โรงแรมตันหยง จังหวัดนราธิวาส ว่าด้านหนึ่งของความรุนแรงคือความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมและสังคมจากการเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ การบริโภคนิยมและการปฏิบัติตัวออกห่างจากกรอบและครรลองของศาสนา หรือก็คือ “การลงทัณฑ์แต่ผู้ไม่ศรัทธา” ในสำนวนภาษาของเขา แต่กระนั้นปัญหาเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงภายในของชุมชนท้องถิ่นโดยลำพังหากเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับนโยบายการพัฒนาของรัฐด้วย และเมื่อผนวกรวมสองด้านของปัญหาทั้งจากความรุนแรงและปัญหาสังคมคุณธรรม การแก้ไขปัญหาจึงอยู่ที่การเรียกหาสามัญสำนึกพื้นฐานความเป็นชุมชน และการรื้อฟื้นความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ในแนวทางศรัทธา

“...ชายแดนภาคใต้กำลังเผชิญกับความเสียหาย ไม่รู้ปัญหาอะไรต่อมีอะไรที่เรา กำลังประสบมากมาย พวกเราต้องเข้าใจอย่างหนึ่งว่า ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มัน เกิดขึ้นในบ้านเราวันนี้ สิ่งที่เราเห็นกันอยู่ทุกวัน บางครั้งนึกถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ เกิดขึ้นในหลาย ๆ เรื่อง สืบสันจัตนชนปลายไม่ถูกว่าเรื่องแต่ละเรื่องมันเกิด ขึ้นมาจากอะไร...เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านเราในเมืองที่กำลังเจริญ ใน โลกอุตสาหกรรม ในโลกทุนนิยมทำให้ธรรมชาติเสียหาย เราจะเห็นปรากฏการณ์ ในการทำลายระบบคุณธรรมเหล่านี้ มันสร้างปัญหาให้กับสังคม อัลลอฮ์ก็เลยลง บาลา (ภัยพิบัติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น) นี่คือบทลงโทษ อัลลอฮ์จะลงโทษมนุษย์ที่ไม่ ศรัทธา เราเป็นมุสลิมสิ่งที่เราเชื่อคือเชื่อในอำนาจของพระเจ้า ศาสนาคณะธรรม เริ่มเลือนหายไป แม้แต่รัฐบาลเองก็ไม่ได้มีการดูแล มุสลิมที่ไม่มีคุณธรรม ไม่คลุม ฮีญาบแต่ทำซินา (ผิดประเวณี) นั่งกอดกันอยู่ในสวนสาธารณะ เด็กกินเหล้า เมายา ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ไม่น่าจะเกิดขึ้นในสังคมมุสลิม นี่คือการทำลายระบบ คุณธรรม วิธีคิดของเราจึงมีความแตกต่างจากแนวคิดทั่วไปตรงที่เราเอาแนวคิด อิสลามใส่เข้าไปในการขับเคลื่อน ใช้แนวคิดศาสนาในการขับเคลื่อน ด้วยการ เอากิจกรรมลงไปขับเคลื่อนกับวิธีคิดด้วยหลักการอิสลาม”

อย่างไรก็ตาม การเสนอแนวทางศรัทธาไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเลื่อนลอยหรือตัวเปล่าเล่าเปลือย หากคือการสั่งสมประสบการณ์การทำงานพัฒนาที่มีจุดเริ่มต้นจากความสำเร็จในกิจกรรมเล็ก ๆ ไกลตัว ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในแนวทางการพัฒนา ที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของปัญหาจะต้องมีบทบาท สำคัญในกระบวนการคิด ตัดสินใจ ดำเนินการ และรับผลประโยชน์ และความเชื่อมั่นในความสำเร็จ จากการใช้ “หลักศรัทธา” ทำให้ชุมชนสามารถเข้ามีส่วนร่วมในงานพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับชุมชน/ ท้องถิ่นของตนได้อย่างกระตือรือร้น ด้วยเหตุนี้การประชุมที่โรงแรมเซาเทิร์นวิว จังหวัดปัตตานี ในปี พ.ศ. 2551 จึงมีมติก่อตั้งเครือข่ายชุมชนศรัทธาขึ้นอย่างเป็นทางการในภาษาไทย และใช้ชื่อใน ภาษา馬來ยาว่า “ก่าปง ตักวา” โดยที่ก่าปง หมายถึง “ชุมชน/ หมู่บ้านที่มีประชาชนที่นับถือศาสนา อิสลามอาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่อาณาบริเวณหนึ่ง” ส่วนคำว่า “ตักวา” มาจากคำในภาษาอาหรับว่า “วะกอ” หมายถึง “การหักห้ามหรือป้องกัน”, “ความยำเกรง”, “การรักษาป้องกันจากสิ่ง ที่น่ารังเกียจและหลีกเลี่ยง การรักษา ป้องกันจากสิ่งที่น่ารังเกียจ” ในคัมภีร์อัลกุรอาน คำว่า ตักวา หมายถึงการยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ดังนั้นตักวาในความหมายรวม ๆ จึงหมายถึงการยับยั้ง และมั่นคงต่อ การยำเกรงอัลลอฮ์ด้วยการป้องกันตนเองจากการฝ่าฝืน ละทิ้งการกระทำสิ่งที่น่าเกลียด และบาปใหญ่ ทั้งหลายและการปฏิบัติตามครรลอง ดังนั้นคำว่า ชุมชนศรัทธา หรือ ก่าปง ตักวา จึงหมายถึง การสร้างชุมชนที่มีความศรัทธา ยำเกรงต่ออัลลอฮ์ด้วยการกระทำสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงบัญชาและออกห่าง จากสิ่งที่พระองค์ทรงห้าม ภายใต้กรอบศาสนาอิสลาม ในความหมายที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาชุมชน ชุมชนศรัทธาเป็นการชี้ให้เห็นว่า “กิจกรรมที่จะดำเนินการในชุมชน จะต้องมาจากหลักการศาสนา และบรรทัดฐานของการปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามของคนในชุมชน มีการเชื่อมโยงกับหลักศาสนา เพื่อสร้าง ความไว้วางใจและทำให้เกิดการยอมรับ” การใช้คำว่า “ชุมชนศรัทธา” จึงเป็นเสมือนการสร้างชุมชน จากรากฐานความเป็นจริงด้วยการใช้ตัวแบบเชิงอุดมคติที่สามารถจับต้องสัมผัสได้ในโลกของ

ชีวิตประจำวัน หรือหากจะกล่าวในอีกในความหมายหนึ่งชุมชนศรัทธาเป็นทั้งขบวนการพัฒนาชุมชนที่มุ่งสู่การสร้างสังคมใหม่/ ชุมชนใหม่” ด้วยพลังชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักศรัทธา และขบวนการทางวัฒนธรรมที่มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่การสร้างความคิดเชิงซ้อน โดยมีชุมชนและเครือข่ายทำหน้าที่หล่อเลี้ยงขบวนการเคลื่อนไหว (ณัฐพงศ์, มณีนันท์และ แววมลิ, 2555)

ดังที่ไพศาล ตะหลั่น ได้ให้ความเห็นว่าศีลธรรมทางสังคมได้เริ่มเลือนหายไปจากวิถีชีวิตของผู้คน ทำให้ชีวิต ความเป็นมนุษย์ตกต่ำลง จึงต้องมีการรื้อฟื้นศีลธรรมเพื่อสร้างความคิดที่เรียกว่า “ความคิดเชิงซ้อน” ซึ่งหมายถึงการเชื่อมโยงโลกนี้และโลกหน้าด้วยการทำให้ผู้คนในสังคมสามารถกระทำ ปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามหลักศาสนาและศรัทธา เพื่อก้าวสู่โลกหน้าที่สมบูรณ์ โดยมี “กำแพง” ทำหน้าที่กักกับ ดูแล และทำหน้าที่ขับเคลื่อนศรัทธาให้เข้าสู่หัวใจสมาชิกชุมชน

“ชุมชนศรัทธาเป็นขบวนการทางวัฒนธรรม ที่มีรากฐานสำคัญคือ ศาสนา การเกื้อกูล การแบ่งปัน การมีคุณธรรม การทำความดี และทำให้สิ่งเหล่านี้เข้าสู่หัวใจของคนในชุมชน เมื่อมีหัวใจที่เข้มแข็ง ชุมชนก็จะเข้มแข็งและมีสันติสุข เพราะมีแต่ผู้ที่ศรัทธาเท่านั้นจะได้รับรางวัลอันไม่สิ้นสุดจากอัลลอฮ์...ปัญหาวันนี้ต้องแก้ด้วยการเอาวิถีอิสลามกลับคืนมา เพื่อปรับหัวใจให้ดี ศาสนาเท่านั้นที่ทำได้ ชุมชนศรัทธาจึงใช้หลักการศาสนาเป็นตัวขับเคลื่อนวิถีชุมชน หรือนำหลักความดีงามผสมเข้ากับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนไปร่วมกันสร้าง หมู่บ้าน/ ชุมชนสันติสุข”

ไพศาล ตะหลั่น (ม.ป.ป.) ได้อธิบายไว้ว่า ศรัทธาประกอบด้วยความเชื่อการมีอยู่จริงของอัลลอฮ์ เพราะการดำเนินชีวิตในวิถีอิสลามมีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับการมีอยู่จริงของอัลลอฮ์ ที่ทรงเป็นผู้สร้าง/ อภิบาลและประทานอิสลามเป็นระเบียบนำทางการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เชื่อว่ามลาอิกะฮ์ (เทวดา/ ศาสนทูต) ผู้รับใช้อัลลอฮ์นั้นมีอยู่จริง เชื่อในคัมภีร์ที่ได้บอกถึงระเบียบ กฎเกณฑ์ ในการอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์บนฐานคุณธรรมที่สามารถทำให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในโลกนี้ เชื่อในบรรดาศาสนทูตของอัลลอฮ์ และเชื่อในการมีอยู่จริงของโลกหน้า ภายใต้หลักศรัทธาดังกล่าว ศาสนิกจึงต้องปฏิบัติตามยอรับอิสลาม การละหมาดวันละห้าเวลา ตามที่กำหนด การถือศีลอดในเดือนรอมฎอนของทุกปี การจ่ายทานบัจคับหรือที่เรียกว่า “ซากาต” และการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์

จากหลักศรัทธาดังกล่าวเครือข่ายชุมชนศรัทธาจึงได้พัฒนาตัวชี้วัดการเป็นชุมชนศรัทธาขึ้นมา ขึ้นประกอบด้วย 10 ด้วย (1) มีการใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการรักดี (อิบาตะฮฺ) ต่อพระเจ้า และเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน (2) สมาชิกในชุมชนมีความเข้าใจในหลักศรัทธาอย่างถูกต้อง (3) สมาชิกในชุมชนปฏิบัติศาสนกิจอย่างสม่ำเสมอและมีการตักเตือนกันในเรื่องความดี (4) ผู้นำศาสนาและผู้นำท้องถิ่นมีความสามัคคีและเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน (5) สมาชิกในชุมชนได้รับการศึกษาทั้งศาสนาและสามัญเท่าที่เหมาะสม (6) มีความเป็นพี่น้องกันมีความรักและมีความเกื้อกูลกันในชุมชน (7) ชุมชนมีความสะอาด เป็นระเบียบและมีสภาวะแวดล้อมที่ดี (8) สมาชิกในชุมชนมีสุขอนามัยที่ดี (9) สมาชิกในชุมชนมีฐานะเศรษฐกิจพอเพียงยั่งยืนและมีเงินออมและ

(10) ชุมชนมีพลังที่เข้มแข็งในการป้องกันชุมชนสิ่งแปลกปลอมที่เป็นภัยมิให้เข้ามาในชุมชน ทั้งนี้ หลักศรัทธาได้ถูกผนวกเข้ากับกระบวนการพัฒนากิจกรรมและโครงการที่อาจแตกต่างกันออกไปโดยที่ กิจกรรมและโครงการของเครือข่ายชุมชนศรัทธามีขอบข่ายการดำเนินกิจกรรมครอบคลุมมิติทั้ง ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมของชุมชน เช่น กิจกรรมด้านศาสนา เช่น การสอนกীরออาตี การอ่านอัลกุรอาน กิจกรรมออมทรัพย์และระบบสวัสดิการชุมชน สหกรณ์ร้านค้า ที่อยู่อาศัย การจัดสรรทรัพยากรและกรรมสิทธิ์ที่ดิน สิ่งแวดล้อมชุมชน เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตน กิจกรรมกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

ทำให้ชุมชนศรัทธาได้รับการยอมรับและตอบรับที่ดีจากชุมชนพื้นที่ ด้วยเห็นว่าการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนศรัทธาในแนวทาง/ หลักศาสนา เป็น “ทางเลือกใหม่” “ความหวังของการเปลี่ยนแปลง” การพัฒนาในจังหวัดชายแดนใต้ที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ ดังรายงานการศึกษาเรื่อง ชุมชนศรัทธา: แนวทางการพัฒนาสังคม ฐานศาสนา และวัฒนธรรมท้องถิ่น ในจังหวัดชายแดนภาคใต้. ของอาแว (2554) ที่พบว่า

“ชุมชนศรัทธาก่อตัวขึ้นมาเพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาที่เหมาะสมกับ บริบทในท้องถิ่น ที่การดำเนินชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่อิงหลักคำสอน ของศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยที่เครือข่ายชุมชนศรัทธามีกระบวนการ ในการระดมความคิดเห็นเพื่อพัฒนาแนวคิดและการขับเคลื่อนการพัฒนาที่เน้นใน ระดับชุมชน แต่มีการดำเนินการขับเคลื่อน ทั้งในระดับเครือข่าย และระดับชุมชน โดยยึดเอาความศรัทธาในศาสนาเป็นฐานการขับเคลื่อน และส่งเสริมการ มีส่วนร่วมของผู้นำฝ่ายต่าง ๆ ของชุมชน และสมาชิกชุมชน เพื่อให้มีอิสระสูง ในการคิด การตัดสินใจและการดำเนินการพัฒนาที่สอดคล้องกับปัญหา และ ความต้องการ ภายใต้บริบทของพื้นที่และของแต่ละชุมชน ผลของการขับเคลื่อน ได้รับตอบอย่างกว้างขวางทั้งโดยผู้นำและสมาชิกชุมชนเป้าหมาย ผู้นำทาง ความคิดในพื้นที่ ตลอดจนสังคมวงกว้าง มีการขับเคลื่อนกิจกรรมในชุมชนหลาย ชุมชนในหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาการศึกษาของเยาวชน กิจกรรม การรวมกลุ่มเพื่อการระดมทุนและจัดการทุนให้เพิ่มมูลค่าและ กิจกรรมพัฒนา อาชีพเสริม ซึ่งส่งสัญญาณว่าจะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนได้สูงในอนาคต ...ผลการตอบรับของสมาชิกชุมชนสะท้อนให้เห็นว่าส่วนใหญ่เห็นด้วยกับแนวคิด และจุดเน้นของเครือข่าย ฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ ความพยายามบูรณาการศาสนากับการดำเนินชีวิต และการทำงานพัฒนาชุมชน ...เมื่อสอบถามถึงความพอใจในผลการดำเนินการด้านต่าง ๆ ผู้ตอบส่วนใหญ่ใน ทุกชุมชน พึงพอใจในระดับมาก”

ในปีเดียวกันนี้เครือข่ายชุมชนศรัทธาได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) จัดทำโครงการ “หมู่บ้าน/ ชุมชนศรัทธา สร้างสันติสุขที่มีจิตวิญญาณ เพื่อการพัฒนาจังหวัดชายแดนใต้” “โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) การพัฒนาวิถีชุมชนให้สอดคล้องกับหลักการและแนวทางศาสนา (2) การพัฒนาหมู่บ้าน/ ชุมชนให้เกิดสันติสุข (3) การฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน และ (4) เพื่อวางรากฐานการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชน โดยมีระยะเวลาในการดำเนินงาน 2 ปี ครอบคลุมพื้นที่ 170 ชุมชน ในจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส และ 4 อำเภอในจังหวัดสงขลา ทั้งนี้ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ระบุเหตุผลในการสนับสนุนไว้อย่างต้นตอและน่าสนใจว่า “การใช้กระบวนการของหมู่บ้าน/ ชุมชน แก้ปัญหาที่เป็นระบบเชื่อมโยงกับมิติทางด้านศาสนา (กัมปง ตักวา) โดยใช้ศาสนาที่ประชาชนศรัทธาเป็นเครื่องมือสร้างสันติสุขให้สังคมอยู่พร้อม ๆ กับคำนึงถึงการใช้หลักการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติได้จริง โดยมีแนวทางที่สำคัญคือการทำสังฆกรรมให้ปรากฏ โดยใช้หลักศรัทธาที่ถูกต้องและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงถึงอัตลักษณ์ของตนเองผ่านกิจกรรมพัฒนาที่ตนเองถนัด สนใจตามหลักคิด ประชาชนต้องรู้ปัญหาและแก้ไขปัญหาด้วยตนเองซึ่งเป็นการเพิ่มบทบาทให้คณะกรรมการหมู่บ้านและ แกนนำสี่เสาหลักได้มีบทบาทเพิ่มขึ้นในหมู่บ้าน” (ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2552)

ด้วยภารกิจและบทบาทที่มากและซับซ้อนขึ้นอย่างรวดเร็ว เครือข่ายชุมชนศรัทธาจึงได้ปรับโครงสร้างการดำเนินงานจากคณะทำงานแบบหลวม ๆ ที่ไม่เป็นทางการ เป็นระบบโครงสร้างที่ชัดเจนและเป็นระบบมากขึ้น แต่คงความเป็นองค์กรที่ไม่เป็นทางการ มีความยืดหยุ่น คล่องตัวในการบริหารจัดการ และเปิดกว้างในการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลายเป็นอิสระในแต่ละชุมชน ด้วยการจัดให้มีคณะทำงานใน 3 ระดับ คือ คณะกรรมการบริหาร ทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย แนวทาง และการขับเคลื่อนในภาพรวมประกอบด้วยประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ กรรมการและเลขานุการ กรรมการและ ผู้ช่วยเลขานุการ เจริญญิก/ บัญชี ประชาสัมพันธ์ กรรมการบริหาร และกองเลขานุการ คณะทำงานประสานงานระดับจังหวัด เรียกว่า “แกนนำขับเคลื่อนเครือข่าย” และคณะทำงานขับเคลื่อนงานระดับชุมชน เรียกว่า “แกนนำขับเคลื่อนชุมชน” ทั้งนี้ในระดับชุมชนยังมีระบบประสานเชิงพื้นที่ตามลักษณะภูมิโนเวศ เรียกว่า “ระบบโซน” เพื่อเป็นกลไกหนุนเสริมในอีกทางหนึ่งด้วย

ในปี พ.ศ. 2552 เครือข่ายชุมชนศรัทธา ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การแอคชั่นเอด ประเทศไทย (Action Aid Thailand) ผ่านทางมูลนิธิชุมชนไท ในการจัดทำโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาคุณภาพชีวิตเครือข่ายชุมชนศรัทธา “ใช้หลักศาสนา สร้างการพัฒนาชุมชน เพื่อการแก้ไขปัญหาชายแดนใต้” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองในระยะยาว (2) พัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนและสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้นำท้องถิ่นให้เกิดรูปธรรมด้วยพื้นที่นำร่องเป้าหมาย (3) การพัฒนาศักยภาพแกนนำ ผู้นำ และผู้หญิงให้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และ (4) เพื่อเสนอแนวทางการแก้ไขด้วยทางการพัฒนาเพื่อยุติความรุนแรง ทั้งนี้ในการดำเนินการตามโครงการ ฯ ได้คัดเลือกชุมชนนำร่อง จังหวัดละ 1 ชุมชน (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) และเชื่อมโยงเครือข่ายชุมชนศรัทธา อีก 170 ชุมชนเดิม นอกจากนี้ในระยะเวลาใกล้เคียงกันโครงการจัดตั้งศูนย์อิสลามศึกษา

เพื่อการบูรณาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ยังได้เข้าร่วมกับเครือข่ายชุมชนศรัทธา จัดทำโครงการพัฒนาชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน ในแนวทางการใช้หลักศาสนานำการพัฒนา และการหนุนสร้างชุมชนเข้มแข็งบนฐานการขับเคลื่อนร่วมกับชุมชนในการแก้ไขปัญหาพื้นฐานระดับชุมชน และเคลื่อนสู่การผลักดันในเชิงนโยบาย

กล่าวได้ว่าการดำเนินงานของเครือข่ายในยุคนี้ มีทั้งการทำงานในเชิงลึกระดับชุมชนเพื่อขับเคลื่อนคุณภาพงานพัฒนาให้มีความชัดเจนในแนวทางและรูปแบบการพัฒนา ที่จะสามารถนำไปผลักดัน/ นำเสนอกับสาธารณะ และ/ หรือการขับเคลื่อน/ ผลักดันให้เป็นนโยบายสาธารณะ และการประสานภาคี เครือข่ายองค์กรประชาสังคม ขบวนการชุมชน นักวิชาการ ฯลฯ ในภาพกว้าง เพื่อผนึกประสานการเคลื่อนไหวในเชิงนโยบายและโครงสร้าง

ยุคขับเคลื่อนชุมชนศรัทธาสู่ขบวนการใหญ่

ประสบการณ์การขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนในระดับชุมชนทั้งในเชิงประเด็นและพื้นที่ของเครือข่ายชุมชนศรัทธาค่อย ๆ ยกระดับไปสู่การเคลื่อนไหวในวงกว้างทั้งในเชิงการสื่อสารสาธารณะ เพื่อสร้างการรับรู้ และเปิดมุมมองใหม่เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนใต้ การเชื่อมประสานเครือข่ายภาคประชาชน องค์กรประชาสังคม และสถาบันการศึกษาทั้งในและนอกพื้นที่ และการผลักดันปัญหาเชิงนโยบายที่มีนัยสะท้อนการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนใต้

บทบาทการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนของเครือข่ายฯ แม้ในระยะเวลาที่ผ่านเริ่มเป็นที่รับรู้และยอมรับเพิ่มมากขึ้น แต่ในภาพรวมการรับรู้เกี่ยวกับเครือข่ายชุมชนศรัทธายังอยู่ในวงที่จำกัด บ้างเห็นว่าเป็นขบวนการทางศาสนาที่อาจเกี่ยวพันกับขบวนการเคลื่อนไหวก่อความรุนแรงในพื้นที่ หรือการถูกวิจารณ์จากนักการศาสนาแนวอนุรักษที่เห็นว่าเป็นการสุ่มเสี่ยงต่อการอ้างหลักศาสนาศรัทธาในในทางที่ผิด ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้เครือข่ายมีการสื่อสารสาธารณะเพื่อสร้างการรับรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในแนวทางการพัฒนาของเครือข่ายอย่างขนานใหญ่ ทั้งเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ เผยแพร่การดำเนินงาน และการดำรงอยู่ของชุมชนสู่สาธารณะด้วยกิจกรรมเชิงรณรงค์ เผยแพร่ เช่น ผลิตหนังสือ จุลสาร “ร่วมสร้างชุมชนศรัทธา จังหวัดชายแดนใต้” สติกเกอร์ “ร่วมสร้างชุมชนศรัทธา” เสื้อรณรงค์ชุมชนศรัทธา “กัมปง ตักวา” เว็บไซต์ชุมชนศรัทธา (www.chumchonsattha.com) ร่วมกับโครงการจัดตั้งศูนย์อิสลามศึกษาฯ ผลิตซีดีเพลงที่มีเนื้อหาสะท้อนแนวคิดและแนวทางการดำเนินงานของเครือข่าย การจัดงานมหกรรมชุมชนศรัทธา พร้อมกันนี้เครือข่ายยังเปลี่ยนชื่อและสัญลักษณ์จากเดิม “เครือข่ายหมู่บ้าน/ ชุมชนศรัทธา” ที่มุ่งสะท้อนความเป็นชุมชนหมู่บ้านท่ามกลางวิถีชนบทการพัฒนา เป็น “ชุมชนศรัทธา” ที่กำกับด้วยภาษามลายูและภาษาไทย เพื่อให้สามารถสื่อสารความเป็นตัวตนที่แท้จริงของเครือข่าย

ภาพประกอบ 3 สัญลักษณ์ก่อนและหลังของเครือข่ายชุมชนสร้าง

กลางปี พ.ศ. 2553 เครือข่ายได้ร่วมกับองค์กรภาคีจำนวน 6 องค์กรประกอบด้วย มหาวิทยาลัยทักษิณ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร เครือข่ายชุมชนศรีทรา มูลนิธิชุมชนไท และองค์การแอ็คชั่นเอด ประเทศไทย ลงนามความร่วมมือเพื่อร่วมกันศึกษา วิจัย ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนบริหารจัดการหมู่บ้านอย่างมีอิสระ ภายใต้แนวคิดตามครรลองของหลักศาสนาที่ถูกต้อง โดยใช้กระบวนการการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน และเป็นธรรม สอดคล้องกับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชน ดังความตอนหนึ่งของบันทึกความร่วมมือระบุว่า

“องค์กรภาคี ได้แสดงเจตนารมณ์ในการเป็นภาคีความร่วมมือเพื่อสนับสนุน และทำงานร่วมกัน ให้ชุมชนบริหารจัดการหมู่บ้านของตนเองอย่างมีอิสระโดยใช้กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งเสนอแนะทางออกการพัฒนาชุมชน จังหวัดชายแดนภาคใต้ระดับนโยบายและกฎหมายต่อไป ภายใต้ปรัชญาที่ว่าใช้หลักศาสนา สร้างศรัทธา เพื่อพัฒนาชุมชนจังหวัดชายแดนใต้”

ที่สำคัญคือการเข้าร่วม สนับสนุน หนุนเสริมขบวนการประชาชนและประชาสังคมอย่างต่อเนื่อง และเด่นชัดในหลายเครือข่าย/ ขบวนการ เช่น การเข้าร่วมสนับสนุนเครือข่ายแก้ปัญหาการคืนสัญชาติคนไทย : ไทยพลัดถิ่น ในการผลักดันให้รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรเร่งรัดนำร่างพระราชบัญญัติสัญชาติเข้าสู่การพิจารณาในสภานิติบัญญัติ ด้วยการเดินเท้าจากจังหวัดประจวบคีรีขันธ์-กรุงเทพ เพื่อทวงถามสัญญาการผลักดันพระราชบัญญัติสัญชาติจากรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร การเข้าร่วมเวทีถกประเทศไทย : คนได้กำหนดอนาคตตนเอง ร่วมกับคณะกรรมการส่งเสริมการเมืองภาคพลเมืองประจำภาคใต้และเครือข่ายภาคประชาชน ใน 14 จังหวัดภาคใต้ เวทีปฏิรูปสังคมและการเมืองในประเด็นคนได้กับการปฏิรูปแผ่นดิน เป็นต้น

ในระดับนโยบาย เครือข่ายชุมชนศรัทธาได้ร่วมกับเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคม และการเมือง (คปสม.) และขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (P-Move) ผลักดันปัญหาร่วมกับภาคีสมาชิก โดยเน้นประเด็นในด้านสิทธิมนุษยชนและการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนที่ชุมชนเผชิญ ทั้งในรูปแบบการเข้าเป็นคณะกรรมการแก้ไขปัญหา ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ การเคลื่อนไหวกดดันผลักดันการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการยกระดับประเด็นปัญหาด้วยข้อมูลเชิงวิชาการ ในระดับพื้นที่ได้ร่วมกับ “สภาประชาสังคมชายแดนใต้”⁴ จัดเวทีรณรงค์เผยแพร่แนวคิดท้องถิ่นจัดการตนเอง/ ชายแดนใต้จัดการตนเอง การเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาความรุนแรงต่อหน่วยงานรัฐบาล เป็นต้น

ที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งคือการร่วมกับมหาวิทยาลัยทักษิณและองค์ภาคี จำนวน 13 องค์กร ประกอบด้วย สำนักส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สภาพัฒนาการเมือง คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร มูลนิธิชุมชนไท องค์การแอคชั่นเอดส์ ประเทศไทย สมาคมผู้หญิงและสันติภาพ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เครือข่ายชุมชนศรัทธา เครือข่ายเกษตรกรจังหวัดสตูล สำนักงานปฏิรูป และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน จัดประชุมวิชาการ “เรื่อง ชุมชนชุมชนคนใต้ครั้งที่ 3 เสียงจากผู้ไร้สิทธิชายแดนใต้” (Voices of Voiceless: from the Southernmost People in Thailand) ในระหว่างวันที่ 12-14 กันยายน พ.ศ. 2554 ณ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา ซึ่งภายหลังการจัดประชุมได้ร่วมกันประกาศปฏิญญาชื่อว่า “ปฏิญญาสงขลา: สังคม/ ชุมชนใหม่ที่เป็นไปได้” ที่มีเนื้อหาที่สะท้อนการรวมพลังสร้างการเปลี่ยนแปลงโดยชุมชนที่น่าสนใจ

⁴ สภาประชาสังคมชายแดนใต้ ก่อตั้งเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2555 จากการรวมตัวขององค์กรประชาสังคม จำนวน 20 องค์กรในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อให้เป็นพื้นที่ในการระดมความคิดเห็นจากภาคประชาชนในเรื่องการเพิ่มศักยภาพและพลังอำนาจของภาคประชาชน กำหนดทิศทางการแก้ปัญหาและพัฒนาพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ อย่างยั่งยืน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสานงานและสนับสนุนกันระหว่างรัฐและเอกชน รวมทั้งสื่อสารและสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อการเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์สังคม ภายใต้ปฏิญญา (1) เพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและเพิ่มพลังอำนาจของภาคประชาชน ทั้งในภารกิจการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง การร่วมกระบวนการนโยบายสาธารณะและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐในการสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำ พวกเราทั้ง 20 องค์กรขอประกาศก่อตั้ง “สภาประชาสังคมชายแดนใต้” ให้เป็นองค์กรประสานงานกลางของเครือข่ายในการขับเคลื่อนภารกิจร่วมกัน (2) เราจักขอมิมีส่วนร่วมในการสะท้อนปัญหาความเดือดร้อนและความต้องการของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นให้ภาครัฐ หน่วยราชการ และฝ่ายความมั่นคงที่รับผิดชอบโดยตรงไปตรงมา และขอมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการแก้ปัญหาให้ได้ เรายินดีร่วมคิดร่วมทำกับกลุ่มต่างๆ ทุกภาคทั้งในและนอกพื้นที่ โดยมีเป้าหมายคือการอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในระยะยาว ทั้งนี้บนพื้นฐานของการเคารพในความแตกต่างหลากหลายระหว่างกัน (3) เราจักส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสานสนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มองค์กร และเครือข่ายภาคประชาชน สร้างพื้นที่สาธารณะและการสื่อสารเพื่อการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงสังคมชายแดนใต้อย่างจริงจัง (4) ไม่ว่าเราจะเผชิญปัญหาอุปสรรคใด พวกเราทั้ง 20 องค์กรในฐานะผู้ร่วมก่อตั้ง จักให้การสนับสนุนการดำเนินงานของสภาประชาสังคมชายแดนใต้อย่างมั่นคง ทั้งในด้านวิชาการ ทุนทางสังคม และทุนทรัพยากรต่างๆ อย่างต่อเนื่องเป็นเวลายาวนาน 10 ปีนับจากนี้เป็นต้นไป ทั้งนี้เพื่อให้สภาประชาสังคมมีความเข้มแข็งและแสดงบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนผ่านสังคมชายแดนใต้สู่สันติภาพและความรุ่งเรืองไพบูลย์ สำหรับลูกหลานสืบไป (ศูนย์ข่าวภาคใต้ สำนักข่าวอิสรာ, 2011)

“การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมจากการเข้าสู่สังคมโลกาภิวัตน์ การเติบโตของระบบการค้า นโยบายการพัฒนา การผันแปรทางการเมืองภัยคุกคามและความไม่มั่นคงในภาคใต้ ได้ส่งผลกระทบอย่างขนานใหญ่ต่อพวกเราในฐานะประชาชน คนธรรมดาสามัญ ที่ถูกกำหนดชะตาชีวิตให้เดินในเส้นทางที่ไม่ได้กำหนด ทำให้เผชิญกับความเจ็บปวด ทรมานอย่างแสนสาหัส และบัดนี้เราได้ประจักษ์ชัดถึงความจำเป็นในเส้นทางที่เป็นไปได้สำหรับการสร้างสรรค์สังคมใหม่ ที่ทำให้ประชาชน ธรรมดาสามัญ สามารถกำหนดนิยามสังคม - ชุมชนใหม่ ที่เราต้องการ ด้วยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่ต่อเนื่องและโยงใย เพื่อปฏิบัติการปกป้อง ค้ำครองและร่วมกันสร้างสังคมใหม่ - ชุมชนใหม่อย่างมุ่งมั่นและจริงจัง ในฐานะประชาชน ธรรมดาสามัญ เราทั้งหลาย ณ ที่นี้ จึงร่วมกันประกาศปฏิญญา “สังคม - ชุมชนใหม่” ดังต่อไปนี้ เราจะกระทำทุกวิถีทางที่ชอบธรรมในการส่งเสริม สนับสนุนความเข้มแข็ง ภาคประชาชนในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่การสร้างสังคม ชุมชนใหม่ ที่เราสามารถกำหนดด้วยตัวเองอย่างมีเกียรติศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทั้งในฐานะที่เป็นศูนย์กลางและเป้าหมายของการพัฒนา เราจักต่อสู้ ยืนหยัดอย่างต่อเนื่องและกล้าหาญในการปกป้องผืนแผ่นดิน มาตุภูมิของเรา, การรุกราน ยึดยึด การกระทำใดที่ปราศจากความชอบธรรม จะได้รับการตอบโต้ และต่อต้าน ในฐานะประชาชน สิทธิชุมชน ความเป็นพลเมือง ในทุกการกระทำที่จำเป็นเพื่อให้มั่นใจว่าเราจะได้เดือนร้อน เจ็บปวดเช่นที่ผ่านมา เราขอยืนยันว่าในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม เราทุกคนไม่ว่าจะเป็น ผู้หญิง เด็ก เยาวชน เกษตรกร กลุ่มชาติพันธุ์ จะต้องได้รับการปกป้อง ค้ำครอง ปลอดภัยจากเลือกปฏิบัติข่มขู่ คุกคาม ทุกรูปแบบ อันรวมถึงการเลือกปฏิบัติใด ๆ อันเนื่องมาจากความแตกต่าง เราได้ใคร่ครวญอย่างถ่วงถ่วงจากเส้นทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน จึงขอประกาศว่านับจากนี้พลังชีวิตทั้งหมดของพวกเราจะถูกปลดปล่อยออกมาอย่างสร้างสรรค์ และมีสามัญสำนึก สำหรับการสร้างสรรค์สังคม - ชุมชนใหม่ ที่เท่าเทียมและกำหนดโดยตัวเรา เราทั้งหลายจะนำปฏิญญาสงขลา สังคม - ชุมชนใหม่ที่เป็นได้ ออกสู่การปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อให้ได้ซึ่งสิ่งปรารถนา ในทุกระดับ ดังนี้ การใช้หลักศาสนานำการพัฒนา ตามแนวทางเครือข่ายชุมชนศรัทธาหรือกัมปง ตักวา ด้วยรูปแบบการพัฒนา “สี่เสาหลัก” โดยมีแนวทางการขับเคลื่อนด้วยการสร้างพื้นที่สังคม การปฏิบัติการและการสนับสนุนที่เหมาะสมจากภายนอก เพื่อให้สามารถสร้างความมั่นคงของชุมชนตามแนวทางศรัทธา สิทธิกลุ่มทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ จะต้องได้รับการค้ำครองทั้งในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ความเป็นมนุษย์ มีศักดิ์ศรีอิสระ ความเท่าเทียม กับกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม ปลอดภัยจากการอคติ การรังเกียจ เบียดขับทางชาติพันธุ์ และการถูกกีดกันจากระบบทางเศรษฐกิจ

สังคม การเมือง และวัฒนธรรม...ทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาอย่างเหมาะสม อาทิ การจัดการศึกษาภายใต้แนวคิดและรูปแบบโรงเรียนดีกว่าในจังหวัดชายแดนภาคใต้... เราขอยืนยันและแสดงเจตนารมณ์อย่างจริงจังและแน่วแน่ ว่าเรากำลังมุ่งมั่นในวิถีและเส้นทางใหม่ที่เลือก”

ผลจากการประชุมในครั้งนี้อรรถจักร์ (2555) วิเคราะห์ว่าสามารถเปิดพื้นที่ให้ชุมชนสามารถส่งเสียงและแสดงเจตนารมณ์ในทิศทางของการสร้างความยุติธรรมและการดำรงอยู่อย่างเท่าเทียมในสังคมมากขึ้น เพราะเสียงที่เปล่งออกมาคือความชอบธรรมของชุมชน

“เสียงของผู้ไร้สิทธิเป็นเสียงแห่งความชอบธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเท่าเทียม และเสียงแห่งความชอบธรรมย่อมได้รับการได้ยินเสมอ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาการลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ การทำให้เห็นถึงความหลากหลายของการต่อสู้/ ต่อรอง ในชีวิตทางสังคมชายแดนภาคใต้ การสร้างความเข้าใจใหม่ของชุมชนในพื้นที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในการดึงเอาหลักการทางศาสนาและความร่วมมือกันของคนในชุมชนมาประกอบสร้างการทำกิจกรรมเพื่อสังคมร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา โรงเรียนวิถีอิสลาม การศึกษาพื้นที่การศึกษาปอเนาะดาแลและ ที่สำคัญได้แก่ การสร้างสรรค์ ชุมชนดีกว่า หรือชุมชนศรัทธา... ทำให้เกิดการสร้าง อุดมคติ ของชีวิตและชุมชน การสร้างความเข้าใจใหม่ในพื้นที่ได้ทำให้เกิดการร่วมมือกันระหว่างผู้นำทางศาสนาในชุมชน ผู้นำการปกครองท้องถิ่น (ผู้ใหญ่บ้าน) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.) และผู้นำตามธรรมชาติของชุมชน โดยได้เริ่มด้วยการทำให้คนทั้งสี่กลุ่มได้เข้ามาร่วมการสร้าง เป้าหมายสูงสุด ของชีวิตและชุมชน ซึ่งทำให้เกิดความหมายจากชุมชนธรรมดา สู่วิถีชุมชนศรัทธา ซึ่งทำให้คนทั้งหมดในชุมชนได้เกิด เป้าหมายสูงสุดของชีวิตและชุมชน ที่จะร่วมกันสร้างสรรค์ให้เข้าใกล้อุดมคติชุมชน การสร้าง อุดมคติ ของชีวิตและชุมชน เป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการร่วมกิจกรรมร่วมหมู่อย่างแท้จริง”

พึงสังเกตว่าในการประชุมในคราวเดียวกันนี้ได้รับรู้ถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาและการสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมไทยด้วยระบบการศึกษาเพื่อชุมชนในรูปแบบที่เรียกว่า โรงเรียนดีกว่า ซึ่งเป็นแนวทางใหม่ที่เครือข่ายชุมชนศรัทธาได้ร่วมกับโครงการจัดตั้งศูนย์อิสลามศึกษาเพื่อการบูรณาการ มหาวิทยาลัยทักษิณ และเครือข่ายการศึกษาเพื่อเด็กและชุมชนเพื่อร่วมกันศึกษาวิจัยและเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาผ่านระบบการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติของชุมชนให้ยอมรับและเป็นเจ้าของ จากเดิมที่ชุมชนเคยรู้สึกว่าโรงเรียนไม่ใช่โรงเรียนของคนมุสลิม แต่เป็นโรงเรียนของคนไทยพุทธ เป็นโรงเรียนของรัฐดังคำที่ชุมชนใช้เรียกโรงเรียนของรัฐว่า “สากอเลาะซีแย” (โรงเรียนสยาม) แต่ในปัจจุบันชุมชนเรียกโรงเรียนวิถีอิสลามว่า “สากอเลาะกีตอ”

(โรงเรียนของเรา) มีความพยายามที่จะใช้กระบวนการศึกษาในโรงเรียนที่ตั้งอยู่บนหลักพื้นฐานของ ศาสนาอิสลาม มาเป็นแนวทางหล่อหลอมคุณธรรม จริยธรรมของเยาวชน ด้วยความเชื่อที่ว่า เยาวชน ที่เป็นมุสลิมที่ดีและเข้าใจในหลักการของศาสนาอย่างแท้จริง จะไม่เข้าร่วมการก่อความรุนแรง ทำลายล้างชีวิตผู้อื่น และชุมชนที่มีความศรัทธาในโรงเรียนย่อมมีความเต็มใจที่จะสนับสนุนลูกหลาน ให้มาเรียนในโรงเรียนของรัฐ และพร้อมที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนที่โรงเรียนจัด ขึ้นอย่างเต็มที่ (นภาพร, 2555)

ภาพประกอบ 4 ผู้แทนเครือข่ายชุมชนศรัทธาร่วมแถลงข่าวกับตัวแทนคปสม.

ในปีเดียวกันนี้ความมั่นใจของเครือข่ายได้ถูกเติมเต็มด้วยการได้รับสนับสนุนงบประมาณ จากสหภาพยุโรป (EC) ผ่านทางแอคชั่นเอดประเทศไทย (Action Aid Thailand) และมูลนิธิชุมชน ไทย จัดทำโครงการเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนศรัทธาและภาคีความร่วมมือในท้องถิ่น จำนวน 120 หมู่บ้าน ใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ ประกอบด้วยจังหวัดยะลา จังหวัดปัตตานี และ จังหวัดนราธิวาส เพื่อสร้างศักยภาพการจัดการของเครือข่าย ประสานเชื่อมโยงภาคีความร่วมมือ สนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม สร้างกระบวนการแก้ปัญหาที่ดินแบบมีส่วนร่วม สนับสนุนผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะในประเด็นเศรษฐกิจและการพัฒนาศักยภาพ ผู้หญิงในงานพัฒนา

กล่าวได้ว่าในปัจจุบันการดำเนินงานของเครือข่ายมีขอบข่ายทั้งในระดับประเด็นปัญหาพื้นที่ การสื่อสารสาธารณะ การร่วมมือกับเครือข่ายชุมชนเคลื่อนไหวผลักดันปัญหาในนามขบวนการประชาชน การร่วมกับองค์กรประชาสังคมในท้องถิ่นร่วมกันเสนอแนวทางแก้ไขปัญห ความรุนแรงในพื้นที่ ในระดับต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องและ แม้ปัญหายังไม่คลี่คลาย แต่แนวทางการพัฒนาที่มีรูปธรรมความสำเร็จ สามารถฉายชี้ให้เห็นถึงทางเลือกที่เป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหาจากการสร้างสรรค์การเปลี่ยนแปลงจากจุดเล็ก ๆ ในชุมชน ภายใต้รูปแบบการพัฒนาที่เรียกว่า “ความเป็นชุมชนศรัทธา” ดังจะกล่าวต่อไป

3. รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายชุมชนศรัทธา

การศึกษารูปแบบการพัฒนาของเครือข่ายชุมชนศรัทธา ที่เรียกว่า “ความเป็นชุมชนศรัทธา” ประกอบด้วยเนื้อหาใน 4 ส่วนหลักคือ แนวคิดการพัฒนา รูปแบบ กระบวนการพัฒนา และผลสำเร็จจากการพัฒนา ดังนี้

3.1 แนวคิดการพัฒนาชุมชนของเครือข่ายชุมชนศรัทธา⁵

การพัฒนาของเครือข่ายชุมชนศรัทธาเกิดขึ้นจากแนวคิดที่สำคัญ 4 ประการ คือ การใช้หลักศาสนาและศรัทธาในงานพัฒนา การสร้างความร่วมมือ “สี่เสาหลัก” การพัฒนาที่มีประชาชนและชุมชนเป็นศูนย์กลาง และการสร้างการเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนที่หนุนสร้างสันติสุขในพื้นที่ ดังนี้

(1) การใช้หลักศาสนาและศรัทธาในงานพัฒนา

แกนนำเครือข่ายชุมชนศรัทธาได้ให้ความเห็นว่าเครือข่ายชุมชนศรัทธาจะใช้หลักศาสนาเป็นแนวทางการขับเคลื่อนวิถีสันติชุมชนหรือการนำหลักความดีงามขึ้นนำการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงชุมชนเพื่อบรรลุเป้าหมายของการเป็นชุมชนที่ศรัทธา ซึ่งหมายถึงชุมชนที่มีความเข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และจริยธรรม เพราะอดีตที่ผ่านมามีโครงการพัฒนาจำนวนมากในพื้นที่แต่ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ เนื่องจากขาดการเชื่อมโยงเข้ากับหลักและระบบของศรัทธา ทำให้ขาดความเชื่อถือจากชุมชน

ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของอดีตประธานเครือข่ายชุมชนศรัทธา ที่ระบุว่าเมื่อก้าวถึงเรื่องศาสนาชุมชนมักถูกตั้งคำถามและให้ความหมายในแง่ลบและหวาดระแวงมาโดยตลอด ด้านหนึ่งจึงเป็นการตัดโอกาสของชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาท้องถิ่น พร้อมกับ การพัฒนาในพื้นที่ที่มักละเลย ไม่ให้ความสำคัญกับหลักศาสนาที่ชาวชุมชนยึดถือ ทำให้เกิดการปฏิเสธการหยิบบนจากภายนอก ดังนั้นการใช้ชื่อว่าชุมชนศรัทธาที่นอกจากจะหมายถึงการสร้างชุมชนในอุดมคติ ด้วยการผสมผสานและบูรณาการงานพัฒนาเข้ากับวิถีชุมชนบนฐานของอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นหนึ่งเดียวแล้ว ยังหมายถึงแนวทางขับเคลื่อนเครือข่ายชุมชนศรัทธาด้วยหลักการศาสนาและบรรทัดฐานที่ดีงามของชุมชน

⁵ ปรับปรุงและเรียบเรียงใหม่จาก ญฐพงศ์, มณีรัตน์และ แววมลิ. (2555). การพัฒนาเพื่อสร้างความมั่นคงของชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้งจังหวัดชายแดนภาคใต้ (จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส). สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.

จากมุมมองดังกล่าวกล่าวได้ว่าหัวใจสำคัญของการใช้หลักศาสนาและศรัทธาคือ การบูรณาการเข้ากับกิจกรรมและกระบวนการในการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องกับมิติและประเด็นในด้านต่าง ๆ ของชุมชนทั้งในเชิงกายภาพ การพัฒนาศักยภาพเพื่อยกระดับการเรียนรู้ของบุคคล ครอบครัว และชุมชน และการพัฒนาด้านจิตวิญญาณในทุกระดับของกระบวนการพัฒนา และทำให้เห็นว่าในวิถีและแนวทางการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล และชุมชน ไม่สามารถที่จะแยกกองคาวพพ ด้านศาสนาหากต้องการบรรลุเป้าหมายของการเป็นชุมชนศรัทธาที่มีลักษณะ ดังที่ระบุว่า “จริยธรรมเข้มแข็ง เศรษฐกิจมั่นคง ชุมชนยั่งยืน”

เพราะฉะนั้นการสร้างศรัทธาในมิตินงานพัฒนาจึงต้องเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงตนเอง ก่อนเคลื่อนเข้าสู่การร่วมสร้างชุมชนศรัทธา โดยมีตัวแบบสำคัญคือการพัฒนาบุคคลให้มีแบบอย่างที่ดี พึงประสงค์ของศาสนา ซึ่งก็คือ การเป็นผู้ศรัทธา มีเมตตา ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน รักษาสัตย์ รักษาเวลา มีระเบียบวินัย พากเพียรและอดทน มุ่งมั่น จริ่งจัง ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ ก่อนเคลื่อนเข้าสู่การร่วมสร้างชุมชนศรัทธาที่เหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

อย่างไรก็ดีการพัฒนาชุมชนด้วยหลักศาสนาหรือที่เครือข่ายชุมชนศรัทธาเรียกว่า “หลักศรัทธา” นั้นจะต้องนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบท ความพร้อม การส่งเสริมและต้นตัวภายในชุมชน เครือข่ายจึงได้ร่วมกับชุมชนสมาชิกพัฒนาตัวชี้วัดความเข้มแข็งชุมชนด้วยหลักศรัทธา ประกอบด้วย 10 ตัวชี้วัด ดังนี้ (เครือข่ายชุมชนศรัทธา, 2554)

1. มัสยิดเป็นศูนย์รวมในการภักดี (อิบาดะฮฺ) ต่อพระเจ้า เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้และทำกิจกรรมชุมชน

2. คนในชุมชนมีความเข้าใจในหลักศรัทธาอย่างถูกต้อง

3. คนในชุมชนปฏิบัติศาสนกิจอย่างสม่ำเสมอและมีการตักเตือนกันในเรื่องของความดี

4. ผู้นำศาสนาและผู้นำท้องถิ่นมีความสามัคคีและเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน

5. คนในชุมชนได้รับการศึกษาทั้งศาสนาและสามัญเท่าที่ควร

6. คนในชุมชนมีความเป็นพี่น้องกันมีความรักและมีความเกื้อกูลกัน

7. ชุมชนมีความสะอาดความเป็นระเบียบและมีสภาวะแวดล้อมที่ดี

8. คนในชุมชนมีสุขอนามัยที่ดี

9. คนในชุมชนมีฐานะเศรษฐกิจพอเพียงยั่งยืนและมีเงินออม

10. คนในชุมชนมีพลังที่สามารถเป็นเกราะป้องกันสิ่งแปลกปลอมที่เป็นภัย มิให้เข้ามาใน

ชุมชน

ทั้งนี้ตัวชี้วัดเหล่านี้ชุมชนสามารถประยุกต์ กำหนดเป้าหมาย และแนวทางการส่งเสริมสนับสนุนชุมชนได้ตามความเหมาะสมและบริบทที่แตกต่าง แต่ต้องคำนึงและโน้มน้าวแนวคิดให้เข้าสู่หลักศรัทธาอย่างต่อเนื่อง

(2) การสร้างความร่วมมือ “สี่เสาหลัก”

การสร้างรูปแบบการขับเคลื่อนงานพัฒนาภายใต้ฐานคิดเรื่อง “สี่เสาหลัก” หรือที่รู้จัก และเรียกขานกันโดยทั่วไปว่า “โมเดลสี่เสาหลัก” เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ว่า งานพัฒนาจะต้องสร้างพื้นที่ทางสังคมของชุมชนให้กว้างและมากพอ ที่สามารถทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ดังนั้นการพัฒนาโมเดลสี่เสาหลักจึงเป็นสัญลักษณ์การสร้างภาพตัวแทนของพื้นที่แห่งอำนาจที่จะทำให้เกิด การส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยมีกลไกที่จะทำให้เกิดการระดมความร่วมมือในพื้นที่สาธารณะของชุมชนได้คือ “ผู้นำชุมชน” ซึ่งในโครงสร้างคณะกรรมการกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ตามระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยหลักเกณฑ์การเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2551 ที่กำหนดให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นองค์กรหลักในการพัฒนาหมู่บ้าน ดำเนินงาน/ กิจกรรมในพื้นที่ โดยที่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ได้เสนอให้มีการปรับโครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้านให้มีความสอดคล้องกับพื้นที่ ด้วยการเพิ่มผู้นำศาสนา/ ทางด้านจิตวิญญาณเข้าร่วมโดยตำแหน่งในฐานะผู้นำกลุ่มกิจกรรม ดังนั้นในโครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้านจังหวัดชายแดนภาคใต้จะประกอบ ผู้นำทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำธรรมชาติที่ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ผู้นำธรรมชาติ/ องค์กรชุมชน และผู้นำศาสนา/ จิตวิญญาณ ที่จะทำหน้าที่ในการสร้างพื้นที่สาธารณะร่วมกันสำหรับ “สร้างการพัฒนาในชุมชน”

หรือหากจะกล่าวในอีกนัยหนึ่งโมเดลสี่เสาหลัก ที่เครือข่ายชุมชนศรัทธาเสนอ ก็คือการสร้างพื้นที่และ/ หรือการทำให้พื้นที่เป็นรากฐานการทำงานของอำนาจที่เป็นทางการหรืออำนาจสมัยใหม่ของรัฐ ซึ่งประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กับอำนาจที่ไม่เป็นทางการซึ่งเป็นอำนาจดั้งเดิมของชุมชน คือผู้นำศาสนา/ จิตวิญญาณ และผู้นำกลุ่ม/ องค์กรชุมชน เพราะในสังคม/ ชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลามอำนาจทั้งสองส่วนนี้มีลักษณะที่ซ้อนทับกัน อันอาจทำให้เกิดความขัดแย้ง แย่งชิง และแยกส่วนในบทบาทและหน้าที่ ดังนั้นการขับเคลื่อนชุมชนในมิติงานพัฒนาจึงต้องสร้างเอกภาพแห่งอำนาจ ด้วยการทำให้อำนาจทั้งสองมาบรรจบกัน โดยกระบวนการสร้างความหมายใหม่และทำให้อำนาจกระจายไปทั่วชุมชน ดังที่ไพศาล อธิบายให้ฟังว่า

“ในการขับเคลื่อนชุมชนจะขาดเสาใดเสาหนึ่งไม่ได้ เพราะผู้นำแต่ละคนเมื่อเข้ามาทำหน้าที่ของตนแล้ว อาจมีความไม่เข้าใจ หรือขัดแย้งกันได้ และถ้ามีความขัดแย้งชาวบ้านจะขัดแย้งด้วย เพราะผู้นำแต่ละคนจะมีฐานเสียงของตัวเอง สุดท้ายความเดือดร้อนก็จะตกอยู่กับชุมชน ในทางกลับกัน ถ้าผู้นำทุกท่านสามารถร่วมมือกันได้ ทำงานไปในแนวทางเดียวกัน ชุมชนจะมีความสามัคคี เป็นเอกภาพ ผลประโยชน์ก็จะเกิดขึ้นกับชุมชน ศรัทธาจึงเป็นตัวเชื่อมให้ผู้นำแต่ละเสามาาร่วมกัน ผู้นำองค์กร กลุ่มกิจกรรม ผู้นำศาสนาเป็นตัวเชื่อมโยงกับผู้นำท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้าน ที่เป็นเหมือนตัวกลางให้คำแนะนำ ให้การปรึกษา และเชื่อมโยงชุมชนเข้ากับหน่วยงานรัฐ หรือราชการ งานจะสำเร็จลงได้ ชาวชุมชนให้ความร่วมมือเพราะผู้นำของเขาให้การสนับสนุน ลงมาเล่นด้วย”

ทั้งนี้ในการบรรจบกันของพื้นที่แห่งอำนาจ ได้ใช้ “มัสยิด” ซึ่งปกติเป็นสถานที่สำหรับเป็นศาสนสถานที่สำคัญในการประกอบกิจกรรมทางศาสนา ทั้งนี้มัสยิดในความหมายโดยทั่วไปตามหลักภาษาและศาสนาหมายถึงสถานที่สำหรับการกัมกราบอัลลอฮ์ หรือสถานที่ที่จัดไว้สำหรับการละหมาดและการประกอบศาสนกิจอื่น ๆ หรือหากนิยามตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 มัสยิดหมายถึงสถานที่ซึ่งผู้ที่เป็นมุสลิมใช้ประกอบศาสนกิจโดยจะต้องมีการละหมาดวันศุกร์เป็นปกติ และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม ดังนั้นในทุกชุมชนมัสยิดจึงมีความสำคัญที่มากกว่าการใช้เป็นสถานที่สำหรับการละหมาดและการนั่งระลึกถึงอัลลอฮ์เท่านั้น หากเป็นกลไกเชิงสถาบันที่สำคัญในการหลอมรวม เชื่อมโยงเข้ากับกลไกอื่น ๆ เช่น คน ครอบครัว กลุ่มบ้าน ฯลฯ เพื่อสร้างความเป็นชุมชนและสร้างสันติสุขร่วมกันในชุมชน อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของมะลาเซ็ง แกนนำคนสำคัญอีกท่านหนึ่งของเครือข่ายชุมชนศรัทธา เห็นว่า ในปัจจุบันมัสยิดถูกใช้เป็นเพียงสถานที่ละหมาด และการนั่งรำลึกถึงอัลลอฮ์เท่านั้น ดังนั้นจึงต้องพลิกวิธีบทบาทมัสยิดให้สามารถกลับมาทำหน้าที่ของตนเองในเชิงสถาบัน และการเป็นกลไกทางสังคมของชุมชนที่ทำหน้าที่ในการกล่อมเกลาสมาชิกของชุมชนให้สามารถมีปฏิสัมพันธ์ มีความผูกพันและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

“มัสยิดหรือสุเหร่าเป็นบ้านของอัลลอฮ์ ที่ทำให้ผู้ศรัทธาได้มาพบกัน ได้มาร่วมกันคิด ร่วมกันทำชุมชนให้น่าอยู่ แต่ตอนนี้มัสยิดเป็นเหมือนบ้านร้างที่ปลวกกัดกร่อน เพราะถูกใช้เป็นแค่ที่ละหมาดและการระลึกถึงอัลลอฮ์แบบผิวเผินเท่านั้น แต่ชุมชนศรัทธาได้ใช้เป็นสถานที่ในการรวมคนของแกนนำสี่เสาหลักในการร่วมกันไม่ใช่เฉพาะเรื่องศาสนาหรือเพียงพิธีกรรมเท่านั้น แต่คือการพัฒนาชุมชนของเรา แต่ก่อนสี่เสาหลักต่างคนต่างอยู่ แยกกันทำ แต่เราจะดึงคนเหล่านั้นที่มีมวลชนของตนเองมาคิดกันเรื่องของหมู่บ้าน มีมัสยิดเป็นที่ก่อการเรื่องดี ๆ ของชุมชนพร้อม ๆ กับการทำให้คนในชุมชนซึมซับศรัทธาเข้ามาอยู่ในจิตใจ”

ব্যী กรรมการเครือข่ายชุมชนศรัทธาในฐานะผู้นำองค์กรชุมชน มีความเห็นที่สอดคล้องว่ารูปแบบการพัฒนาสี่หลักเป็นการดึงศักยภาพของชุมชนดั้งเดิมผสมผสานเข้ากับอำนาจใหม่ที่เป็นทางการ ทำให้การพัฒนาชุมชนเกิดได้ง่ายขึ้น หากผู้นำสี่เสาหลักมีความเข้าใจให้ความร่วมมือ ผลักดัน สนับสนุน

“สี่เสาหลักเมื่อครั้งอดีตถือว่าเป็นผู้นำในชุมชนที่มีอิทธิพลต่อความคิดของชาวบ้าน ได้รับการยอมรับนับถืออย่างมาก แต่ปัจจุบันสถานการณ์ความไม่สงบทำให้ทั้งสี่เสาแตกแยกกัน บางพื้นที่ผู้นำชุมชนขัดแย้งกันเองจากผลประโยชน์ที่รัฐบาลนำโครงการพัฒนามาเป็นเหยื่อล่อ บางชุมชนผู้นำหวาดระแวงในความปลอดภัยจนทำให้ต้องปกป้องตนเองด้วยการเว้นระยะห่างของความสัมพันธ์ เมื่อได้ประชุมหารือกันหลายครั้ง มีข้อสรุปว่าให้ “ศาสนา” เป็นศูนย์กลางความศรัทธา ก่อนที่จะนำความศรัทธาให้คนในชุมชนมารวมตัวกัน...เราเห็นแล้วว่าความร่วมมือ ร่วมคิด ที่มี สี่เสาหลัก คือ ผู้ใหญ่บ้าน โต๊ะอิหม่าม ผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชน มี อบต.หลาย ๆ พื้นที่มาร่วมกัน สามารถผลักดันเรื่องต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จได้ มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางในการพูดคุยกัน...สี่เสาหลักได้ทำหน้าที่เป็นตัวช่วยในการประสานความร่วมมือ เป็นฐานที่มั่นทางจิตใจ สามารถพึ่งพาได้ ถ้าเรารวมให้สี่เสาหลักเป็นกลุ่มเดียว มีแนวคิดเดียว มีแนวทางในการแก้ปัญหาไปทางเดียวกัน ก็จะเป็นผู้ตัดสินใจ ช่วยแนะนำ ช่วยให้คำปรึกษากับชาวบ้านได้”

(3) การพัฒนาที่มีประชาชนและชุมชนเป็นศูนย์กลาง

เครือข่ายชุมชนศรัทธาให้ความหมายกับการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนา โดยมีชุมชนที่ยึดถือเอา “หมู่บ้าน” ในฐานะหน่วยพื้นฐานทางการปกครองที่เล็กที่สุดของรัฐตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 เป็นตัวกำหนดนิยามและให้ความหมายความเป็นชุมชน และใช้พื้นที่ชุมชน/ หมู่บ้านเป็นจุดเชื่อมโยงผสมผสานการพัฒนาแบบยึดพื้นที่ (Area Approach) เพื่อปฏิบัติการทางสังคม บูรณาการงานพัฒนาจากภาคส่วนและภาคีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีประชาชนและชุมชนเป็นศูนย์กลางและเป็นแกนหลักในการพัฒนา ทั้งนี้เพราะได้มีการวิเคราะห์ว่าการพัฒนาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ผ่านมามีลักษณะซ้ำๆ ส้ำๆ ภาระทั้งทำให้ชุมชนไม่กล้าคิด ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง คั่นชินกับการรับคำสั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทจากภาครัฐที่มีเสียงสะท้อนในแง่ลบที่แตกต่าง แต่สื่อความหมายไปในแนวทางเดียวกัน คือ “ไม่มีความจริงใจ ไม่เข้าใจปัญหา ตั่นเงิน ฉาบฉวย ไม่ตอบสนองความต้องการของชุมชน” ดังทัศนะของไพศาล ที่ว่า

“โครงการที่หน่วยงานรัฐทำ มักทำแบบตั่นเงิน ฉาบฉวย ไม่ตรงกับความต้องการของชุมชน หลายโครงการเช่น...เข้ามาแค่แจ้งให้ทราบ สั่งให้ทำตามจากเบื้องบนแล้วก็ไป”

“ชายแดนใต้เหมือนลูกเลี้ยง ไม่ดูแล เลือกรักมักที่ซัง ทอดทิ้ง ปล่อยทิ้ง ปล่อยขว้าง จบที่ลงมามากมาถึงชุมชนไม่ถึงสิบเปอร์เซ็นต์ เข้ามาแบบไม่เข้าใจปัญหาเลยแก้ไขไม่ได้ พูดกันคนละเรื่อง ร้องเพลงกันคนละจังหวะ คนละทำนอง ชุมชนต้องการอย่างหนึ่ง แต่ทำอีกอย่างหนึ่ง”

“ชาวบ้านถูกสั่งจนเคยชินกับการรับคำสั่ง ไม่กล้าคิดในเรื่องที่ไปไกลกว่าเรื่องใน
ครอบครัวของตัวเอง”

การเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้น เน้นการค้นหาและดึงศักยภาพชุมชน โดย
เริ่มต้นจากกิจกรรมเล็ก ๆ แล้วเชื่อมโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและขบวนการใหญ่ โดยมี
ชุมชนศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชุมชนกล้าเรียนรู้และลองผิดลองถูกในกิจกรรมการพัฒนา ที่เกิด
จากการศึกษา วิเคราะห์ และพัฒนากิจกรรมจากกระบวนการประชาคมที่หมายถึงการทำให้ชุมชน
เกิดความตระหนักรู้ เห็นความสำคัญและรู้สึกเป็นเจ้าของ และร่วมปฏิบัติการอย่างจริงจังภายใต้
การสนับสนุนและส่งเสริมจากภาคีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งจากภาครัฐ เอกชน และหน่วยงานอื่น ๆ
ในจังหวัดและสถานการณ์ที่เหมาะสม

กระบวนการและการปฏิบัติการอย่างเข้มแข็งในกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเป็นการ
“เรียกความเชื่อมั่น” และ “ความศรัทธา” (ในความหมายความเชื่อมั่นในแนวทางการพัฒนา)
กลับคืนสู่ชุมชน ทำให้มีความกล้าและมั่นใจในแนวทางพัฒนา และที่สำคัญสามารถหลอมรวมร้อยพัน
ความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ในความสัมพันธ์งานพัฒนา ดังที่ แบมะ แกนนำชุมชนท่านหนึ่ง
ในชุมชนละเวง ให้ความเห็นว่า

“อยู่ในบ้าน ในครอบครัวเราแคบ อยู่ในกลุ่มเรากว้าง - สนุกกับการประชุม
การประชุมประชาคมทำให้เราคิด จากไม่รู้อะไร ก็รู้มากขึ้น ความคิดดีขึ้น
ชุมชนศรัทธาบอกว่าต้องรวมกลุ่ม ร่วมมือ ร่วมกัน สิทธิเราต้องสู้ ต้องรวมกลุ่ม ได้
เป็นเพื่อนกัน---เมื่อก่อนนาย (เจ้าหน้าที่รัฐ) บอกให้ทำอะไรก็ทำ บอกให้พูด
ไม่กล้าพูด ถึงมีเวทีพูดก็ไม่กล้าพูด ทุกอย่างจึงผูกขาดไว้ที่ผู้นำไม่กี่คน แต่ตอนนี้
อยากทำอะไรมาช่วยกันคิด รู้จักรับรู้ คิดเองทำเอง ชุมชนมีดีกว่า จากที่ต่างคน
ต่างอยู่ คำนอน ลูกหลานไม่รู้จักกัน ตอนนี้มาพบปะกันมากขึ้น ไปมาหาสู่ รู้จัก
ปลูกไว้กินเอง มีการจัดการ บูรณาการในชุมชน”

เอกสารเครือข่ายชุมชนศรัทธา (2551) ได้ระบุว่า “การพัฒนาที่ยึดถือเอาประชาชนและ
ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา สามารถบูรณาการจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ ลดความซ้ำซ้อนของ
กิจกรรม ประหยัดงบประมาณ ลดความขัดแย้งทั้งในและนอกชุมชน” แต่อย่างไรก็ตาม ความเป็น
ชุมชนที่ยึดเอาหมู่บ้านเป็นจุดอ้างอิงนั้น ไม่ได้จำกัดความเป็นชุมชนไว้เพียงแค่ขอบเขตพื้นที่ของ
หมู่บ้านเท่านั้น หากยังหมายถึงการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายหมู่บ้านภายใต้สายสัมพันธ์ ระบบภูมิวิ
ญภูมิวัฒนธรรม จากการเกื้อหนุนของเครือข่ายชุมชนศรัทธาที่มีตัวแทนจากชุมชน เข้าเป็น
คณะกรรมการบริหาร แกนนำขับเคลื่อนและแกนนำจังหวัด กระบวนการนี้ทำให้เกิดเวทีการเรียนรู้
ข้ามพื้นที่ ดังที่ปอเต๊ะผู้นำเครือข่ายชุมชนศรัทธาได้สรุปอย่างรวบรัดและแหลมคมว่า

“เครือข่ายชุมชนศรัทธาเริ่มต้นจากจุดเล็กในชุมชน แต่ลุ่มลึกไปสู่ขบวนการใหญ่ ชุมชนใหญ่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เป็นทั้งการแก้ไขปัญหาพื้นฐาน สิทธิ ความเป็นมนุษย์ เป็นการรวมตัวกันเพื่อสร้างสันติจากรากฐานความเป็นชุมชนเข้ากับความเป็นชาติและประชาชาติ หรือ อุมมะฮ์”

(4) การสร้างการเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนที่หนุนสร้างสันติสุขในพื้นที่

เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากฐานคติที่ว่าพัฒนาที่ผ่านมากำกับและชี้นำโดยรัฐราชการ และระบบบริหารที่รวมศูนย์อำนาจ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้การแก้ไขปัญหา ความรุนแรงถูกกำหนดและจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของการแก้ไขปัญหาด้วยความมั่นคงแบบแคบ ทำให้ไม่สามารถสนองต่อการแก้ไขปัญหาและการสร้างสันติสุขในพื้นที่ ข้อเสนอเครือข่ายชุมชนศรัทธา ก็คือการใช้พลังความร่วมมือจากหลายภาคส่วนในการระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาพื้นฐาน ที่เชื่อมโยงไปสู่การสร้างสันติสุขในระยะยาว แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการพัฒนาดังกล่าวต้องตั้งอยู่บนหลักการที่ เน้นศรัทธา/ ศาสนานำการพัฒนา

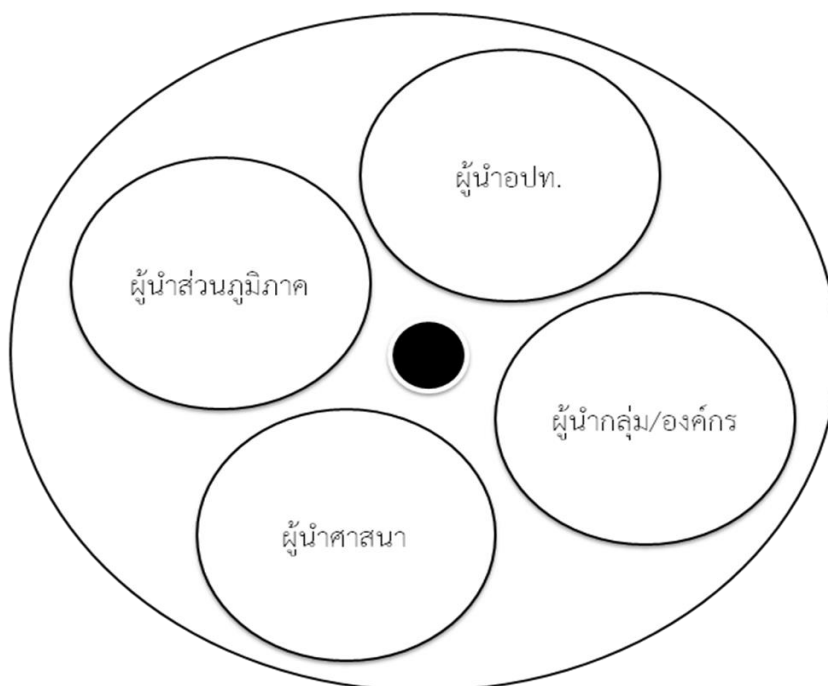
“ในสถานการณ์นี้จะหวังพึ่งให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำแล้วสำเร็จเป็นไปไม่ได้ ไม่ว่า นักปกครองหรือนักศาสนา หลาย ๆ พื้นที่มันไม่เหมือนกัน บางครั้งต้องใช้ศาสนา ช่วยหล่อหลอมเยียวยา บางครั้งใช้กฎหมายในการปราบปราม บางครั้งใช้ หลักรัฐศาสตร์ แต่บางครั้งต้องใช้ความจริงใจ ความรู้สึกที่เรามีทั้งหมดเข้าไป ใน เมื่อเขาไม่มีทางออก ต้องมีคนปลอบโยน ชี้แนะ คลี่คลายความรู้สึกให้ดีขึ้น ดังนั้น ต้องรวมกัน หมู่บ้านศรัทธาเป็นไปได้เพราะใช้การพัฒนาของเรา ที่ไหนมีฐานที่ แข็งแรงก็มันคงขึ้นมาเอง”

กระนั้นการปรับเปลี่ยนทัศนะ มุมมองในการแก้ไขปัญหา และสร้างสันติสุข จาก แนวทางการทหาร/ การเมืองและกลไกระบบราชการ สู่แนวทางที่เรียกว่า “การพัฒนา” จะ เกิดขึ้นได้นั้นจะต้องเริ่มต้นด้วยการทบทวนและให้ความหมายใหม่ในประเด็นที่เรียกว่าการพัฒนา ระดับล่างสามารถหนุนเนื่องสู่การแก้ไขปัญหาความรุนแรง และการสร้างสันติสุขในพื้นที่ ภายใต้ หลักศาสนาและศรัทธานัยสำคัญก็คือ การพัฒนาภายใต้วิถีอิสลามและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

3.2 รูปแบบการสร้างความร่วมมือสี่เสาหลัก

ด้วยโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีลักษณะซ้อนทับระหว่างอำนาจที่เป็นทาง อำนาจที่ไม่เป็นทางการ และการดำรงอยู่อย่างอิสระ บางส่วนของสมาชิกในชุมชน เครือข่ายชุมชนศรัทธาจึงได้ริเริ่มการพัฒนาด้วยการสร้างพื้นที่ การมีส่วนร่วมที่สามารถทำให้ทุกภาคส่วนของชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทได้ โดย จุดเริ่มต้นสำคัญในทัศนะของแกนนำเครือข่ายชุมชนศรัทธาก็คือนำชุมชนที่หมายถึงบุคคลที่มีขีดความสามารถในการกระทำและ ตัดสินใจแทนคนในชุมชนหรือเครือข่ายครอบคลุมสมาชิกในกลุ่ม ตน เพราะโครงสร้างอำนาจชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยผู้นำหรือแกนนำอย่างน้อย 3 กลุ่มใหญ่ คือ แกนนำที่เป็นทางการ ซึ่งก็คือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำและแกนนำจากองค์กร บริหารส่วนตำบล ผู้นำและแกนนำจากกลุ่ม/ องค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้น และผู้นำ และ แกนนำจากศาสนา อาทิ โต๊ะอิหม่าม โต๊ะบิหลาล เป็นต้น เพราะหากสามารถกระตุ้น ส่งเสริมผู้นำ เหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทได้แล้ว ย่อมสามารถโน้มน้าว ชักจูงหรือขยายผลต่อสมาชิก พื้นฐานในเครือข่ายอำนาจของตนได้

ภาพประกอบ 5 โครงสร้างชุมชนในดุลอำนาจสี่เสาหลัก

รูปแบบการสร้างความร่วมมือสี่เสาหลักการพัฒนาจึงเป็นการเชื่อมต่อและผสมผสานพื้นที่อำนาจที่หลากหลายและกระจายด้วยกระบวนการเรียนรู้ การแบ่งปันประสบการณ์ และการสร้างความเป็นเอกภาพของอำนาจชุมชน เพื่อเสริมพลังการขับเคลื่อนพื้นที่ชุมชนไปสู่เป้าหมายการพัฒนาตามแนวทางศรัทธา

ด้านหนึ่งการหลอมรวมพื้นที่อำนาจและพื้นที่ชุมชนเข้าด้วยกันคือการสร้างความชอบธรรมของชุมชนในการให้ความหมายริเริ่มแนวทางการพัฒนาใหม่ด้วย เพราะเมื่อกล่าวถึงพื้นที่ในความหมายและการรับรู้โดยทั่วไปนั้นมักกว้างเปล่าและปลอดพ้นจากการให้ความหมายและระบบคุณค่า แต่ในความเป็นจริงแล้วคือสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยรหัส (Code Space) อันเกิดจากการเข้ามาปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม พื้นที่จึงไม่ใช่สิ่งที่ไร้เดียงสา เป็นกลาง เป็นธรรมชาติ ตายตัวและหยุดนิ่ง แต่พื้นที่เป็นเรื่องราวการเมืองของพื้นที่ (The Politics of Space) และพื้นที่ของการเมือง (The Space of Politics) ที่สังคมแต่ละแบบแต่ละยุคสมัยสร้างขึ้นผ่านการปฏิบัติการว่าด้วยพื้นที่ เมื่อเป็นเช่นนี้พื้นที่จึงกลายเป็นผลผลิตทางสังคมหรือสิ่งที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมในการต่อสู้ ช่างชิงการนิยามและให้ความหมายกับพื้นที่/ สถานที่รอบตัว และดังนั้นเมื่อพื้นที่เป็นเรื่องราวของการผลิต/ สร้างความหมายจึงสัมพันธ์กันอย่างยิ่งกับระบบของอำนาจ (อภิญญา, 2543ข)

ด้านหนึ่งพื้นที่ก็คือเปิดกว้างสำหรับการสร้าง/ แสวงหา/ ช่างชิงเพื่อสร้างอำนาจในการต่อต้าน (Counter) การเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์และ / หรือการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ในการสร้างความหมายใหม่ให้กับพื้นที่/ คน/ กลุ่มคน ที่ถูกปฏิเสธ เพื่อสร้างความชอบธรรมในการดำรงอยู่และการใช้ประโยชน์บนพื้นที่ โดยการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นรูปธรรมให้เกิดขึ้นบนพื้นที่ผ่านการปฏิบัติการเชิงพื้นที่และสถานที่ (Place) จากความจริงในชีวิตประจำวัน (Everyday Life)

เมื่อพิจารณาในแง่นี้การสร้างพื้นที่อำนาจที่เป็นเอกภาพภายใต้รูปแบบการพัฒนาสี่เสาหลัก นอกจากจะเป็นการกระชับแน่นของพื้นที่อำนาจผ่านโครงสร้างอำนาจหลักที่กระจายกระจายในชุมชนแล้ว ยังหมายถึงการสร้างพื้นที่แห่งความหมายของการพัฒนาชุมชนในระดับฐานล่าง ที่เกิดจากการริเริ่มโดยชุมชนท้องถิ่นและเครือข่าย ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมพร้อม ๆ กับการเรียนรู้ตัวตน และอัตลักษณ์ของชุมชนด้วย ดังคำกล่าวของอับดุลรอซิด (2554, อ้างถึงใน เครือข่ายชุมชนศรัทธา, 2554) ที่ว่า

“อยากให้อาสาสมัครได้เข้าใจถึงความเป็นชาติพันธุ์ของตนเอง คือ ความเป็นมลายู ความเป็นมลายูของคนในสามจังหวัดยังมีความเข้าใจที่คาดเคลื่อน และเข้าใจผิดอยู่มาก คนสามจังหวัดบางกลุ่มแยกไม่ออกระหว่างความเป็นชาติพันธุ์มลายู กับ ความเป็นคนที่นับถือศาสนาอิสลาม หลายคนยังเข้าใจผิดอยู่ว่ามลายูคือศาสนา อิสลามคือมลายู อิสลามกับมลายูคืออันเดียวกัน ยังเข้าใจว่าอิสลามที่ดีที่สุดในชนกลุ่มชาวมลายู ประเด็นนี้ยังเป็นปัญหาจนทำให้เกิดปัญหาการเหยียดชนชั้นกัน จึงต้องเร่งสร้างความเข้าใจกันใหม่...”

หรือไพศาล (2554, อ้างถึงในเครือข่ายชุมชนศรัทธา, 2554) ที่เห็นว่าการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ของชุมชนควรต้องสอดคล้องกับแนวคิดและความตระหนักในบทบาทหน้าที่ของการเป็นสมาชิกชุมชนและการเป็นมุสลิมที่ดีด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า

“หน้าที่ที่มุสลิมคนหนึ่ง ๆ พึงมีและต้องรับผิดชอบ (อาمانةฮ์) ความรับผิดชอบที่ทุกคนต้องมี แนวคิดที่จะขับเคลื่อนงานในชุมชนเพื่อจะแก้ปัญหาส่วนรวมของชุมชน โดยเฉพาะเดือนนี้เราเพิ่งจะผ่านเดือนรอมฎอนเรายังมีความบริสุทธิ์อยู่ สามารถที่จะรับแนวคิดต่าง ๆ ได้อย่างง่าย จึงเหมาะที่จะเรียนรู้ในช่วงนี้...”

และ

“ขอขอบคุณต่ออัลลอฮ์ชูปฮานะฮ์สุวาตะอาลา ที่ให้พวกเราได้กระตือรือร้น สำนึกในความรับผิดชอบบนผืนแผ่นดินที่พระองค์ได้สร้างมา แล้วมารวมตัวกันเพื่อที่จะช่วยกันทำงานฟื้นฟูกิจการงานของสังคม วันนี้ที่เรามาประชุมมาพูดคุยกันคือสองประเด็นนี้ เมื่อกล่าวถึง “กัมปงตักวา” เราเรียกโครงการของเราว่า “กัมปงตักวา” ถ้าเราเรียกว่า “กัมปงตักวา” เราต้องรู้จักแก่นของมันด้วยว่าอะไรคือกัมปงตักวา อะไรคือความศรัทธา เราต้องอธิบายได้ ปรากฏการณ์ที่ลงมาสู่โลกนี้ทั้งหลายวันนี้ที่เราว่าเป็นปัญหา จากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เราเรียกว่าน้ำท่วม แผ่นดินไหว หรือแม้แต่ที่มันเกิดจากมลภาวะ เราต้องมาโต้เถียงถึงบุคคลสองกลุ่ม กลุ่มแรกบอกว่ามนุษย์ไปทำลายธรรมชาติ ไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล ไปทำลายป่าไม้ ไปขัดความสมดุลทางธรรมชาติของลมฟ้าอากาศ ทั้งดินฟ้าอากาศนี้ทำให้โลกเราเสียหาย เมื่อเกิดความเสียหายธรรมชาติก็ย้อนกลับมาลงโทษเรานี้ว่ากันตามหลักวิทยาศาสตร์ ตามทฤษฎี แต่คนอีกกลุ่มหนึ่งบอกว่าจริง ๆ แล้วไม่ใช่ นั่นเป็นปลายเหตุ แต่ต้นเหตุของมันคือมนุษย์ทำลายคุณธรรม มนุษย์ทำลายคุณธรรมของตัวเอง เพราะมนุษย์มีสิ่งประเสริฐ มีวิถีคิด มีจิตสำนึก เมื่อมนุษย์ขาดจิตสำนึก คุณธรรมไม่มี สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือมนุษย์จะไปทำลายทุกอย่างยิ่งกว่าการทำลายธรรมชาติ คือทำลายสภาวะของสังคม สังคมเกิดปัญหามากมาย มีการค้าขายเสพติด เด็กติดยา ลักขโมยทุกอย่าง ป่าไม้ถูกทำลาย

เนื่องจากคนไร้คุณธรรมทั้งสิ้น คนที่คิดแบบวิธีทุนนิยมคิดแบบปัจเจก ดังนั้นสิ่งที่จะต้องแก้ไขก็คือต้องรณรงค์ดึงคุณธรรมกลับมาสู่แผ่นดินให้ได้ แล้วเอาศาสนามาเป็นตัวกำหนด ดังนั้นวันนี้เราต้องมาสำนึกว่า อะไรคือวิถีการดำเนินชีวิตของความเป็นมนุษย์ของเรา อะไรที่มันหายไปจากชุมชนของเรา ที่มันหายไปจากเมืองของเรา นั่นคือหลักการของคุณธรรม นี่คือหลักการศาสนา ศาสนาต่าง ๆ ที่ศาสดาลงมาให้กับเรา นั่นคือคุณธรรม การเกื้อกูล การช่วยเหลือ การปกป้อง สิ่งที่เป็นภัยพิบัติทั้งหลายที่มันเกิดขึ้นกับสังคม เกิดผลกระทบกับสังคม นี่คือการขาดคุณธรรม นี่เป็นต้นเหตุ ดังนั้นกระบวนการของชุมชนศรัทธาจึงก้าวข้ามไปพ้นชีวิตของความศรัทธาขึ้นมาจากกระบวนการสร้างชุมชน ทุกคนที่นั่นอยู่ ณ ที่นี้ ต้องเข้าใจด้วยว่าวันนี้ที่เรามาที่นี่เรามาทำไม เรามาทำอะไร เราจะทำอะไร เราทำเพื่ออะไร ในกระบวนการ/ วัตถุประสงค์ของการมาประชุม เราต้องมองให้เห็นว่าเรามาทำไม ? ครั้งที่แล้วมากลับไปทำอะไร ? กลับมามีเรื่องราวอะไรที่จะเล่าสู่ถึงเราได้บ้าง มีการเคลื่อนไหวอะไรกันบ้าง...

พร้อม ๆ กับการสร้าง “ความหมายใหม่ของการพัฒนา” เปียดซ์การพัฒนาแบบ “ทำแทน” ที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ หลังความรุนแรงรอบใหม่ ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ที่มีลักษณะเป็นการพัฒนาโดยรัฐ จากการใช้ฐานความรู้ ความชำนาญและประสบการณ์แบบเดิมเข้ากับการจัดการเชิงเทคนิคแบบใหม่ โดยมีผู้นำ ปัญญาชนชาวบ้าน ที่ผ่านการเคี่ยวกรำในประสบการณ์การพัฒนา และถูกลากจูงเข้าสู่สารบบการพัฒนาของรัฐ ในฐานะเครื่องมือ กลไกใหม่ หรือก็คือการขยาย ยึดฐานการพัฒนาให้กว้างขึ้นจากการเข้ายึดครองพื้นที่การพัฒนาจากภาคชุมชน ประชาชนและประชาสังคมให้กลายเป็นอาณาบริเวณของโครงสร้างและกลไกรัฐ ซึ่งแม้จะเห็นเป็นรูปธรรมในระยะแรก แต่ก็ไม่ได้ ไม่ได้สร้าง/ วางรากฐานการพัฒนาที่เข้มแข็งให้กับสังคม/ ชุมชนอย่างที่เราควรจะเป็น ดังนั้นการสร้างความหมายใหม่ของการพัฒนาก็คือการพัฒนาจากการจัดการตนเองของชุมชน ผ่านการเคลื่อนไหวปฏิบัติการในเชิงคุณภาพทั้งประเด็นปัญหาเฉพาะหน้าในชุมชนการเคลื่อนไหวในเชิงนโยบาย/ โครงสร้าง เพื่อเป้าหมายการสร้างสังคมใหม่ ที่หมายถึง “การเป็นชุมชนศรัทธา” ที่ยึดโยงผู้คนในชุมชนด้วยหลักศาสนา มีการจัดการตนเองด้วยหลักศรัทธาในทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน และสังคม ดังความเห็นผู้นำชุมชนท่านหนึ่งที่ว่า

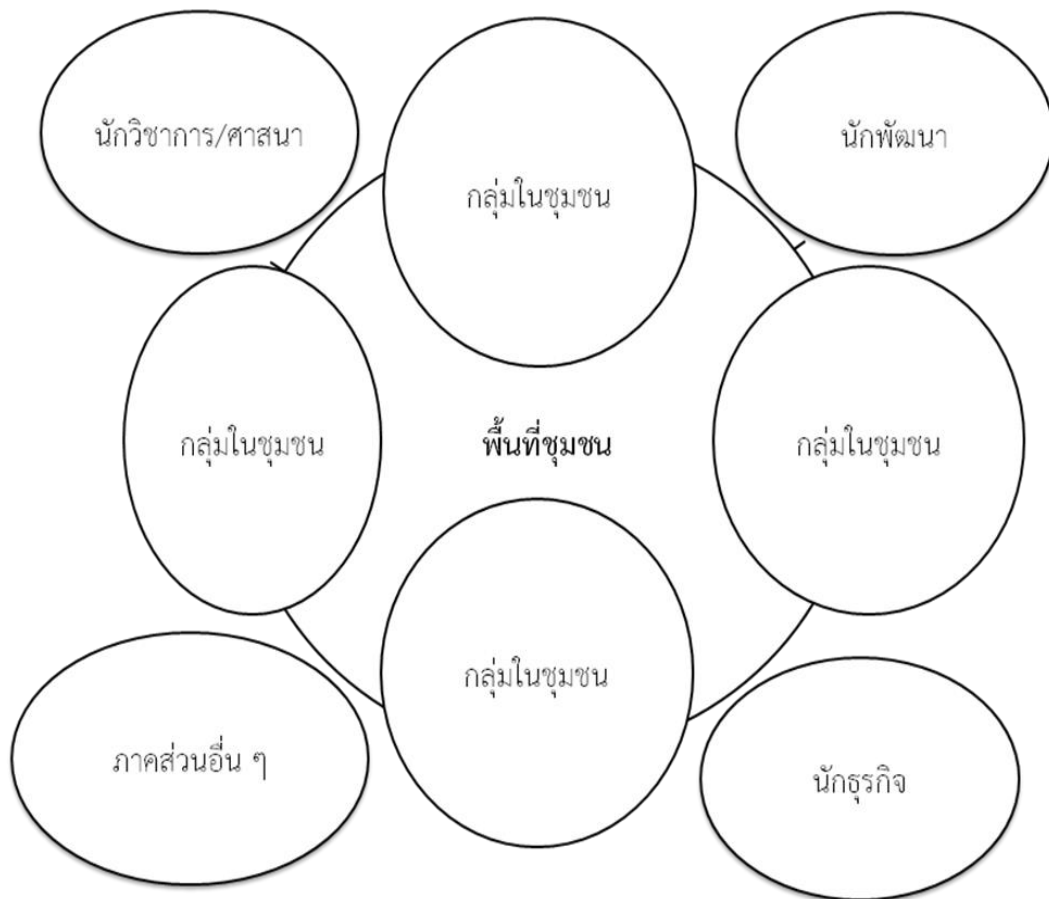
“วันนี้โครงการของรัฐบาลมากมายที่ลงไปทำในพื้นที่ ซึ่งมีงบประมาณมากมายมหาศาลลงไป เรามีอยู่ไม่เท่าไรเองเมื่อเทียบกับเขามีมากกว่าแต่ก็ยังทำไม่สำเร็จเลย แต่ถ้าเราจะทำให้สำเร็จเราต้องยึดหลักให้เขาทำงานเองให้ได้ โดยมีผู้นำในชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อน เป็นหัวใจ”

“ถ้าเราคิดว่าชุมชนศรัทธาหรือกัมปงต์กว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้อง สามารถสร้างคุณธรรมกลับคืนสู่ชีวิตของชุมชนได้ ปกป้องสรรพสิ่งทั้งหลายที่เสียหาย ทั้งภัยธรรมชาติ ปัญหาของสังคม ถ้าเราคิดว่าแก้ได้ โดยแก้จากเรื่องของคุณธรรมเราจะต้องทำอะไรกัน ที่เราบอกว่า ศาสนสถานหรือว่ามัสยิดเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนของชุมชน เมื่อเราไปทำงานหรือลงในชุมชนเราไปสู่กระบวนการในการที่ทำให้มัสยิดเป็นจุดเคลื่อนไหวได้อย่างไร เป็นศูนย์รวมได้อย่างไร ทำให้มัสยิดมีชีวิตได้อย่างไร การบริหารต้องมีเมือง ต้องมีศูนย์กลาง รอซุลลุลลอฮ์ ศอลลัลลอฮุอะลัยฮิวะซัลลัม (ศาสดาคนสุดท้าย) ใช้มาดีนะฮ์ เมืองหนึ่งในประเทศซาอุดีอาระเบีย ใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับโลก ถ้าเราคิดเอามัสยิดเข้าไปรวมในการทำงานของเราเราต้องตัวเชื่อมโยง เข้าไปทำให้ชุมชนเกิดการเคลื่อนไหวเหมือนเราเอาหินขว้างลงไปใต้น้ำ ให้น้ำกระเพื่อม เราไม่ได้มีหน้าที่ไปแก้ไขอะไรโดยตรง แต่คนที่ต้องแก้ไขปัญหาคือคนที่อยู่ที่นี่ เราเพียงแต่กลับไปทำให้สังคมกระเพื่อม เราทำให้สังคมเกิดการเคลื่อนไหว ทำให้สังคมตระหนัก การสร้างเมืองที่ดีที่สุดไม่ใช่การสร้างบ้านให้ใหม่ สร้างบ้านให้สวยงามแต่ต้องสร้างคนให้เป็นคนดีก่อน การสร้างคนให้เป็นคนดีต้องสรรหาผู้นำที่เป็นผู้นำแห่งความดี นั่นคือ โต๊ะอิหม่าม หรือว่าเจ้าอาวาส หรือใครก็แล้วแต่ที่นำด้วยศาสนาที่จะมาเป็นตัวแกนในการขับเคลื่อนชุมชน เพราะว่าถ้าขาดสิ่งนี้ไป ความยั่งยืนจะไม่มี ดังนั้นคุณลักษณะของการเป็นชุมชนดีกว่า “กัมปงต์กว่า” ก็มีลักษณะว่าจะไปสู่สิ่งใดต้องศึกษาให้เข้าใจถึงแก่นแท้จึงจะนำไปสู่เป้าหมายได้ วันนี้ถ้าเราสามารถแก้ปัญหาคุณธรรมได้ ปัญหาต่าง ๆ ที่กังวลก็จะค่อย ๆ หายไป เริ่มจากการสร้างสำนึกของคน คนก็จะสร้างสำนึกของชุมชน ชุมชนก็จะสร้างเมือง จะเป็นลูกโซ่ที่จะมีความผูกพัน”

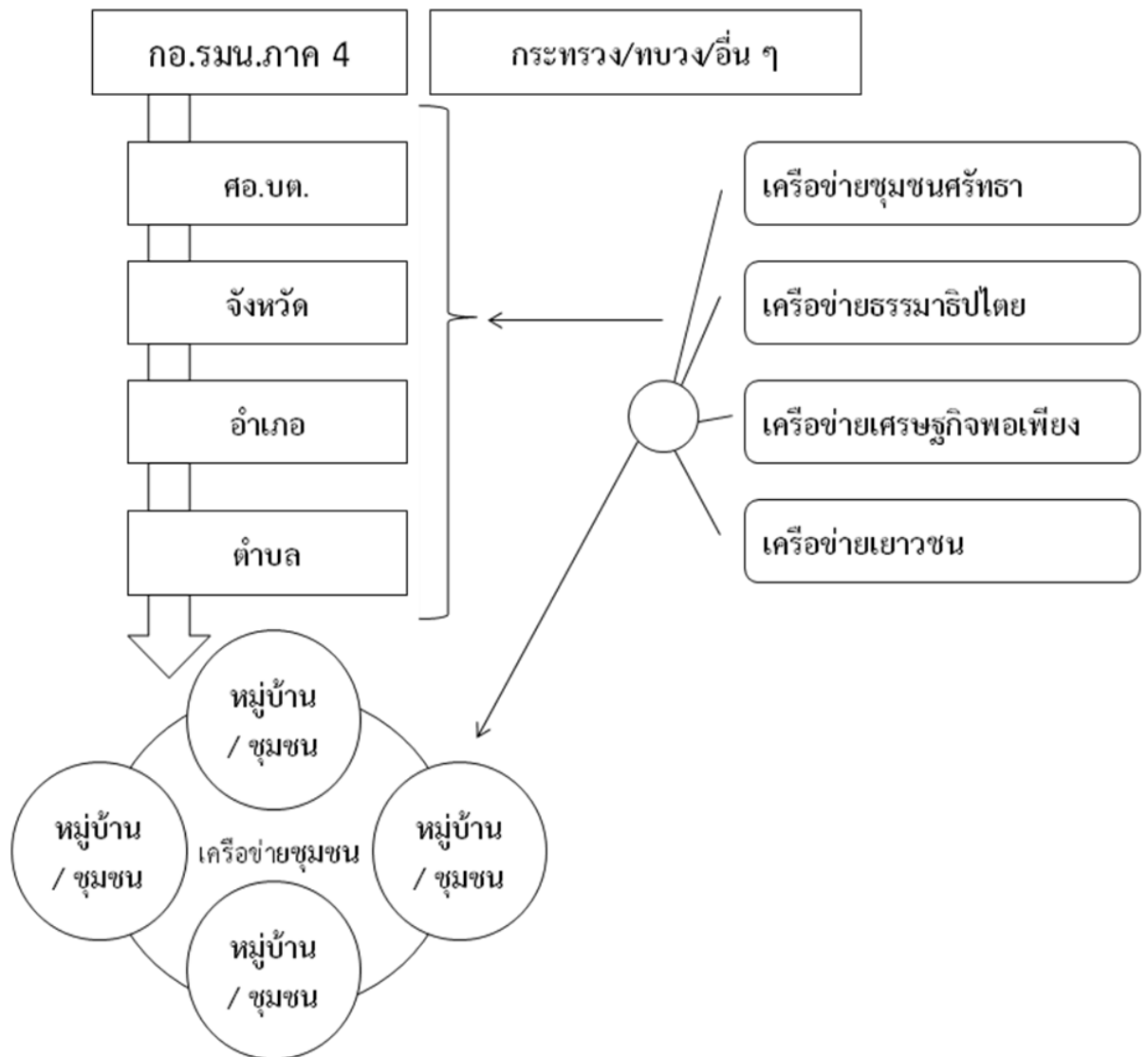
“วันนี้ต้องเข้าใจเจตนารมณ์ว่าเรากำลังคิดจะทำอะไร เราไม่ได้ไปแก้ไขปัญหาคความยากจนให้กับใครโดยตรง ไม่ได้ไปแก้ไขปัญหาของคนไม่มีงานทำ ไม่ได้ไปแก้ไขปัญหาเด็กกำพร้า กำลังแก้ไขปัญหาลักษณะคุณธรรม ด้วยการเอากิจกรรมลงไปขับเคลื่อนกับวิถีชีวิตด้วยหลักการอิสลาม ใช้มัสยิดเป็นจุดศูนย์รวมสิ่งที่กำลังทำวันนี้ ความสำเร็จคือการทำงานตะวะฮ์ (เผยแผ่หลักการศาสนา หลักคุณธรรม) ความสำเร็จไม่ใช่แค่คนมีกิน ไม่ใช่คนเลิกทำซินา แต่คือมาร่วมคิดร่วมทำในงานของอัลลอฮ์ ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ถ้าอยู่ในเงื่อนไขที่อัลลอฮ์กำหนด งานก็จะเดินต่อไปได้”

ความหมายใหม่ในงานพัฒนาชุมชนของเครือข่ายชุมชนศรัทธา จึงเป็นการบูรณาการ มิติต่าง ๆ ในองค์ประกอบของชุมชนเข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และจิตวิญญาณ เพื่อเข้าสู่การเป็น “ชุมชนที่มีศรัทธา” หรือ ชุมชนศรัทธา โดยกลไกปฏิบัติการของสี่เสาหลักในระดับชุมชนและการหนุนเสริมจากภาคี ชุมชนและเครือข่าย อย่างไรก็ตามความเป็นชุมชนศรัทธาในแต่ละชุมชนอาจมีลักษณะ องค์ประกอบ กิจกรรมและวิธีการขับเคลื่อนที่แตกต่างกันออกไป แต่ต้องคำนึงถึงตัวชี้วัดที่ถูก กำกับด้วยหลักศาสนา/ หลักศรัทธา อย่างมั่นคง ทั้งนี้อาจมีการสนับสนุนจากภาคีที่เกี่ยวข้องทั้ง ในแนวดิ่งและแนวนอนทั้งในและนอกพื้นที่ เช่น นักวิชาการ นักการศึกษา นักพัฒนาเอกชน หน่วยงานราชการ เป็นต้น

ภาพประกอบ 6 ภาคีความร่วมมือในระดับชุมชนและเครือข่าย

ภาพประกอบ 7 ภาควิชาความร่วมมือและการเชื่อมโยงกับกลไกต่าง ๆ ในพื้นที่

3.3 กระบวนการพัฒนา

กระบวนการพัฒนาชุมชนเครือข่ายชุมชนศรัทธามีขั้นตอนเริ่มต้นจากการเตรียมปฏิบัติการ การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การปฏิบัติการระดับชุมชนและการเชื่อมโยงชุมชนกับเครือข่าย และการติดตามประเมินผล ดังนี้

(1) การเตรียมปฏิบัติการ

เป็นขั้นตอนการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการปฏิบัติการในระดับชุมชน และเครือข่าย ด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ด้านแนวคิด เทคนิค วิธีการการพัฒนาชุมชน แนวคิดเรื่องหลักศาสนา และศรัทธา และการพัฒนาชุมชนตามแนวทางศรัทธา เพื่อพัฒนาศักยภาพแกนนำขับเคลื่อนและอาสาสมัครชุมชน ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน การพบปะผู้รู้ในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นผู้นำศาสนา นักวิชาการและ นักพัฒนา เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจ การแลกเปลี่ยนความคิด การปรึกษาหารือเกี่ยวกับการพัฒนาภายใต้แนวคิดเรื่องศรัทธาตามหลักและแนวทางที่ถูกต้องของศาสนา การประสานงานกับหน่วยงานราชการในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ตั้งแต่ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) หน่วยงานระดับจังหวัด และระดับท้องถิ่นโดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อประสานงาน ทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินโครงการ และแนวทางการประสานความร่วมมือ และที่สำคัญคือการประสานงานแกนนำสี่เสาหลักในชุมชน รวมทั้งการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของสี่เสาหลักในชุมชนร่วมกับแกนนำขับเคลื่อนและอาสาสมัคร เพื่อสร้างความเข้าใจในแนวคิดและแนวทางการพัฒนาชุมชน การกำหนดแนวทาง และการจัดวางบทบาทที่เหมาะสมของแต่ละภาคส่วน ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนตามแนวทางศรัทธาซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของเครือข่ายชุมชนศรัทธา ดังความเห็นของ เสรี ชำราชาการะดับสูงในจังหวัดสงกััดกระทรวงมหาดไทย (2554) ที่ให้ความสนใจและทำงานใกล้ชิดกับเครือข่ายชุมชนศรัทธามาระยะหนึ่ง ที่ว่า (เครือข่ายชุมชนศรัทธา, 2554)

“โครงการชุมชนศรัทธา ปัจจัยสำคัญคนต้องมาด้วยศรัทธา หากไม่ได้มาด้วยศรัทธาแล้วโครงการเกิดขึ้นไม่ได้ แปลว่า ตักวา หากไม่เชื่อแล้วโครงการนี้ไปไม่ได้ การขับเคลื่อนงานหากขาดศรัทธาไปยาก เพราะไม่รู้ว่างบประมาณมากหรือน้อย แต่หน้าที่ต้องรักษาศรัทธา การเล่นพรรค การผลประโยชน์ส่วนตัว การทำบาปแบบไม่กลัว เราจะอยู่อย่างไรหากไม่อยู่ภายใต้หลักศรัทธา การสร้างกัมปงตักวาเป็นเรื่องยาก เพราะหากคนไม่มาด้วยศรัทธา ตักวาก็ไม่เกิดขึ้น เราต้องหนักแน่น กระบวนการหนึ่งที่อยู่ในมุมมืด เรากำลังจะเอาแสงสว่างเข้ามาในมุมมืด หากเราเริ่มต้นด้วยศรัทธาแล้วพลังก็จะเกิดขึ้น เพื่อให้แสงศรัทธาเข้ามาสู่ความธรรม เราต้องลบมุมมืดให้มีแสงสว่าง...ชุมชนทุกชุมชนเป็นชุมชนตักวาได้มีปัจจัยความสำเร็จ 5 ประการ คือ (1) ต้องมาด้วยศรัทธา คนที่จะมาขับเคลื่อนต้องมาด้วยความศรัทธา (2) ความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกัน กัมปงตักวา คืออะไร ต้องเข้าใจให้ถูกต้องเทียบกับศาสนาพุทธอะไร คริสต์อะไร จะได้เข้าใจตรงกันทุกศาสนา (3) งบประมาณ ต้องแสวงหาเอง หากเขาไม่ให้อย่างไร หากไม่มีก็เดินหน้ายาก ทำอย่างไรให้ปัจจัยนี้ยั่งยืน เราคุยกันหลายรอบแต่ยังไม่เกิด หาก

เป็นชุมชนศรัทธาจริงต้องพึ่งตนเองได้ (4) ความเข้าใจของทางส่วนราชการ เริ่มต้นเขาต่อต้านโครงการนี้ การทำงานต้องเป็นเนื้อเดียวกันกับทางราชการ เราต้องเชื่อมกันอย่างไร (5) ผู้นำศาสนาที่จะไปบอกหลักศรัทธานี้ยังไม่มีเต็มตัว ผมไปพูดคุยกับบาบอแล้ว ท่านจุฬาสั่งผมว่าให้ทำกัมปงต์กว่าให้สำเร็จ การที่ผู้นำไม่ ตักวา งบประมาณลงมาเท่าไรก็ไม่พอ เพราะคอร์รัปชันกัน หากเราอยากเดินหน้า ต้องใช้ผู้นำศาสนา เราต้องเลือกผู้นำสี่เสาหลักมาทำงาน...ปัจจัยที่สำคัญคือระบบ ราชการ หากราชการไม่เข้าใจก็ทำงานยาก...การเข้ามาสู่กระบวนการนี้เป็นการ เข้ามาสู่ความศักดิ์สิทธิ์ คือ หลักศาสนา และความศรัทธา”

(2) การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน

การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนเป็นขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นของ ชุมชนสำหรับการออกแบบและวิเคราะห์ให้เห็นถึงสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบัน ปัญหา การสร้างภาพ อนาคต และการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา แนวทางพัฒนาในรูปของแผนงานโครงการพัฒนา ชุมชนพึ่งตนเอง โดยแกนนำขับเคลื่อนและอาสาสมัคร ร่วมกับแกนนำสี่เสาหลักในชุมชน จากนั้น จึงเปิดเวทีประชาคมระดับชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ และร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง

ภาพประกอบ 8 ตัวอย่างการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้

ภาพประกอบ 9 ตัวอย่างการวิเคราะห์ภาพอนาคตของชุมชนในอนาคต

อย่างไรก็ดี ในกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เป็นการดำเนินการโดยแกนนำ ขับเคลื่อน อาสาสมัคร และแกนนำสี่เสาหลักเป็นหลัก จึงต้องมีกระบวนการให้การศึกษา เสริมความรู้ เทคนิควิธีการ รวมไปถึงการเสริมทักษะในการปฏิบัติการ การติดตามประเมินผลใน ขั้นตอนต่อไปด้วย โดยเครือข่ายชุมชนศรัทธาจึงจัดให้มีการฝึกอบรมควบคู่ไปด้วย อนึ่งแนวทาง การอบรมส่วนใหญ่จะแบ่งออกเป็นสามส่วนหลักคือการประชุมเครือข่ายอาสาสมัคร การอบรมเนื้อหา ตามหลักสูตร ที่มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องของหลักศรัทธาของศาสนาอิสลาม ศาสนา : ชาติพันธุ์เพื่อการ พัฒนาวินิจฉัยสังคมไทย: ปัญหาเชิงโครงสร้างกับระบบประชาธิปไตย หลักยุติธรรมและสิทธิชุมชน แผนพัฒนาภาคใต้ โครงสร้างสังคมและบทบาทชายหญิง แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง นโยบาย สาธารณะ เป้าหมาย/ ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน และทฤษฎีการพัฒนา 10 ขั้นตอน ซึ่งเนื้อหา ต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นประเด็นที่มีความสำคัญและเอื้อต่อการนำไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่ และ ความรอบรู้ที่ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะต้องมี ดังที่นักพัฒนาพัฒนาท่านหนึ่งที่คุ้นเคยกับเครือข่ายชุมชน ศรัทธาเล่าว่า

“อยากให้เรียนรู้เรื่องกฎหมายเบื้องต้นเพื่อนำไปเป็นเกราะป้องกันตนเองเมื่อถูก
กลั่นแกล้งในพื้นที่ ใช้แก้ปัญหาใกล้ตัวรวมถึงการปกป้องสิทธิของตนเอง
สิทธิชุมชน...กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ เป็นกฎหมาย
แม่บทของกฎหมายต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ในประเทศนี้ จำเป็นที่เราต้องเรียนรู้ หากเรามี
ความรู้ เราก็จะไม่ถูกกลั่นแกล้งอย่างง่ายดาย เพราะถ้าเราถูกกลั่นแกล้งในเรื่องใด
เรื่องหนึ่งในพื้นที่ ถ้ามีความรู้เรื่องกฎหมายเบื้องต้นสักนิดเราก็สามารถที่จะนำ
ความรู้นี้มาใช้ โดยอ้างอิงตัวแม่บทกฎหมายสูงสุดของประเทศได้ เชื่อกันว่า
เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ที่ลงมาอยู่ในพื้นที่บ้านเราไม่ค่อยมีความรู้เรื่องกฎหมาย
รัฐธรรมนูญมากนัก จึงเป็นข้อได้เปรียบหากเรารู้...อบรมแล้วอยากให้กลับไปอ่าน
หมู่บ้าน อ่านชุมชน อ่านทุกสิ่งทุกอย่างที่จะทำให้เราได้พัฒนาต่อไปสู่บันได
ขั้นต่าง ๆ จนถึงขั้นสูงสุด ไม่ว่าวิธีใดก็ตามเราต้องพยายามหาวิธีพลิกแพลงให้ได้
จากประสบการณ์การอ่าน การพบปะผู้คนของเรา”

ตารางที่ 1 ตัวอย่างการฝึกอบรมอาสาสมัคร

ประเด็น	รายละเอียด
ช่วงที่ 1. การอบรม/ บรรยาย ภาคทฤษฎี วันที่ 1 +ทำความเข้าใจและทำความเข้าใจเป้าหมายร่วมกัน +หลักศรัทธาของศาสนาอิสลาม +ศาสนา : ชาตินิคม...เพื่อการพัฒนา + วิเคราะห์สังคมไทย ปัญหาเชิงโครงสร้าง กับระบบประชาธิปไตย + หลักนิติธรรมและสิทธิชุมชน ปัญหาใกล้ตัว + ทิศทางแผนพัฒนาภาคใต้ กับผลกระทบต่อวิถีชุมชน วันที่ 2 + โครงสร้างสังคม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจหญิง ชาย + แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง : ความมั่นคงทางอาหาร + เครื่องมือและกลไกในการแก้ปัญหา : นโยบายสาธารณะ	3 วัน - ระดมความเห็นจากทุกคน โดยให้เขียนและอธิบาย - สรุปภาพรวม/ ให้ข้อมูลเพิ่มเติม - ทำเป็นฉันทามติ -วิทยากรให้ความรู้ แลกเปลี่ยน - วิทยากรให้ความรู้ แลกเปลี่ยน - ทิ่อบรมซักถามเพื่อทดสอบความเข้าใจ - วิทยากรให้ข้อมูลภาพรวม ผู้เข้าอบรมซักถาม - แบ่งกลุ่มย่อยให้อภิปรายผลกระทบที่จะเกิดขึ้นและหาแนวทางแก้ไข - วิทยากรให้ความรู้ แลกเปลี่ยน - วิทยากรให้ความรู้ แลกเปลี่ยน - ค้นหาอุปสรรคความมั่นคงทางอาหารที่ผู้เข้าอบรมร่วมสร้าง -วิทยากรซักถามความรู้จากผู้เข้าอบรมและให้ความรู้เพิ่มเติม

ตารางที่ 1 ตัวอย่างการฝึกอบรมอาสาสมัคร (ต่อ)

ประเด็น	รายละเอียด
วันที่ 3 + เป้าหมายและยุทธศาสตร์ ของการพัฒนาชุมชน + ทฤษฎี 10 ขั้นตอน การทำงานกับชุมชน - การศึกษาโครงสร้างความสัมพันธ์ของชุมชน - วิธีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน - วิธีการรวบรวม/ เก็บข้อมูลของชุมชน - การร่วมวิเคราะห์ปัญหาชุมชน - การเลือกลำดับแก้ปัญหาชุมชน - ความสำคัญ/ หลักการทำงานรวมกลุ่ม - การประชุมเตรียมแผนดำเนินงาน - การประสานภาคีความร่วมมือ - การปฏิบัติตามแผนดำเนินงาน - การจัดเวทีสรุปบทเรียนการดำเนินงาน	- วิทยากรให้ความรู้ และ แลกเปลี่ยน - วิทยากรให้ความรู้ แลกเปลี่ยน - ให้โจทย์ทดลองปฏิบัติ
ช่วงที่ 2 การลงปฏิบัติการในพื้นที่เป้าหมาย + การลงพื้นที่เพื่อปฏิบัติตามหลัก 10 ขั้นตอน การทำงานกับชุมชน	5 วัน - ทีมอบรมลงพื้นที่ติดตามผล/ ให้คำแนะนำ เป็นระยะ/ ปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียง และอื่นๆ ตามสภาพ
ช่วงที่ 3 การสรุป/ ติดตามผลร่วมกัน/ ความรู้เพิ่ม + รายงานผลการดำเนินงาน/ ย้อนมอง ทบทวน วิเคราะห์ตนเอง/ แลกเปลี่ยน + ความรู้เรื่องหลักคิดและจิตสาธารณะ ธรรมาภิบาล ความโปร่งใส : ตามหลักศาสนา + บทเรียนกระบวนการแก้ปัญหาที่สำเร็จ: ที่ดิน / องค์กรการเงิน / สวัสดิการ / ภัยพิบัติ	2 วัน - ทุกคนรายงานผลการดำเนินงาน - ร่วมซักถามแลกเปลี่ยน - วิทยากรบรรยาย แลกเปลี่ยน - วิทยากรบรรยาย แลกเปลี่ยน

(3) การปฏิบัติการระดับชุมชนและการเชื่อมโยงชุมชนกับเครือข่าย

ในขั้นตอนของการปฏิบัติการระดับชุมชนจะเป็นการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง โดยกลไกขับเคลื่อนสี่เสาหลักในชุมชนร่วมกับสมาชิกในชุมชน และมีแกนนำขับเคลื่อน อาสาสมัครและนักพัฒนาประจำเครือข่ายชุมชนเข้าร่วมสนับสนุน ผลักดัน และอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่ชุมชน ทั้งนี้อาจจัดให้มีการอบรมให้ความรู้แก่สมาชิกชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ความต้องการหรือแผนชุมชนนั้น ๆ เช่น การอบรมการคัดแยกขยะสำหรับชุมชนที่มีแผนงานเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน การอบรมระบบบัญชีพื้นฐานสำหรับชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงานข้ามพื้นที่/ ชุมชน และการเข้าร่วมประชุมร่วมกับเครือข่ายด้วย รวมถึงการยกระดับแกนนำชุมชนและเครือข่ายที่มีศักยภาพเข้าร่วมกับเครือข่ายประชาสังคมอื่น ๆ ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อนำเสนอปัญหาของชุมชนเครือข่าย และการผลักดันการแก้ไขปัญหาในภาพรวมด้วย เช่น การเข้าร่วมเวทีประชาสังคมชายแดนใต้ เวทีผู้หญิงกับการมีส่วนร่วม เวทีประชุมวิชาการ เป็นต้น

(4) การติดตามประเมินผล

การติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของเครือข่ายมีทั้งระหว่างการปฏิบัติงาน และหลังการปฏิบัติงานตามโครงการ รวมถึงการสรุปประเมินผลการปฏิบัติงานประจำปี โดยวิธีการถอดบทเรียนเพื่อค้นหาแนวทางการขับเคลื่อน และการจัดให้มีการติดตามประเมินจากภายนอกทำให้ชุมชนและเครือข่ายชุมชนศรัทธาสามารถประเมินปัญหา สถานะ ตำแหน่งแห่งที่และบทบาทการทำงานได้อย่างมีทิศทางมากยิ่งขึ้น ดังในรายงานสรุปการอบรมการทำผลิตภัณฑ์ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้ และการติดตามประเมินงานหนึ่งปีในพ.ศ. 2554 ของชุมชน ได้บันทึกไว้อย่างน่าสนใจว่า (เครือข่ายชุมชนศรัทธา, 2555)

“...ร่วมกันวิเคราะห์รายจ่ายในการซื้อสินค้าจากภายนอกชุมชนจำพวกผลิตภัณฑ์ น้ำยาล้างจาน ยาสระผม น้ำยาปรับผ้านุ่ม สบู่ น้ำยาทำความสะอาดห้องน้ำ ผงซักฟอก โดยเอาตัวเลขของทุกคนมารวมกัน ตกเดือนละประมาณ 9,000 บาท ถ้ารวมสมาชิกทั้งชุมชนตัวเลขก็จะมากกว่านี้ เงินทุกบาทได้มาจากพักน้ำแรงของสมาชิกในครอบครัว ต้องประหยัด ถ้ามีทางเลือกผลิตใช้เองต้นทุนจะลดลงลดจากอะไรบ้าง...ให้ผู้เข้าร่วมวิเคราะห์ โดยบอกลักษณะของน้ำยาล้างจานที่ซื้อซึ่งมีส่วนผสม จากเคมี 6 ชนิด คือ กลิ่น สี ฟอง กรดมะนาว ผงซักฟอก หัวเชื้อแชมพู และเปรียบเทียบกับสูตรที่จะสาธิตพร้อมแนะนำส่วนผสม แล้วนำมาวิเคราะห์ความแตกต่าง ในการใช้สารเคมีเป็นจำนวนมากกับที่เราผลิตเองใช้เองสารเคมีมีแชมพูชนิดเดียว ส่วนที่เหลือเป็นของในท้องถิ่นต้นทุนต่ำ ไม่เป็นอันตราย เช่น มะขามเปียก เกลือ...”

“ประเด็นที่ถอดออกมานี้คือต้องถามว่าเราจะไปกลับไปทำต่อได้อย่างไร โดยที่ต่อภาพทั้งหมดถึงแม้ว่าวันนี้ที่เราเล่ามาจะเป็นจุด ๆ แต่ก็จะมีจุดที่เป็นจุดร่วม คือเรื่องยาวชนกับยาเสพติด ทุกกลุ่มให้น้ำหนักกับเรื่องนี้ เวลาเรามองปัญหาเรามองปัญหาเป็นภาพรวม ยาวชนกับยาเสพติดเป็นอันเดียวกัน แต่ว่าในขณะเดียวกันเราเห็นปัญหาชัดเจนเลยว่าผู้ปกครองอาจไม่มีความรู้ อาจไม่มีเวลา อาจจะเป็นปัญหาในการที่จะดูแลยาวชนและลูกหลานของตัวเองได้ ทุกกลุ่มพอเสนอแล้วเอาภาพต่อมารวมกันจะทำให้เห็นว่าผู้นำในหมู่บ้านมีส่วนสำคัญในการคลี่คลายและแก้ปัญหาเสพติดได้ นี่เป็นส่วนของยาวชน ในขณะเดียวกันผู้นำก็อาจจะไปด้วยกันยังไม่ถึงร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่เราก็มีตัวอย่างที่ดีที่มีผู้นำไปด้วยกันร่วมมือกันและสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาของยาวชนและยาเสพติดได้ ในรอบนี้ที่น่าสนใจก็คือว่า เรามีปัญหายาเสพติดมาก ปัญหายาวชนมาก (เป็นเรื่องใหญ่) ต่างจากครั้งก่อนเราจะเห็นเรื่องอาชีพและเรื่องรายได้เป็นเรื่องหลัก เราคิดว่าเรามาถูกทางแล้ว เพราะปัญหาความวุ่นวายที่เกิดขึ้นโดยส่วนใหญ่ นั้นเป็นปัญหาที่มาจากยาวชนที่สร้างความรุนแรงส่วนหนึ่ง สิ่งที่เราถอดได้ อยากให้เราดูว่าการจัดการประสานผู้นำที่เป็น 4 เสาหลัก อันนี้มีบทเรียนจากหลาย ๆ กลุ่ม สาระสำคัญที่เราทำคือว่าจะมีคำพูดหนึ่งที่ว่า ปรับความเข้าใจกับผู้นำสี่เสาหลักหาแนวทางร่วมกันในการที่จะปรับความเข้าใจ มีตัวอย่างกลุ่มหนึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีที่ผู้นำจับมือกันแบ่งเขตการทำงานสี่เสาหลัก ให้ดูแล ให้มีผู้ช่วย เหมือนว่าเราได้แบ่งเขตและแบ่งบทบาทการทำงานของสี่เสาหลักนี่ก็เป็นวิธีอีกวิธีหนึ่ง ใช้ผู้นำธรรมชาติและผู้นำเป็นทางการในการดูแล โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง เราต้องมีการประชุมหารือกันทุกเดือน... เชื่อมกันกับผู้นำ ๆ เพื่อที่จะยกระดับเครือข่ายชุมชนศรัทธาของเรา แต่เราจะพูดเฉย ๆ ไม่ได้เราต้องมีสิ่งที่เป็นรูปธรรมในพื้นที่ขึ้นมาแสดงให้เห็นด้วย อันนี้ที่ท่าเหมือนเป็นลายแทงให้เห็นว่ามีจุดตรงนี้ และจุดที่เราจะเน้น ต่อไปนี้ชุมชนศรัทธาพยายามที่จะสร้างโมเดลหรือสร้างตัวอย่างในพื้นที่เพื่อที่จะช่วยแก้ปัญหาเรื่องยาเสพติดเรื่องยาวชน โดยใช้สี่เสาหลักเป็นแกน”

หรือในรายงานความคืบหน้าโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายชุมชนศรัทธา “กัมปงต์กาวา” ของมูลนิธิชุมชนไทย (2556) ได้สรุปไว้ว่า

“...กิจกรรมที่มีการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาและแก้ปัญหาในพื้นที่ คือ การพัฒนาเศรษฐกิจ/ อาชีพและรายได้ของชุมชน รวมทั้งการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนชุมชนหรือการจัดสวัสดิการต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างกันไปตามสภาพของแต่ละชุมชน สำหรับกลุ่มอาชีพซึ่งโดยส่วนใหญ่สมาชิกผู้หญิงจะเป็นแกนหลักในการดำเนินงาน ได้มีการส่งเสริมสนับสนุนให้พัฒนากลุ่มและขยายสมาชิกให้เติบโตขึ้นได้หลายกลุ่ม แต่อย่างไรก็ตามยังคงต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมใหม่สำหรับชุมชนในพื้นที่ชายแดนใต้ คือ การจัดทำข้อมูลเพื่อแก้ปัญหาที่ดิน มีการให้ความรู้ถึงแนวทางการแก้ปัญหาที่ดินและวิธีการจัดทำข้อมูล การจัดทำแผนที่ทำมือ ซึ่งอยู่ระหว่างการดำเนินการใน 10 พื้นที่ นอกจากนี้มีการสนับสนุนกระบวนการพัฒนาโดยมีการประชุมร่วมกับ 4 สาขาหลัก การศึกษาชุมชน การจัดการองค์กรสาธารณะ และเข้าร่วมเวทีสัมมนาต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และผลักดันการแก้ปัญหาชายแดนใต้ โดยเฉพาะการเข้าร่วมเวทีกับสมัชชาปฏิรูปประเทศ สภาพประชาสังคมชายแดนใต้ การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นเรื่องแนวทางการกระจายอำนาจเพื่อจัดทำข้อเสนอนโยบาย”

ส่วนในรายงานการประเมินผลการฝึกอบรมอาสาสมัครของผู้ประเมินภายนอกสรุปไว้
อย่างรับฟังว่า (มณีรัตน์, 2556)

“(1) ศักยภาพและความเข้าใจในการทำงานพัฒนาชุมชนของอาสาสมัคร ในด้านความเข้าใจต่อการทำงานพัฒนาชุมชน : อาสาสมัครมีความเข้าใจในการทำงานพัฒนาชุมชนพอสมควร โดยส่วนใหญ่เห็นว่าการทำงานพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาตนเองเพื่อไปพัฒนาชุมชนให้เกิดความสามัคคีและเกิดสันติสุข โดยใช้หลักศาสนานำการพัฒนาสร้างศรัทธาให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนโดยการมีส่วนร่วม ในด้านศักยภาพของอาสาสมัคร อาสาสมัครมีความตั้งใจในการทำงาน แต่ต้องมีการพัฒนาศักยภาพเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการสร้างความรู้ความเข้าใจในบทบาทของอาสาสมัครให้ชัดเจนยิ่งขึ้น การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในกระบวนการทำงาน ตลอดจนองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถไปปฏิบัติและแนะนำผู้อื่นได้อย่างถูกต้องเหมาะสม (2) ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวโครงการ และทิศทางการทำงานของชุมชนศรัทธา อาสาสมัครโดยทั่วไปยังไม่ค่อยเข้าใจตัวโครงการมากนัก แต่ทราบว่าทิศทางการทำงานของชุมชนศรัทธาว่าเป็นไปเพื่อการสร้างความสามัคคีและก่อให้เกิดสันติสุขใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีอาสาสมัครทำงานขับเคลื่อนร่วมกับเครือข่ายชุมชนศรัทธา”

3.4 ผลสำเร็จจากการพัฒนา

การก่อตัวและการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนศรัทธาแม้มีระยะเวลาไม่มากนัก แต่ก่อให้เกิดผลสำเร็จที่สำคัญหลายประการ สิ่งสำคัญที่สุดคือการนวัตกรรมรูปแบบการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน นั่นก็คือหลักศาสนาและศรัทธา ทำให้ชุมชนพัฒนากิจกรรมใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับความคาดหวังและต้องการของชุมชนและ โน้มนำไปสู่การสร้างกิจกรรมเพื่อความยั่งยืนและการพึ่งตนเองในชุมชนหลายกิจกรรม เช่น การออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน กีรออาตี กลุ่มอาชีพ เป็นต้น ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจและเชื่อมั่นในแนวทางการพัฒนาที่เกิดจากการริเริ่มของชุมชน ดังรายงานการประเมินการดำเนินงานเครือข่ายชุมชนศรัทธา ของสำนักนายกรัฐมนตรี (2554) พบว่า

“เครือข่ายชุมชนศรัทธาก่อตัวขึ้นมาเพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทในท้องถิ่น ที่การดำเนินชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่อิงหลักคำสอนของศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยที่เครือข่ายชุมชนศรัทธามีกระบวนการในการระดมความคิดเห็นเพื่อพัฒนาแนวคิดและการขับเคลื่อนการพัฒนาที่เน้นในระดับชุมชน แต่มีการดำเนินการขับเคลื่อน ทั้งในระดับเครือข่ายและระดับชุมชน โดยยึดเอาความศรัทธาในศาสนาเป็นฐานการขับเคลื่อนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำฝ่ายต่าง ๆ ของชุมชน และสมาชิกชุมชน เพื่อให้มีอิสระสูงในการคิด การตัดสินใจและการดำเนินการพัฒนาที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ ภายใต้บริบทของพื้นที่และของแต่ละชุมชน ผลของการขับเคลื่อนได้รับตอบอย่างกว้างขวางทั้งโดยผู้นำและสมาชิกชุมชนเป้าหมาย ผู้นำทางความคิดในพื้นที่ ตลอดจนสังคมวงกว้าง มีการขับเคลื่อนกิจกรรมในชุมชนหลายชุมชนในหลากหลายลักษณะอย่างมีพลวัต ทั้งที่เป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาการศึกษาของเยาวชน กิจกรรมการรวมกลุ่มเพื่อการระดมทุนและจัดการทุนให้เพิ่มมูลค่า และกิจกรรมพัฒนาอาชีพเสริม ความก้าวหน้าในการดำเนินงานเป็นที่พึงพอใจอย่างมากของผู้นำและสมาชิกชุมชน ซึ่งส่งสัญญาณว่าน่าจะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนได้สูงในอนาคตและ ทำให้เกิดความยั่งยืนในการดำเนินงาน ทั้งจากรูปธรรมในระดับชุมชนและเครือข่าย หากมีปัจจัยเชิงนโยบายและงบประมาณสนับสนุนอย่างเหมาะสมและต่อเนื่องเป็นเวลานานพอสมควร”

ขณะที่หน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและสังคมเองก็เริ่มให้การยอมรับและมีทัศนคติที่ดีในการส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนศรัทธา และร่วมมือเชิงสร้างสรรค์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ทั้งในแง่การขยายเผยแพร่ เสริม เต็มแนวคิดเรื่องศรัทธาในกระบวนการทำงานขององค์กรของตน และการให้การสนับสนุนงบประมาณดำเนินงานผ่านเครือข่ายชุมชนศรัทธา

นอกจากนี้เครือข่ายชุมชนศรัทธายังได้ยกระดับไปสู่การเป็นขบวนการชุมชนที่ท้องถิ่นที่มีบทบาทสร้างความเกี่ยวเนื่อง โยงใยในกระบวนการหนุนสร้างสันติภาพจากข้างล่าง ดังที่ผู้นำของเครือข่าย ฯ ท่านหนึ่งถึงกับระบุว่า “ในชุมชนที่เข้าร่วมกับเครือข่ายชุมชนศรัทธา จะไม่มีปัญหาความรุนแรง” พร้อมกับการหนุนเนื่อง ผลักดันการสร้างสันติภาพภายใต้แนวคิด “ท้องถิ่นจัดการตนเอง” ร่วมกับภาคีอื่น ๆ ในพื้นที่ได้อย่างน่าสนใจ ดังที่อดีตประธานเครือข่ายแสดงความเห็นไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...ไม่ใช่เรื่องแปลก หรือน่ากลัวเลย หากจะมีการกระจายอำนาจโดยใช้การปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษเข้ามาช่วยแก้ปัญหาความรุนแรงในภาคใต้ เพราะที่ผ่านมา ผู้มีอำนาจทางการเมืองของประเทศก็ได้พูดถึงเรื่องนี้มาแล้ว ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา...เราไม่เอาแบ่งแยกดินแดน แต่อยากมีสิทธิพัฒนาบ้านตัวเอง อยากให้ประชาชนในพื้นที่มีสิทธิมีเสียงในการพัฒนาบ้านของตนเองบ้าง ไม่ใช่รอพึ่งคำสั่งอย่างเดียว”

รวมทั้งการเข้าร่วมขบวนการชุมชนในพื้นที่/ ภูมิภาคอื่นในฐานะขบวนการประชาชน เช่น การเข้าร่วมเวทีกับสมัชชาปฏิรูปประเทศ สภาประชาสังคมชายแดนใต้ การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น เรื่องแนวทางการกระจายอำนาจเพื่อจัดทำข้อเสนอนโยบาย เป็นต้น

4. การพัฒนาด้วยศาสนาและศรัทธาที่กำบัง

4.1 พัฒนาด้วยศรัทธาที่ชุมชนละเวง⁶

ชุมชนละเวง หมู่ 3 ตำบลดอนทราย อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี เป็นชุมชนเก่าแก่แห่งหนึ่งเดิมชื่อว่าบ้าน/ ชุมชนตะเวง อันเป็นชื่อที่เกิดจากตำนานที่เล่าต่อกันมาในชุมชนว่า ครั้งหนึ่งในอดีตเกิดลมมรสุมทางทะเลอย่างรุนแรงได้พัดพานกเงือกมาเกาะบนต้นใหญ่ใหญ่ริมทะเล และส่งเสียงร้องด้วยความตระหนกว่า “ตะเวง ตะเวง” ชาวชุมชนในย่านนั้นจึงเรียกอ่าวบริเวณที่นกเงือกมาเกาะว่า “ตาโละ ตะเวง” ที่หมายถึงอ่าวที่นกเงือกมาเกาะและส่งเสียงร้อง ก่อนจะเพี้ยนเสียงมาเป็นละเวงในปัจจุบัน ขณะอีกตำนานเล่าว่าละเวงในอดีตเป็นชุมชนศูนย์กลางด้านการค้าที่มีประวัติสืบต่อเนื่องมาแต่ครั้งสมัยลังกาสุกะจากการติดต่อค้าขายทางทะเลและลุ่มน้ำสายบุรี เพราะที่ตั้งของชุมชนเป็นปากแม่น้ำสายบุรี จึงเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้า การค้าขาย และถูกใช้เป็นที่พักของช้างและความรู้ช้างหลายร้อยเชือกที่ใช้ขนส่งสินค้า ลากซุงและเป็นยานพาหนะของบรรดาเจ้าเมืองและชนชั้นสูง บริเวณชุมชนจึงถูกเรียกว่า “เมืองสาย” หรือ “เมืองซา” (Negeri Sa) ในภาษามลายูที่แปลว่า “ปาก” ซึ่งเป็นอุปการณ์ที่บรรดาความรู้อ้างใช้สำหรับบังคับช้าง จึงเรียกว่าเมืองสาย เมืองซาก่อนจะเพี้ยนเป็นสายบุรีอันเป็นชื่อแม่น้ำในที่สุด ในอดีตละเวงเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรทั้งทรัพยากรจากทะเลและแม่น้ำสายบุรีที่อยู่ทางเหนือ แต่จากการส่งเสริมการทำอุตสาหกรรมทางทะเลและการทำประมงพาณิชย์ทำให้ทรัพยากรย่อยหรือและส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชาวชุมชนเป็นอย่างมาก

ปัจจุบันชุมชนละเวงมีประชากรสิ้น 842 คน แบ่งเป็นชาย 471 คน และหญิง จำนวน 425 คน ทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน การเลี้ยงปลาในกระชัง ทำสวนมะพร้าว ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป แต่ความเสื่อมโทรมและการย่อยหรือของทรัพยากรที่เกิดขึ้นเด่นชัดขึ้นหลังการส่งเสริมระบบการค้าและประมงพาณิชย์ นับแต่ทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา ทำให้ชาวชุมชนบางส่วนต้องออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชนมากยิ่งขึ้น

หลังเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในปี พ.ศ.2547 แม้ชุมชนละเวงจะไม่มีเหตุการณ์ความรุนแรงโดยตรง และถูกจัดให้เป็นพื้นที่สีเขียว แต่ในบริเวณใกล้เคียงก็มีความรุนแรง จากกรณีที่มีกำนันและนายกองค์การบริหารส่วนตำบลถูกลอบยิง ประกอบกับในพื้นที่มีพลับพลาที่ประทับของพระเจ้าพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ใช้สำหรับประทับทรงงานส่งเสริมอาชีพเสริมให้กับประชาชนที่เป็นสมาชิกศิลปาชีพ ด้วยการส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงปลากระพงขาวในกระชัง ทอผ้า ปักผ้า สานย่านลิเภา และเสื่อกระจูด จึงมีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาประจำในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทำให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัวและขวัญผวาอยู่เนือง ๆ ขณะที่ปัญหาในชุมชนจะเกี่ยวข้องกับปัญหาการประกอบอาชีพที่มีรายได้ไม่แน่นอน ปัญหาหายเสพติด ปัญหาเยาวชนลักขโมย ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ก่อนการเข้ามาของเครือข่ายชุมชนศรัทธา ภายในชุมชนมีการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ เพื่อร่วมทำกิจกรรมส่งเสริมอาชีพตามโครงการพระราชดำริ กับกลุ่มดั้งเดิมเกี่ยวกับระบบการสอนศาสนา

⁶ ปรับปรุงจาก ญฐพงศ์, แวอมลีและ มณีรัตน์ (2555)

และกลุ่มเครือข่าย ยังไม่มีกลุ่มกิจกรรมพัฒนาชุมชนที่ต่อเนื่องมากนัก ผู้นำสี่เสาหลักแม้จะมีการประสานงานและพบปะกันบ่อยครั้งจากความเป็นเครือข่าย แต่ยังไม่มีการทำงานและการประสานความร่วมมือเพื่อบูรณาการงานพัฒนาในชุมชนแต่อย่างใด ขณะที่ชาวชุมชนเองมีความคาดหวังในตัวผู้นำ โดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้านที่ได้ลาออกจากการเป็นลูกจ้างกรมประมง มาสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้าน ว่าจะสามารถพัฒนาและนำการเปลี่ยนแปลงสู่ชุมชนได้ เพราะเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเป็นที่รู้จักของหน่วยงานภายนอก เมื่อชุมชนศรัทธาเข้ามาส่งเสริมกระบวนการงานพัฒนา จึงได้ประสานสี่เสาหลักผ่านทางผู้ใหญ่บ้านที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานความร่วมมือกับเสาหลักอื่น ๆ ในชุมชน จากนั้นจึงได้เปิดเวทีประชาคมเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับปัญหา ความต้องการ และความคาดหวังในอนาคตของตนเอง และชุมชน จึงได้มีการประชุมจัดทำแผนพัฒนาชุมชนที่เรียกว่า “แผนชุมชน” ครอบคลุมทั้งด้านศาสนา เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมีกลไกสี่เสาหลักเป็นตัวขับเคลื่อนและมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้น ส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างหลากหลาย เช่น (1) กิจกรรมด้านศาสนาและสังคมมีการสอนอัลกุรอานหลักสูตรกีรออาตี (2) กิจกรรมการทำบุญชีครัวเรือน (3) กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ โดยออมวันละ 3 บาท โดยวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มการออมและเป็นเงินทุนหมุนเวียนในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชุมชน ให้เกิดการประหยัดรายจ่ายในครอบครัว และสร้างสวัสดิการให้กับสมาชิก และพัฒนาศักยภาพและฝึกทักษะด้านต่าง ๆ เช่น การบริหารจัดการและการทำงานระบบกลุ่ม เริ่มแรกมีสมาชิกเข้าร่วมทั้งหมด 33 คน ถึงปัจจุบันมีสมาชิก 146 คน มียอดเงินออม 32,000 บาท (4) กิจกรรมเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน เช่น การจัดค่ายเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน ค่ายมัคคุเทศก์น้อย (5) กิจกรรมกองทุนเครื่องมือประมง (6) กิจกรรมร้านค้าชุมชนที่เรียกว่า “ร้านค้าลอยฟ้า” ซึ่งในกิจกรรมเหล่านี้จะสอดแทรกแนวคิดเรื่องศรัทธาเข้าไปในกระบวนการการวางแผนและการดำเนินกิจกรรม

ผลจากการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนภายใต้แนวทางศรัทธาไม่เพียงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนในหลายประการ เช่น ความสมัครสมานสามัคคีจากการที่ชาวชุมชนได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนพูดคุยกันมากขึ้น เยาวชนเกิดการตื่นตัวสนใจเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชน ปัญหายาเสพติด การลักขโมยลดลง การมีอาชีพ รายได้เสริมจากการรวมกลุ่มของกลุ่มแม่บ้าน ผู้นำสี่เสาหลักมีความเป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกันในการขับเคลื่อนชุมชน เป็นต้น ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในมิติงานพัฒนาที่สำคัญหลายประการที่สะท้อนให้เห็นถึงพลังและศักยภาพของคน กลุ่ม การเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดอนาคตของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการเกิดกิจกรรมกลุ่มผู้หญิงและแม่บ้านที่ต่อเนื่อง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ การผลิตผลิตภัณฑ์ทดแทน จำพวกน้ำยาล้างจาน สบู่ กลุ่มผู้หญิง/ แม่บ้านได้เรียนรู้และพัฒนาทักษะการทำงานผ่านกลไกการรวมกลุ่มเล็งเห็นความสำคัญการมีส่วนร่วมของสมาชิก กลุ่มเยาวชนมีความตื่นตัวเริ่มจัดระบบโครงสร้างของกลุ่ม และมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชน เช่น กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ เยาวชน การเก็บขยะในหมู่บ้านและสถานที่สาธารณะทุกเดือน กิจกรรมเข้าร่วมประชุมของหมู่บ้าน มากไปกว่านั้นยังทำให้ชุมชนการเกิดตื่นตัว เรียนรู้และปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อโครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันมากขึ้น ทั้งภายในและนอกชุมชน ดังที่ มะลาเซ็ง หนึ่ง

ในสี่เสาหลักที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน กล่าวว่า “...สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปหลังเครือข่ายชุมชนศรัทธาเข้ามา คือการทำให้ชุมชนมีแนวทางในการจัดการกับสิ่งภายนอกที่เข้ามามากขึ้น เช่น เมื่อมีโครงการจากภายนอกเข้ามาจะใช้กลไกสี่เสาหลักในการทำงานร่วมกัน” หรือประสบการณ์การพัฒนาที่คลุกคลีกับการทำงานในระบบราชการมา ทำให้เขาสรุปอย่างตรงไปตรงมาว่า “แนวทางของชุมชนศรัทธาทำให้ชุมชนมีความมั่นคง เข้มแข็งและรู้จักตนเอง...ตราบดีที่รัฐไม่เปลี่ยนแนวคิดชุมชน (ว่าชุมชนไม่มีความสามารถ) ยังไม่มีการพัฒนาและ (รัฐ) จะยังไม่สมหวังในการแก้ไขปัญหา เพราะการพัฒนาที่แท้จริงนั้นต้องให้ชุมชนคิดเองและบอกว่าต้องการอะไร โดยมีรัฐเป็นผู้สนับสนุน ตอนนี้ชาวบ้านคิดได้แต่ทำไม่ได้มากเพราะถูกควบคุมอยู่ แต่ถ้าเราใช้ศาสนา การพัฒนาจะเกิด หากชุมชนได้คิดได้ทำจะทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกร่วมและหวงแหน ดูแลกันมากขึ้น”

ในภาพรวมของชุมชนละเวงจึงอาจกล่าวได้พัฒนาและยกระดับเข้าสู่ความเป็นชุมชนละเวงศรัทธามากขึ้น ภายใต้วิสัยทัศน์ที่ว่า “**คิดดี ทำดีต่อส่วนร่วม ให้เกิดชุมชนศรัทธา**” เพื่อให้ครอบคลุมกิจกรรมการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ ด้วยการน้อมนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม การพัฒนาคุณภาพชีวิต บนฐานการส่งเสริม อนุรักษ์ รักษาวิถีชีวิตชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญา การส่งเสริม/ พัฒนาสิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมประชาธิปไตยระดับชุมชน ด้วยการสอดแทรกแนวคิดศาสนาและศรัทธาเข้าไปในขั้นตอนและกระบวนการต่าง ๆ ของกิจกรรมโครงการในข้างต้น

4.2 พัฒนาศักยภาพที่ชุมชนลาลอง

ชุมชนลาลอง หมู่ที่ 12 ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลนาทวินอก อำเภอนาหว้า จังหวัดสกลนคร มีประวัติเล่าว่าในอดีตชุมชนลาลองเป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ต่อมา ประมาณ 60 ปีก่อน ได้มีกลุ่มคน จำนวน 6 คน อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อการประกอบอาชีพและการทำมาหากินก่อนจะมีคนกลุ่มอื่น ๆ มาติดตาม ส่วนใหญ่มาจากชุมชนในจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส โดยในยุคแรกชุมชนลาลองใช้ชื่อว่า “บ้านบอมาเลีย” ซึ่งไม่ทราบที่มาแน่ชัดว่ามีที่มาอย่างไร แต่ในระยะเวลาต่อมาเมื่อมีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ชุมชนจึงได้ริเริ่มสร้างโรงเรียนเพื่อสอนหนังสือให้กับลูกหลาน โดยให้เด็กหนุ่มคนหนึ่งชื่อในชุมชนที่อพยพมาจากจังหวัดปัตตานีชื่อว่า “อาแส” รับหน้าที่เป็นครูสอนหนังสือประจำโรงเรียน แต่เปิดสอนได้ไม่นานก็ถูกตำรวจตระเวนชายแดนจับ เพราะเห็นว่าเป็นโรงเรียนเถื่อน ต่อมาจึงได้เจรจากับทางราชการเป็นผลสำเร็จแล้ว จัดตั้งเป็นโรงเรียนในสังกัดของกระทรวงศึกษาธิการ พร้อมงบประมาณในการปรับปรุงโรงเรียนจากมุงจากเป็นอาคารไม้ 2 ชั้นที่ได้มาตรฐานขึ้น พร้อมกับชื่อใหม่ที่กำหนดตำบลนาทวินอก ตั้งให้ว่า “โรงเรียนบ้านลาลอง” ชุมชนจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นลาลองให้สอดคล้องกันกับชื่อโรงเรียน และพื้นที่อื่น ๆ ใกล้เคียง เช่น ลำไพร ลำซิง ลำพด เป็นต้น

ปัจจุบันชุมชนลาลองตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลนาทวินอก หมู่ที่ 12 มีประชากรทั้งสิ้น 393 ครัวเรือน จำนวน 1,602 คน แบ่งเป็นชาย 824 คน หญิง 678 คน นับถือศาสนาพุทธ 6 คน ที่เหลือนับถือศาสนาอิสลาม ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมสวนยางพารา ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป

หลังเหตุการณ์ความรุนแรงในปี พ.ศ. 2547 ชุมชนลาลองแม้ไม่มีเหตุการณ์ความรุนแรงโดยตรงในพื้นที่แต่ชุมชนใกล้เคียงก็มีการก่อความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การวางระเบิด ลอบยิงเจ้าหน้าที่ เป็นต้น ดังสถิติความรุนแรงในสี่อำเภอของจังหวัดสกลนครในปี พ.ศ. 2553 มีเหตุวางระเบิด 2 ครั้ง เจ้าหน้าที่ถูกลอบยิง 3 ครั้ง วางเพลิง 1 ครั้ง และก่อวินาศกรรม 4 ครั้ง มีผู้เสียชีวิต 7 ราย บาดเจ็บ 14 ราย สามารถจับกุมควบคุมตัวผู้ต้องสงสัยได้ 7 คน ต่อผู้เสียชีวิต 1 คน เข้าสู่การช่วยเหลือของทางราชการตามมาตรา 21 จำนวน 2 คน (ผู้จัดการออนไลน์, 2556) มีการนำมาตรการรักษาความปลอดภัยเพื่อป้องกันเหตุความรุนแรงที่เข้มข้น ทำให้ประชาชนเกิดความหวาดระแวง เกรงกลัว และวิตกกังวลกับสถานการณ์ความรุนแรงเรื่อยมา

ก่อนการเข้ามาของเครือข่ายชุมชนศรัทธา สภาพภายในชุมชนยังไม่มีความตื่นตัวหรือกระตือรือร้นในการพัฒนาชุมชนตนเองมากนัก ส่วนใหญ่มักเป็นการรวมตัวเพื่อร่วมกันในกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมตามเทศกาลต่าง ๆ ที่ภาครัฐเข้ามาส่งเสริมหรือสนับสนุน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์จากโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่ริเริ่มโดยรัฐบาล ในปี พ.ศ. 2545 เท่านั้น ไม่มีกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการริเริ่มของชุมชนในมิติการพัฒนา ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการขาดความมั่นใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเพราะคุ้นชินกับการสั่งการจากหน่วยงานราชการ ประกอบกับการเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีปัญหาความมั่นคงมาอย่างต่อเนื่องยาวนานทำให้ชาวชุมชนไม่กล้ารวมกลุ่มกิจกรรมเชิงพัฒนาเพราะเกรงกลัวต่อข้อกล่าวหาว่าเป็นภัยต่อความมั่นคง ขณะที่ผู้นำชุมชนจากกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะสี่เสาหลักก็ไม่ได้มีการพูดคุยกันมากนัก ส่วนใหญ่ทำงานและปฏิบัติหน้าที่ไปตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมายมากกว่า

การเข้ามาของเครือข่ายชุมชนศรัทธา ในปี พ.ศ. 2551 ในระยะแรกชุมชนยังไม่ค่อยเข้าใจและไม่เชื่อมั่นมากนัก เพราะยังเป็นแนวคิดใหม่ที่เพิ่งมีการริเริ่มในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบกับภาวะหวาดระแวงอันเนื่องมาจากความรุนแรงของสถานการณ์ด้วย เพราะอำเภอนาวิก เป็นหนึ่งในสี่อำเภอของจังหวัดสงขลาที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ที่ถูกจัดให้เป็นพื้นที่ที่มีเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่เมื่อได้มีการประสานงานกับแกนนำสี่เสาหลัก มีการจัดเวทีการพูดคุยในแนวทางการสร้างหลักศาสนาและการสร้างศรัทธา การเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานชุมชน การเชิญแกนนำสี่เสาหลักเข้าร่วมประชุม พบปะพูดคุยกับชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ทำให้แกนนำสี่เสาหลักให้ความร่วมมือและสนใจเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายชุมชนศรัทธา รวมทั้งมีการขยายผลสู่ชาวชุมชนทั่วไปในรูปของการเปิดเวทีประชาคมระดับชุมชนเพื่อสร้างการรับรู้ในแนวคิดเรื่องการใช้หลักศาสนาและศรัทธาในการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

จากกระบวนการขับเคลื่อนดังกล่าวของเครือข่ายฯ ทำให้เกิดแผนพัฒนาชุมชนสู่การเป็นชุมชนที่ศรัทธา มีการจัดกิจกรรมบรรยายธรรมเพื่อส่งเสริมความรู้ด้านศาสนา การปฏิบัติตัวให้สอดคล้องกับวิถีและหลักศาสนา การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม การพัฒนาศักยภาพและการสร้างกิจกรรมพื้นฐานที่สามารถทำให้ประชาชนทุกกลุ่มในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะกิจกรรมด้านศาสนาด้วยการระดมความร่วมมือจากชาวชุมชนในการจัดซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอนสำหรับศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด หรือที่เรียกว่า “โรงเรียนตาดีกา” ซึ่งเป็นศูนย์หรือโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามสำหรับเด็กเพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสเรียนรู้ศาสนาที่ถูกต้อง และจัดกิจกรรมปฐมนิเทศน์รอบมัสยิด ทั้งนี้ในกระบวนการปรึกษาหารือจัดกิจกรรมใด ๆ ของชุมชนจะใช้มัสยิดชุมชนเป็นพื้นที่และสถานที่เริ่มต้นเสมอ ๆ ทำให้ชาวชุมชนทั่วไปมีความกระตือรือร้นเข้าร่วมมากขึ้น โดยเฉพาะโต๊ะอิหม่ามชุมชนที่สะท้อนว่า “ปกติที่คิดว่ามีหน้าที่ด้านศาสนาเท่านั้น หากเป็นกิจกรรมอื่นไม่ได้เข้าร่วมมากนักด้วยคิดว่าไม่ใช่หน้าที่ของตน แต่เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายมากขึ้นทำให้เห็นถึงบทบาทที่ต้องเชื่อมโยงกับกิจกรรมอื่น มีความกล้าที่แลกเปลี่ยนปัญหาทำให้มีมุมมองที่กว้างขึ้น กล้าชักชวนเสาหลักให้เข้าร่วม” หรือผู้ใหญ่บ้านที่ปกติมักทำงานตามระบบราชการ แต่เมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนศรัทธาก็เริ่มเปิดกว้างในการยอมรับความคิดเห็นคนอื่น หันมาปรึกษาหารือ และพยายามอำนวยความสะดวกกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น

ขณะที่ชาวชุมชนที่ในตอนเริ่มต้นโครงการชุมชนศรัทธายังไม่ค่อยมีความมั่นใจในทั้งต่อแนวทางศรัทธาและศักยภาพของตนเองจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ ทำให้ไม่กล้าเสนอปัญหา ไม่มีทักษะในกระบวนการจัดการกลุ่ม แต่เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมที่ต่อเนื่องขึ้นจึงมีความมั่นใจในตนเอง กลุ่มและแนวคิดศรัทธามากขึ้น ดังที่ชาวชุมชนท่านหนึ่งสะท้อนว่า

“...มีการเรียกประชุม ผู้นำมาทั้งหมด เราประชุมทั้งหมดทุกฝ่ายทุกคน แต่ก่อนหน้านี้ ก่อนชุมชนศรัทธาเข้ามา ไม่มีการประชุมแบบนี้เลย หลังจากทีรูปแบบการทำงานของชุมชนศรัทธาแล้ว หลังจากนั้นเราก็กู้และประชุมร่วมกันแบบนี้มาโดยตลอด ถ้ามีปัญหาเรียกประชุมเลย ประกาศข่าวที่มัสยิด ใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลาง เรามีคณะกรรมการมัสยิด เราก็บอกกรรมการ แล้วกรรมการก็ไปบอกลูกบ้านที่ตนเองดูแล”

กิจกรรมที่สร้างความภาคภูมิใจเป็นอย่างมากคือการระดมและสะสมทุนแบบต่อเนื่อง เพื่อสร้างมัสยิดประจำชุมชน จากจุดเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2554 ที่ชาวชุมชนและแกนนำสี่เสาหลักมีความคิดที่จะสร้างมัสยิดประจำชุมชนขึ้น แล้วต่อมามีหน่วยงานจากภายนอกเข้ามาเสนอเงินทุนแบบให้เปล่าแก่ชุมชน แต่ถูกชุมชนปฏิเสธโดยให้ความเห็นว่า

“เริ่มจากมีคนจากปัตตานีจะให้ทุนมาสร้างมัสยิด หมดก็ลั่นไม่ว่าแต่ขอให้สร้างมัสยิดให้เสร็จ แล้วก็ให้ผมไปคุยที่สำนักงานของ...ที่ปัตตานี เพื่อไปดูเอกสารที่จะทำมัสยิด ให้มาหลายชุดเพราะต้องให้ผู้ใหญ่บ้าน อีหม่าม คอเต็บ บิลาน เช่นชื่อคีนันจึงเรียกประชุมที่มัสยิด คิดไปคิดมาชาวบ้านไม่เอา ชาวบ้านว่าอย่างไรก็ต้องเป็นเงินของคนในหมู่บ้านเอง เราอยู่ที่นี่มานานแล้ว โຕ๊ะของเราเสียชีวิตที่นี่ ของเราต้องสร้างมัสยิดด้วยเงินของเราเอง พอไม่เอาเงินของ... แต่ว่าถ้าใช้เงินเราต้องใช้เวลารสร้างหลายปี แต่ที่เป็นปัญหา คือ ช่วงที่จะทำมัสยิด ไม่ใช่พวกเราเอง มัสยิดก็ต้องเป็นแบบแปลนของเขา เวลารสร้างมัสยิดสร้างเสร็จก็ต้องมีชื่อเขาด้วย ไม่ใช่มัสยิดของเรา ก็เลยไม่เอา”

หลังจากนั้นชุมชนมีการระดมทุนเพื่อสร้างมัสยิดเป็นของตนเองโดยระดมทุนครอบครัวละ 100 บาทต่อสัปดาห์กระทั่งถึงปัจจุบันชุมชนสามารถระดมทุนได้กว่าหนึ่งล้านบาท แม้จะยังไม่เพียงพอแต่ทำให้ชุมชนมีความมั่นใจในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับหลักศาสนา การรื้อฟื้นกิจกรรมและความสัมพันธ์ขึ้นมาใหม่ในท่ามกลางความเปราะบางของความรุนแรง

“ที่แรกจะเก็บครอบครัวละ 500 บาทต่อเดือน หลายคนบอกว่าไม่ไหว ส่วนมากจะไม่ได้ให้ ตกลงสุดท้ายก็มาตกลงที่อาทิตย์ละ 100 บาทต่อครอบครัว มัสยิดเริ่มสร้างเมื่อเดือนรอมฎอน 2555 แต่เราเก็บเงินกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 เก็บมาประมาณ 2 ปีได้ 1,300,000 บาท ก็เริ่มสร้างมัสยิด หลังจากนั้นก็เก็บมาโดยตลอด”

นอกจากนี้ยังได้ยกระดับการเรียนรู้ของชุมชนไปสู่การริเริ่มกิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นปัญหาหลักของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นปัญหายาเสพติด การจัดทำระบบข้อมูล การแสวงหาทางออกการแก้ไขปัญหาที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาระยะยาว แต่การพัฒนาโดยใช้หลักศาสนานำการพัฒนา การสร้างการมีส่วนร่วม การเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมและการตัดสินใจ ทำให้ชุมชนเกิดความมั่นใจในแนวทางพัฒนา รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ชุมชนมีตัวตนและศักดิ์ศรีมากยิ่งขึ้น

4.3 ศรัทธาในการพัฒนาที่ชุมชนกำปัน

ชุมชนกำปัน ตั้งอยู่ในตำบลท่าสาป อำเภอเมือง จังหวัดยะลา ซึ่งมีประวัติเล่าว่าในอดีตตำบลท่าสาปนั้นยังไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำปัตตานี ชาวชุมชนจึงข้ามแม่น้ำโดยการไต่แพเป็นพาหนะในการเดินทาง ซึ่งจะมีกลุ่มพวกอิทธิพล หนึ่งตระกูล มโนราห์ หมอคู พวกกลุ่มเหล่านี้เลื่อมใสทางไสยศาสตร์มาก เชื่อกันว่าเมื่อข้ามแพนี้แล้ว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจะเสื่อมนลงทันที ไม่ขลังเหมือนเก่า และทางข้ามแพนี้จะมีสิ่งอาถรรพ์มากมาย จะสังเวทเอาชีวิตประชาชนปีละ 1 คน เป็นประจำทุกปี ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ท่าสาป” ชุมชนโบราณบ้านท่าสาป พงกาโล ภูเขากำปัน ภูเขาวัดถ้ำ นอกตัวเมืองยะลา ไปทางทิศตะวันตก ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 409 บริเวณหลักกิโลเมตรที่ 4 ถึงหลักกิโลเมตรที่ 8 อันเป็นที่ตั้งของตำบลท่าสาปและตำบลหน้าถ้ำ มีที่ราบที่ชาวบ้านเรียกว่า พงกาโล ด้านตะวันออกของทุ่งมีแม่น้ำปัตตานีไหลผ่านเป็นแนวเขตระหว่างพื้นที่กับตัว เมืองยะลา ด้านตะวันตกมีภูเขาวัดถ้ำและภูเขากำปันกันเป็นฉากหลัง พื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้รวมทั้งถ้ำต่าง ๆ ในภูเขาวัดถ้ำและภูเขากำปันถือเป็นชุมชนโบราณบริเวณเดียวกันบ้านท่าสาป ได้มีการจัดตั้งเป็นเมืองยะลา ในปี พ.ศ. 2390 ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปัตตานีเป็นท่าเรือที่จะรับส่งสินค้า จากต้นน้ำคือบริเวณอำเภอเบตง อำเภอบันนังสตา ตลอดจนเป็นที่ล่องเรือสู่ปากน้ำปัตตานีด้วยทุ่งกาโล เดิมเป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านท่าสาปและหน้าถ้ำ ในพื้นที่มีโคกอิฐเนินดินปรากฏอยู่เรียงรายมักพบเครื่องปั้นดินเผาที่ยัง สมบูรณ์อยู่บ้างเป็นเศษขารูดอยู่บ้าง เมื่อปี พ.ศ. 2472 ได้พบพระพุทธรูป เทวรูป เมื่อปี พ.ศ. 2500 มีการปรับพื้นที่เพื่อสร้างสนามบินท่าสาปพบว่ามีซากกำแพงเมือง และได้พบ เครื่องถ้วยชามฝังดินอยู่ไม่น้อย พบเทวรูปพระนารายณ์สี่กร สำริด สูงประมาณหนึ่งศอกและพระพุทธรูปอีกหลายองค์

ส่วนชุมชนกำปัน นั้นมีที่มาและเล่ากันว่า “กำปัน” เป็นชื่อเรือ เพราะเชื่อกันว่าสมัยก่อนสถานที่แห่งนี้เป็นทะเล อยู่ริมภูเขามีชาวจีนค้าขายทางเรือกำปัน แล้วเรือล่มอยู่ริมเขา จึงตั้งชื่อว่า “บ้านกำปัน” จนถึงปัจจุบัน ชุมชนกำปันอายุประมาณ 158 ปี คนกลุ่มแรกที่มาก่อตั้งหมู่บ้านเรือกำปัน คือ นายเวดอเลาะ กาปา นายสาแม บากา นายปะจู กอแต และนายมะแซ มะมิง คนกลุ่มแรกที่มาตั้งหมู่บ้านนี้อพยพมาจากบ้านตาสา ตำบลพร่อน อำเภอเมือง จังหวัดยะลา และจากหมู่ที่ 5 บ้านควน ตำบลพร่อนเช่นกัน สาเหตุที่กลุ่มอพยพมา เพราะแต่เดิมสถานที่แห่งนี้เป็นที่สงบห่างไกลจากบุคคลอื่น เหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ ชาวบ้านอพยพมาเพื่อสถานที่เลี้ยงสัตว์ โดยในตอนแรกมาเลี้ยงวัว มาเข้ากลบเย็น และได้สร้างกระท่อเล็ก ๆ สำหรับหลบแดด หลบฝน นาน ๆ เข้าก็มีการขยายที่ทำกิน และในที่สุดก็มีการสร้างบ้านเรือนเป็นหลักแหล่ง อาชีพครั้งแรกของราษฎรที่อพยพมาอยู่มีอาชีพดั้งเดิม คือ ชาวบ้านที่อพยพมาจากบ้านตาสา (ม.3,ม4 ต.พร่อน ในปัจจุบัน) และบ้านควน (ม.5 ต.พร่อน) เข้ามาทำอาชีพครั้งแรกคือการเลี้ยงสัตว์และการทำนา และเกษตรกรรมในระยะเวลาต่อ ๆ มา (ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2556)

ปัจจุบันชุมชนกำปัน หมู่ที่ 6 ตั้งอยู่เขตเทศบาลตำบลท่าสาป อำเภอเมือง จังหวัดยะลา มีประชากรทั้งสิ้น 706 คน แบ่งเป็น ชาย จำนวน 366 คน หญิง จำนวน 343 คน จำนวน 107 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา เพาะปลูก และรับจ้าง ด้วยการออกไปทำงานรับจ้างโรงงานอุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ ในตัวเมืองยะลา

หลังเหตุการณ์ความรุนแรงนับแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้น ชุมชนกำป่นได้รับผลกระทบจากการเป็นอย่างมาก จากการที่หน่วยงานด้านความมั่นคงได้เพ่งเล็งชุมชน เนื่องจากมีสายข่าวรายงานว่า เป็นพื้นที่ช่องสุ่มของผู้ก่อการร้ายที่สร้างไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ หน่วยงานด้านความมั่นคงได้มีสนธิกำลังปิดล้อมชุมชน ตรวจค้นบ้านของบุคคลที่ต้องสงสัยว่าเป็นแนวร่วมก่อการร้าย มีการจับผู้ต้องสงสัยไปสอบสวน แม้ไม่พบหลักฐานแต่ชุมชนก็ถูกเพ่งเล็งมากขึ้นไปอีก เมื่อในระยะต่อมา มีกลุ่มวัยรุ่นหนีหายไปจากชุมชนโดยที่ครอบครัวก็ไม่สามารถติดต่อได้ หน่วยงานความมั่นคงโดยกองทัพบกได้เข้ามากจัดตั้งฐานปฏิบัติการเฉพาะกิจ ประกอบกับชุมชนถูกกำหนดเป็นพื้นที่สีแดงที่หมายถึง มีการคุกคามของผู้การร้ายด้วยแล้ว การเข้มงวด ตรวจตรา จึงมากขึ้นตามลำดับ ทำให้ส่งผลกระทบกับชุมชนเป็นอย่างมากทั้งในแง่การประกอบอาชีพ การเดินทางเข้าออก และการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน รวมถึงภาวะความหวาดกลัวอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับตนเองและชุมชน ดังที่ให้ความเห็นว่า

“เขาบอกว่าชุมชนเป็นพื้นที่สีแดง ตอนแรก ๆ ผมกลัว มีคนถือปืนเดินไปเดินมา ใกล้ ๆ ฐานทหารมันห่างจากบ้านไม่ถึงร้อยเมตรถ้าเกิดอะไรขึ้นจะอย่างไร แต่หลัง ๆ นี่ชินแล้ว ไม่กลัวเหมือนมาตั้งใหม่ ๆ แต่ในหมู่บ้านเราก็ไม่เคยเห็นมีใครโดนทำร้าย วันนั้นก็ปกติดี ส่วนเรื่องการเดินทางไปไหนมาไหนอาจต้องระวังมากขึ้น เพราะเราไม่รู้ว่เหตุการณ์ข้างหน้าจะเป็นอย่างไร”

หรือที่สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่านหนึ่งระบุว่าหลังเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ชุมชนอยู่ในภาวะหวาดระแวง และเกรงกลัวอันตรายที่อาจเกิดขึ้น ทำให้ต่างคนต่างอยู่ ไม่ได้ปฏิสัมพันธ์หรือพูดคุยกันเช่นที่ผ่านมาเพราะอาจทำให้ถูกเพ่งเล็งทั้งจากสองฝ่าย

“ก่อนเกิดเหตุการณ์ในชุมชนไม่มีทหารมาตั้งค่ายในชุมชน เวลาไปไหนไม่ต้องหวงหน้าหวงหลัง เราอยู่กันอย่างปกติ ติดต่อกันมาหาสู่กันตลอดกับชุมชนรอบ ๆ เป็นไทยพุทธก็ไปมาหาสู่กัน ไม่กลัว กล้าไปไหนตอนกลางคืน บางทีผมก็ยังไปทำธุระตอนกลางคืนอยู่บ่อยหรือบางทีก็แวะไปหาญาติพี่น้องเพราะบางทีกลางวันไม่ว่างต่างคนต่างยุ่งกับงาน ไปนั่งสักพักก็กลับบ้านไม่รู้สึกลัว แต่หลังเกิดเหตุการณ์ตนเองมักจะเข้านอนแต่หัวค่ำ ไม่กล้าออกไปไหนถ้าถามว่าทำไมถึงไม่กล้าก็เราไม่สามารถคาดเดาว่าอะไรจะเกิดขึ้นกับเราเมื่อไหร่ อีกอย่างบ้านตั้งอยู่ใกล้ป้อมทหาร เขาบอกว่าหมู่บ้านของเราเป็นพื้นที่สีแดงก็เลยรู้สึกกลัว ตอนแรกคนในชุมชนก็ไม่ค่อยกล้าคุยกับทหารมากนัก แต่ช่วงหลัง ๆ ทหารพวกนี้ก็เอาของมาแจกคนแก่ ๆ บ้างมาช่วยงานเวลามีงานแต่งหรือมีคนตายทหารก็เข้ามาช่วย แต่ส่วนตัวรู้สึกอยู่ในชุมชนจะไม่ค่อยกลัว แต่ถ้าเป็นนอกชุมชนจะกลัว เพราะดูข่าวมีการระเบิด บางทีเราอาจโดนลูกหลงก็ได้ใครจะไปรู้ วันก่อนที่ยะลาโดนกันไปหลายคน โดยเขาไม่รู้ตัวเลย...กลางคืนชาวบ้านไม่ค่อยออกมา บางคนไม่ไวใจ งาน

วันเด็ก มีทั้งทหาร ตำรวจ มาเยอะเยอะ ชาวบ้านก็ละแวง ชาวบ้านก็ไม่สามารถ
รับรองความปลอดภัยกันเองได้ แต่ถ้าไม่มีทหารก็ไม่สบายใจ แต่มีทหารปนกับ
เด็กมันอันตรายไปอีกแบบ...”

ก่อนการเข้ามาของเครือข่ายชุมชนศรัทธา อดีตผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า แม้ว่าชุมชน
จะประสบปัญหาต่าง ๆ มากมาย ทั้งปัญหาการประกอบอาชีพ การว่างงาน ปัญหายาเสพติด
ปัญหาภัยธรรมชาติจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก เนื่องจากที่ตั้งชุมชนเป็นที่ลุ่มริมแม่น้ำ แต่ชาวชุมชน
ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ตื่นตัวลุกขึ้นมาจัดการกับปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้มากนัก การรวมกลุ่มเป็นเพียงรวมกัน
เฉพาะกิจในกิจกรรมทางศาสนาของศาสนาอิสลามเท่านั้น

“การทำงานเป็นแบบแยกส่วนไม่ได้มองถึงการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน
กิจกรรมการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จึงเป็นเรื่องไกลตัว และเราไม่รู้ว่าจะ
มีวิธีการอย่างไร ที่จะนำมาใช้เป็นวิธีการในการสร้างความสัมพันธ์ของคนใน
ชุมชน ทำให้ชุมชนขาดโอกาสในด้านการส่งเสริมอาชีพ และงบประมาณจาก
หน่วยงานต่าง ๆ จากข้างนอกทั้งภาครัฐและเอกชน เนื่องจากไม่มีกลุ่มกิจกรรมที่
ชัดเจน ไม่มีกิจกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่อง”

ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 เครือข่ายชุมชนศรัทธา ได้เข้ามาสนับสนุนการรวมตัวเพื่อขับเคลื่อน
กิจกรรมการพัฒนาชุมชน โดยนำแนวคิดการพัฒนาด้วยหลักศาสนาและการขับเคลื่อนชุมชนแบบมี
ส่วนร่วมโดยกลไกผู้นำชุมชนสี่เสาหลัก อย่างไรก็ตามในระยะแรกไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากชาวชุมชน
และผู้นำสี่เสาหลักมากนัก ด้วยส่วนใหญ่ยังไม่เชื่อมั่นในแนวทางชุมชนศรัทธามากนัก เพราะเป็น
แนวคิดใหม่ที่ยังไม่เป็นที่รับรู้/ รู้จักของผู้นำและชาวชุมชน เครือข่ายชุมชนศรัทธาจึงได้เปิดเวที
ประชาคมระดับชุมชนเพื่อประชาสัมพันธ์แนวคิดและเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมระดม
ปัญหา แนวคิด และแนวทางการแก้ไขปัญหาชุมชน จากนั้นจึงได้ประสานความร่วมมือกับแกนนำสี่เสา
หลักให้มีบทบาทหลักในการสร้างพื้นที่ ช่องทางในการเผยแพร่แนวคิดเรื่องหลักศาสนาหรือศรัทธาใน
การพัฒนา ดังที่อดีตผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า

“ช่วงแรกชาวบ้านไม่เข้าใจ ส่วนใหญ่สนใจทำมาหากินมากกว่า ปี 51 เริ่มมีการ
พูดคุยกับเครือข่ายชุมชนศรัทธา เพราะต้องการหาแนวทางร่วมกันในการทำงาน
ร่วมกันของคนในชุมชนให้มากกว่านี้ จึงสนใจและรับแนวคิดชุมชนศรัทธาเข้ามา
ดำเนินการในชุมชน เริ่มปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานของผู้นำชุมชนให้เป็น
แบบสี่เสาหลัก เมื่ออิหม่ามมีกิจกรรม ในตาดีกาหรือมัสยิด เราก็มาคุยเรียก
สี่เสาหลัก แกนนำมาคุยกัน จะได้รู้กันหมดว่าอิหม่ามจะทำอะไร ตรงไหนที่หนักใจ
ทำไม่ได้ก็มาช่วยกันคิด เมื่อผู้ใหญ่จะทำอะไร งานปกครองก็จะมาช่วยเหลือกัน
เราก็ชวนอิหม่าม อบต. มาคุยกัน”

จากนั้นจึงได้ริเริ่มกิจกรรมการพัฒนาภายใต้แนวคิดใช้หลักศาสนาเพื่อการพัฒนาชุมชน ที่ในระยะแรกจะเน้นไปที่กิจกรรมด้านศาสนาและการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยเครือข่ายชุมชนเป็นผู้ให้ทุนสนับสนุนเบื้องต้นและชุมชนร่วมสมทบในรูปแบบต่าง ๆ ก่อนยกระดับไปสู่กิจกรรมชุมชนพึ่งตนเองทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน เช่น การรื้อฟื้นภูมิปัญญาชุมชน การฟื้นฟูนาร้าง เป็นต้น

“ตอนชุมชนศรัทธาเข้ามา มีการประชุม ปรึกษาหารือ ชักชวนผู้ใหญ่บ้าน โต๊ะอิหม่าม อบต. และผู้นำชุมชนมาคุยถึงปัญหาของชุมชนตนเองว่าจะช่วยกันแก้ อย่างไร จะหาความร่วมมือจากใคร เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา นั้น ๆ และหลังจากนั้นก็ มีกิจกรรมเช่นการจัดเก็บคัดแยกขยะ การทำโรงเรียนตาดีกา ทำให้คนในหมู่บ้าน ร่วมแรงร่วมใจเพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องบุญใครทำก็ได้กับคนนั้น...”

โดยกิจกรรมเหล่านี้อดีตผู้ใหญ่บ้านได้เล่าให้ฟังว่าจะเน้นการขยายผลการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านแกนนำสี่เสาหลักและสอดแทรกแนวคิดเรื่องศาสนาและหลักศรัทธาเข้าไปและขยายผลเข้าไปช่องทางวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การบรรยายพิเศษการใช้ศาสนาในงานพัฒนาโดยผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอก ให้ชาวชุมชนได้รับทราบที่มีสัปดาห์ชุมชนในวันละหมาดวันศุกร์ การพยายามบูรณาการกิจกรรมให้เชื่อมโยงและเห็นรูปธรรมจากการปฏิบัติ เช่น การรณรงค์ปลูกฝังดวงหวนในพื้นที่สาธารณะหรือไม่ได้ใช้ประโยชน์ เมื่อได้ผลผลิตก็นำไปขายและปันกำไรที่ได้บางส่วนเป็นกองทุนสำหรับสำหรับอาหารกลางวันในโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามสำหรับเด็ก หรือตาดีกา “ในขั้นต้นเมื่อผลผลิตออกมาเราจะหารครึ่งกับผู้ดูแล (ครูโรงเรียนตาดีกา) การรณรงค์อนุรักษ์และปลูกป่าสาธุ”

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนตามแนวทางศรัทธา ทำให้เกิดพื้นที่ความร่วมมือของชาวชุมชน โดยมีศาสนาเป็นเครื่องมือในการรวมพลัง เชื่อมร้อยความร่วมมือภายในเกิดเป็นกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม สามารถต่อรองกับหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาในชุมชนได้อย่างมีพลังมากยิ่งขึ้น

“ชาวบ้านไม่ได้มองในเรื่องของงบประมาณที่จะเข้ามาในชุมชน แต่มองถึง การเป็นตัวเชื่อมในการเข้ามาทำกิจกรรมของคนในหมู่บ้าน การที่จะทำให้ ชาวบ้านมีเวทีในการพบปะพูดคุย จึงเกิดเป็นกิจกรรมขึ้นในชุมชน โดยคนใน ชุมชนคิดกันเอง อย่างกิจกรรมการกินข้าวใหม่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนนาร้าง ในอดีต กลับมาทำนาอีกครั้ง การจัดสรรที่นาให้กับชาวบ้านในการปลูกข้าวกิน เองในชุมชน การกินข้าวใหม่ก็ถือเป็นการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผลิตผลที่คน ในชุมชนผลิตเองได้ ชาวบ้านรู้จักเข้าหาผู้นำมากยิ่งขึ้น เกิดการต่อยอดทางอาชีพ ของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังเกิดแนวคิดการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน จากการที่ได้มีโอกาสออกไปดูงานกลุ่มออมทรัพย์นอกพื้นที่ที่เขาทำแล้วประสบ ความสำเร็จ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน การใช้แนวคิดของ ชุมชนศรัทธา มาเป็นเวทีในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของชุมชน เมื่อก่อนเมื่อมี การเรียกประชุมชาวบ้าน ก็จะมีผู้เข้าร่วมน้อย เพราะว่่าเกี่ยวกับการพูดคุยในรูป แบบเดิม ๆ แต่การนำเอาแนวคิดชุมชนศรัทธา การจัดกิจกรรมใน มัสยิด การพูดคุย โดยยึดหลักการทางศาสนาเป็นตัวนำ แนวทางของเราก็ไม่แยกออก จากแนวทางของศาสนา ชาวบ้านก็สนใจหันมาพูดคุยกันมากขึ้น ตอนนี้เวลาเรียก ประชุมชาวบ้านก็มากขึ้นพร้อมหน้าพร้อมตากัน เราก็ใช้โอกาสที่ชาวบ้านอยู่พร้อม เปรียงกัน เผยแพร่ข้อมูล และระดมความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประเด็นปัญหาของ ชุมชน ซึ่งมันจะมีพลังมากกว่าเพียงการโยนภาระการแก้ไขปัญหาของชุมชนให้ ผู้นำเพียงคนเดียว”

“ชุมชนพยายามเรียกคนมาคุยกัน เพราะไม่อยากให้คนของรัฐเข้ามาทำกิจกรรม โดยไม่ผ่านความคิดเห็นของคนในหมู่บ้าน อยากให้รัฐมาช่วยเหลือให้ชาวบ้านมี การพูดคุยกัน ประชุมหาข้อตกลงกันก่อน ถ้ารัฐคิดให้ไม่ตรงกับพื้นที่ของเราที่เรา ต้องการ เหมือนกับกรณีนาร้าง เคยมีปัญหา งบประมาณที่ไปช่วยสนับสนุนการ พื้นฟูนาร้าง รัฐเสนองบช่วยนาร้างช่วยเหลือเกษตรกร เขาอนุมัติช่วยเหลือ พืชศึ่จึ่กายน เขาก็ให้ทำช่วงพืชศึ่จึ่กายน เราก็ทำไม่ได้ บ้านเราน้ำท่วม เขาก็บอก ว่าทำ ๆ ไปเถอะงบลงมาแล้ว ผู้ใหญ่บอกว่าเราทำไม่ได้หรอก งานในพื้นที่ก็ไม ่สำเร็จ ชาวบ้านก็จะว่าทำอะไรก็ไม ่สำเร็จสักอย่าง ซึ่งช่วงนั้นเขาไม่ทำนาอีก เรา ต้องทำหลังน้ำท่วมไปแล้วประมาณเดือน กุมภาพันธ์- เมษายน นี่คื่ที่เขาคื่ใช้ งบประมาณมาทำไม่ได้มองพื้นที่ว่าเป็นอย่างไ ่ เราชะลองบประมาณนี้ขอไว้ก่อน ไปทำแล้วเสียหาย ชาวบ้านก็ไม่ได้อะไร ชาวบ้านก็ได้แค่เหนื่อย ชาวบ้านก็ลำบาก อยู่แล้ว”

หรือความเห็นที่น่่าสนใจของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่านหนึ่งที่เห็นการทำงาน ภายใต้แนวทางศรัทธา ทำให้เกิดการบูรณาการภายใน เกิดความร่วมมือที่สามารถต่อยอดไปสู่ กิจกรรมใหม่ที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชนมากยิ่งขึ้น

“ชุมชนศรัทธาทำให้ชาวบ้านกล้าคุย กล้าแสดงความคิดเห็น เพราะชุมชนศรัทธาไม่ได้เข้าไปสอนเขาแต่ไปให้คำปรึกษา หาแนวทางต่าง ๆ ร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านรู้จักการทำงานร่วมกัน เห็นได้ชัดจากการสามารถจัดตั้งเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้ และการทำงานแบบสี่เสาหลักทำให้ชาวบ้านมีที่พึ่งพามากขึ้นด้วย เพราะทั้งสี่เสาหลักต่างก็รู้งานของกันและกัน ชาวบ้านสามารถพูดคุย สอบถามในเรื่องที่สนใจหรือปัญหา ข้อเสนอภัยกับผู้นำคนไหนก็ได้

“เดิมแผนหมู่บ้านจะเป็นคนละแผนกัน ต่อมา เราก็วางแผนร่วมกัน ตอนนั้นก็กลายเป็นแผนเดียวกัน ชาวบ้านมีการรวมตัวทำกิจกรรมกันมากขึ้นมีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาสาพิบัติภัย กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มทำนา ซึ่งเป็นกลุ่มแรกหลังจากการดำเนินงานด้วยรูปแบบสี่เสาหลัก เปลี่ยนวิธีการทำนาแบบนาปี มาเป็น นาปรัง เพื่อหนีฤดูน้ำท่วม โดยเริ่มบุกเบิกจากที่นาาร้างในหมู่บ้าน เริ่มต้นที่ 200 ไร่ และมีแนวโน้มการขยายพื้นที่ขึ้นเรื่อย ๆ แต่พอมีกลุ่มก็ได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการขับเคลื่อนกิจกรรม เช่นการรวมกลุ่มเปลี่ยนพื้นที่นาาร้างกลับมาใช้ประโยชน์เหมือนเดิม การซ่อมแซมเครื่องทำปุ๋ย ซึ่งเป็นการลดรายจ่ายเรื่องต้นทุนการผลิต ที่เราสามารถทำได้เองในชุมชน... การพัฒนาหมู่บ้าน เราเอาสี่เสาหลักมาพบปะกัน พูดคุยกันว่าเราจะเอาอะไร ต้องการอะไรสี่เสาหลัก และแกนนำเยาวชนและตาดีกา เช่น มัสยิดยังไม่พร้อม ตรงไหน เรื่องของมัสยิด ศาสนา ตาดีกา ตรงไหนยังไม่พร้อม ด้านโครงสร้าง ด้านการเรียนการสอน เราจะวางแผนไปพร้อมกัน การพัฒนาพื้นที่พวกคลอง ถนน ตรงไหนที่มีความจำเป็น ตรงไหนจำเป็นก่อนทำก่อน แผนเราจะมาก่อน แผนอื่นก็สำรองไป เราจะจัดประชุมทุกโครงการ ให้ชาวบ้านได้รับรู้ก่อน อย่างงบของ กอ.รมน. ผู้ใหญ่จะพูดคุยกับชาวบ้าน งบทุกส่วนทุกหน่วยเป็นเงินภาษีของเรา เราต้องทำให้ดี ทำให้ละเอียด บอกชาวบ้านให้เข้าใจว่าเงินรัฐ คือเงินภาษีของเรา ทุกโครงการที่เข้ามาจะมีการพูดคุยทำความเข้าใจกับชาวบ้าน จากนั้นเสนอรัฐเพื่อของบ เช่น โครงการเกษตร เศรษฐกิจพอเพียง เขาให้ไก่ไข่ ผู้ใหญ่เรียกประชุมชาวบ้าน และชี้แจงเรื่องโครงการ เศรษฐกิจพอเพียง ว่ารัฐจะให้ไก่ไข่ คุยกับชาวบ้านว่าพื้นที่เราได้มัย อาหารเราจะให้อะไร ชาวบ้านบอกว่า บ้านเราเลี้ยงไก่ไข่ไม่ได้ เพราะบ้านเราน้ำท่วมอยู่ที่ประมาณ 2 เมตรกว่า ๆ ถ้าเราทำฟาร์มได้ก็เลี้ยงได้ แต่ชาวบ้านเลี้ยงแบบบ้าน ๆ ที่นี้ก็คุยกัน ชาวบ้านเปลี่ยนเป็นเปิดไข่ น้ำมาเปิดก็ลอยได้ อยู่ได้กับน้ำไม่ตาย พอหาที่อยู่ได้ ความเสียหายน้อยกว่าไก่ ถ้าเปิดเสียหายประมาณ 10-20% ถ้าไก่ไข่ตายเกลี้ยง หนีนน้ำไม่ได้

เหนืออื่นใดของการริเริ่มโครงการพัฒนาตามแนวทางศรัทธา จะนำไปสู่การเป็นชุมชนศรัทธาที่เข้มแข็งและมีความยั่งยืนตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน ไปกระทั่งชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังที่อดีตผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่าในชุมชนได้กำหนดตัวชี้วัดศรัทธาเบื้องต้น โดยบุคคลต้องทำละหมาดครบ 5 เวลา ทำมาหากินสุจริตไม่อ้อโก่งใคร ระดับครอบครัว ต้องเป็นครอบครัวที่สอนให้ลูกปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา ไม่อิจฉาครอบครัวอื่นที่มีฐานะดีกว่าตัวเอง ระดับชุมชน คนในชุมชนหันหน้าเข้าหาพูดคุยกัน เคร่งครัดศาสนา และระดับสังคมสังคมที่ทุกคนมีแต่ความสุข มีความเท่าเทียมกัน

“ถ้าใช้ชีวิตตามหลักศาสนา ซึ่งมันมีกฎ ระเบียบ แบบแผนอยู่แล้ว ไม่ต้องสร้างใหม่ขึ้นมา แค่เราปฏิบัติตามแนวทางของศาสนา มันก็จะเป็นไปตามวิถีของมัน การที่เราทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง ทำให้เกิดความศรัทธา ความเชื่อมั่น ชุมชนศรัทธาก็จะเกิดขึ้นมาชุมชน...การใช้ศูนย์กลางของชุมชน ในการพูดคุย แลกเปลี่ยนปัญหาและข้อเสนอแนะของชุมชน ช่วยดึงคนเข้ามาสยิด เป็นการดึงคนเข้าหาศาสนาและปลูกฝังหลักการศรัทธาอีกรูปแบบหนึ่ง”

ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของผู้นำศาสนาอีกท่านหนึ่งในชุมชนที่เห็นว่าแนวทางศรัทธาที่ผ่านมานำไปสู่การเป็นชุมชนศรัทธา ที่สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและสามารถเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้

“...ชุมชนศรัทธา อาจจะได้ไม่ได้แก้ไขปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ทั้งหมด แต่จะเป็นองค์ประกอบสำคัญในการแก้ไขปัญหา จากการเข้าถึงชุมชน การเข้าใจในบริบทของชุมชน ซึ่งจะส่งผลดีต่อตัวชุมชนเอง และต่อสังคมในระดับที่สูงขึ้น”

4.4 ศรัทธาในการพัฒนาที่ชุมชนมะยุง

ชุมชนมะยุง ม.5 ตำบลปะลูกาเสาะเกาะ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส เป็นชุมชนเก่าแก่มียาวกว่าหนึ่งร้อยปี เดิมชุมชนมีชื่อว่าบ้าน/ ชุมชน “ปาดังกือแย” ซึ่งเป็นภาษามลายูถิ่นโดยคำว่า “ปาดัง” หมายถึง ป่า ส่วน “กือแย” หมายถึง ต้นไม้ชนิดหนึ่งที่ชื่อว่า มัรยุมขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก กระทั่งมีคำเรียกติดปากว่าบ้านปามัรยุม และเพี้ยนเป็น “มะยุง” ในเวลาต่อมา เมื่อมีการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลปะลูกาเสาะเกาะ ก็ยังคงใช้ชื่อว่าบ้านหรือชุมชน “มะยุง” เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันชุมชนมะยุงมีผู้อยู่อาศัยทั้งสิ้นจำนวนครัวเรือน 220 ครัวเรือน จำนวน 964 คน แบ่งเป็น ชาย 504 คน หญิง 460 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมสวนยาง ทำนา รองลงมา อาชีพรับจ้างทั่วไป รับจ้าง และมีอาชีพเสริมเกี่ยวกับการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ก่อสร้าง และรับจ้างทั่วไป รายได้เฉลี่ยขอครัวเรือนเฉลี่ย 72,000 บาทต่อปี รายจ่ายเฉลี่ย 54,000 บาทต่อปี สภาพปัญหาในชุมชนส่วนใหญ่มีรายได้หลักมาจากการพึ่งพาภาคเกษตรกรรมเป็นด้านหลักแต่แต่หลังเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพโดยเฉพาะสวนยางพาราได้มากนักเนื่องจากความหวาดกลัวและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังมีปัญหาการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน เพราะที่ตั้งชุมชนบางส่วนตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ.2504 ได้ประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาตี ทำให้ชาวชุมชนเดือนร้อนไม่สามารถทำการเกษตรกรรมหรือปลูกพืชได้เพราะการประกาศเขตป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติทับที่ดินทำกินของชุมชน ดังที่ตือราแม ดาราแม สะท้อนว่า “ทัศนคติของผู้บริหารและทางการ สวนทางกับวิถีชีวิตของคนที่นี่ เราอยู่กันอย่างสันโดษมาช้านาน ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ทำให้เราไม่ต้องกระตือรือร้นอะไรมาก หารายได้แค่พออยู่พอกิน แต่รัฐไม่ได้มองเช่นนี้ รัฐต้องเชื่อมโยงกับประเทศอื่น ๆ เขาต้องการการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ จึงพยายามทำให้เกิดการแข่งขัน แต่คนที่นี่ไม่รู้ว่าจะทำเช่นนั้นไปทำไม และทำไมเขาต้องทำงานหนัก” (อ้างอิงศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ใต้, 2553) นอกจากนี้ยังมีปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน ปัญหายาเสพติด การประกอบอาชีพที่มั่นคง เป็นต้น

สถานการณ์ชุมชนหลังเหตุการณ์ความรุนแรงในปี พ.ศ. 2547 พื้นที่อำเภอบาเจาะมีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นต่อเนื่องหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการลอบยิง ลอบวางเพลิง วางระเบิดโรงเรียน สถานิอนามัย การโจมตีค่ายทหาร การลักพาตัว อำเภอบาเจาะจึงถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สีแดงที่หน่วยงานด้านความมั่นคงเข้าควบคุมดูแลสถานการณ์อย่างใกล้ชิดและเข้มงวด แม้ด้านหนึ่งจะสร้างความมั่นใจได้ในระดับหนึ่ง แต่ด้านหนึ่งชาวชุมชนก็ต้องหวาดผวากับสถานการณ์ความรุนแรง วิถีกักขังในความปลอดภัยชีวิตและทรัพย์สินเป็นอย่างมาก หรือในบางสถานการณ์ที่มีความรุนแรงต่อเนื่องมีการประกาศเคอร์ฟิวด้วยแล้วทำให้ชาวชุมชนตกอยู่ในสถานการณ์ที่ล่อแหลมและสับสนยิ่งมากขึ้น

ก่อนการเข้ามาของเครือข่ายชุมชนศรัทธา ภายในชุมชนมีการรวมตัวกันอยู่เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และกิจกรรมสำคัญด้านศาสนา เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กิจกรรมของศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี กิจกรรมอาซูรอ เมล็ดสัมพันธ์ เป็นต้น แต่การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มยังมีลักษณะต่างคนต่างทำ หรือเกิดขึ้นเฉพาะกิจเมื่อหน่วยงานราชการเข้ามาส่งเสริมเท่านั้น ไม่มีการเชื่อมโยงอิงกับหลักและแนวคิดศาสนาทำให้ชาวชุมชนไม่ค่อยให้ความร่วมมือหรือเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ ดังที่นักพัฒนาท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า

“ก่อนที่จะมาเป็นชุมชนศรัทธา มะยุงก็เหมือนหมู่บ้านอื่น ที่ผู้นำหรือสี่เสาหลักต่างคนต่างอยู่ ผู้ใหญ่บ้านก็ไปตามระบบของมหาดไทย โต๊ะอิหม่ามก็ทำหน้าที่อยู่ที่มัสยิด เพราะถูกแยกออกจากงานชุมชนซึ่งเข้าใจว่าเป็นเรื่องของผู้ใหญ่บ้าน อบต.ก็คือนักการเมืองเน้นการพัฒนาโครงสร้างมากกว่าที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนมีการเลือกตั้งครั้งหนึ่งก็มีความขัดแย้งครั้งหนึ่ง แกนนำทำธรรมชาติหรือหัวหน้ากลุ่มในชุมชนก็ทำกิจกรรมของตัวเองไป ต่างคนต่างทำตามหน้าที่ของตัวเอง”

อย่างไรก็ดีความน่าสนใจของชุมชนมะยุงก็คือการรวมกลุ่มของชุมชนเกิดขึ้นจากฐานทุนทางสังคม ความคาดหวังและความต้องการในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองหรือการ “พึ่งตนเอง” ภายใน ดังสะท้อนจากคำพูดของกำนันอับลอรอนิง มิงยี และبابอ ที่ว่า “ก่อนที่จะให้คนอื่นมาช่วยเราต้องช่วยตัวเองก่อน” “อย่ารอการช่วยเหลือจากภายนอก เราต้องจัดการตนเอง ถ้าภายนอกจะมาช่วยเราก็นิดี” ดังนั้นการเข้ามาของเครือข่ายชุมชนศรัทธา ในปี พ.ศ. 2551 ที่นำแนวคิดการใช้หลักศาสนาและหลักศรัทธาสร้างการพัฒนาในระดับชุมชน โดยกลไกสี่เสาหลักเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน มีกำนันอับลอรอนิง มิงยี เป็นแกนหลักในการประสานความร่วมมือ กระตุ้นให้แกนนำเสาหลักอื่นในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายชุมชนศรัทธาเพื่อเป้าหมายสร้างชุมชนมะยุงให้เป็นชุมชนศรัทธาจา ด้วยวิธีการเปิดพื้นที่การพูดคุยเกี่ยวกับแนวคิด แนวทางกระบวนการทำงานที่สอดคล้องกับหลักศาสนาและหลักศรัทธา จากนั้นจึงได้เปิดเวทีประชาคมระดับชุมชนโดยเชิญชวนชาวชุมชนทั้งหมดเข้าร่วมวิเคราะห์ปัญหาชุมชน แนวทางแก้ไข การสร้างภาพอนาคตของชุมชนในความคาดหวังของชาวชุมชน ดังที่นักพัฒนาท่านหนึ่งเล่าให้ฟังอย่างน่าสนใจว่า

“ตอนเปิดประชาคมตอนนั้นชาวบ้านมาทั้งหมด จากนั้นมามีอะไรก็ประสานสี่เสาหลักและประชาคมกันมาตลอด สถานที่บางครั้งก็ใช้มัสยิด บางครั้งก็ปอนะแล้วแต่ความเหมาะสม มีการจัดสรรบทบาทกันอย่างเข้าใจ กำนันมีบทบาทในการประสานเชื่อมโยงผู้คน ชุมชนศรัทธาเข้ามาทำให้ผู้นำเกิดความเข้าใจ มีความร่วมมือ การดูแลหมู่บ้านเป็นเมื่อมีการพูดคุยกันมากขึ้นก็จัดการดูแลหมู่บ้านออกเป็นเขต 7 เขต แต่ละเขตมีกรรมการหมู่บ้านอยู่ในแต่ละเขต เมื่อพูดถึงชุมชนศรัทธาแล้วชุมชนจะนึกถึงอะไร นึกถึงตัวเอง ชุมชนและสี่เสาหลัก นี่เป็นคำตอบที่ได้จากชาวบ้าน”

ผลจากการพูดคุยในหลาย ๆ ครั้งทำให้ชุมชนสามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาและภาพอนาคตของชุมชนที่ว่า ชุมชนมะยุงต้องเป็นชุมชนที่ “การปกครองหมู่บ้านเป็นสิ่งสำคัญมาก ชาวบ้านจะได้มีความสันติสุขอยู่ที่การปกครองของผู้นำหมู่บ้าน และการที่จะเติมเต็มให้เกิดสันติสุขได้ฝ่ายปกครองหมู่บ้านจะต้องเข้าถึง และคลุกคลีอย่างสม่ำเสมอ พร้อมมีคุณธรรมนำการปกครองด้วยหลักการของในหลวงทั้งพระราชดำรัสว่า เข้าใจ เข้าถึง พัฒนาและตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีคุณภาพในการปฏิบัติงานที่เหมาะสมและมาตรฐานและส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม” โดยที่ชาว

ชุมชนทุกคนจะต้องร่วมกันเร่งรัดการพัฒนาตามแผนหมู่บ้านที่กำหนด ส่งเสริมให้ชาวบ้านเยาวชน และเด็กได้รับการพัฒนาให้เป็นบุคคลที่มีคุณธรรมนำความรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยกระดับหมู่บ้านให้มีศักยภาพพร้อมกับการพัฒนาคนและหมู่บ้านพร้อมเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ส่งเสริม และสนับสนุนให้บุคลากรในหมู่บ้านได้รับการพัฒนาที่ได้มาตรฐานความก้าวหน้า ส่งเสริมการปกครอง ในการจัดการ โดยการกระจายอำนาจและการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม ส่งเสริม สนับสนุน ตามนโยบาย ของทางราชการ

กิจกรรมเด่นที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการศรัทธาของเครือข่ายฯ และการมีส่วนร่วมแบบ เต็มที่ของชาวชุมชน จึงมีหลากหลายรูปแบบทั้งการจัดสวัสดิการในรูปของกองทุน การออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ การแก้ไขปัญหาพื้นฐานในชุมชนไม่ว่าจะเป็นเป็นยาเสพติด ปัญหาสังคม ฯลฯ ดังที่กำนัน อับดุลรอญิง มิงยี เล่าให้ฟังว่า

“ปีพ.ศ. 2551 ชุมชนศรัทธาใช้งบประมาณ 10,000 บาท ในการทำกิจกรรม ก็ได้ ประชาคมชาวบ้านออกความคิดเห็นกันว่าเราจะทำอะไร ได้ข้อสรุปเป็นมติที่ ประชุมว่าชุมชนจะซื้อรถ แต่เงินไม่พอจึงเกิดการบริจาคและสะสมขึ้นเพื่อจัดซื้อ รถช่วยเหลือเวลาใครมีปัญหาในชุมชน เรามีกิจกรรมที่เกิดขึ้น (1) ดำเนินการ และจัดซื้อรถตู้ 1 คันได้จัดให้บริการรถรับส่งผู้ป่วยฟรีในเขตจังหวัดนราธิวาส และใกล้เคียง การบริหารจัดการ มีคนขับรถ 7 คน มีกุญแจ 7 ดอก ตามเขต การปกครองของหมู่บ้าน (2) จัดตั้งกองทุนชุมชนศรัทธาโดยชาวบ้านบริจาค ทุกเดือน ชรบ. (ชุดรักษาความสงบหมู่บ้าน) ให้ทุกเดือน ๆ ละ 1,500 บาท รวมแล้วได้เดือนละประมาณ 5,000-6,000 บาท ได้เงินมากนำไปฝากธนาคาร (3) การบริการผ้าห่อศพ และโลงศพฟรีในหมู่บ้านมะยุง (4) การให้ทุนการศึกษา แก่เด็กกำพร้าประจำปีมอบให้ในเดือนรอมฎอนของทุกปี กิจกรรมนี้ทำมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2551 ที่ชุมชนศรัทธาเข้ามา (5) กลุ่มเยาวชน จำนวน 30 คนจะเข้ามา มี บทบาทในการช่วยเหลือกิจกรรมงานชุมชน งานที่คนแก่ทำไม่ไหวเยาวชนก็จะทำ (6) จุดประกายประสานอบต.จัดประชุมสี่เสาหลักทั้งตำบล 11 หมู่บ้าน 14 มัสยิด และก่อตั้งชมรมโต๊ะอิหม่ามในตำบล ประมาณ 100 คน ด้านการศึกษา ทุกคืนวัน ศุกร์จะมีการสอนศาสนา เยาวชนมาเรียน 20 - 30 คน ผู้สอนก็เป็นคนในชุมชน สอนฟรี ด้านเศรษฐกิจ (1) อาชีพสวนยาง 50 % ทำนา 10 % มะพร้าว 10 % ที่ เหลือ สวนลองกอง เลี้ยงสัตว์ (2) กลุ่มอาชีพ มีกลุ่มเลี้ยงแพะ 50 ตัว ได้รับการ สนับสนุนงบประมาณจากรัฐบาล แบ่งเป็นกลุ่มย่อยดูแลกลุ่ม กลุ่มละ 10 ตัว (3) ปลูกปาล์ม ปลูกมะพร้าว เพื่อเป็นรายได้ของกองทุนชุมชน (4) มีสระน้ำใน หมู่บ้าน เลี้ยงปลา หาเงินเข้ากองทุน โดยจัดกิจกรรมให้ชาวบ้านตกปลา ยาเสพติด ห้ามไม่ให้มีในหมู่บ้าน แต่มันห้ามไม่ได้ วิธีการจัดการคือ ถ้า ต้มใบกระท่อม 4 คน ก็ให้อยู่ 4 คน อย่าเพิ่ม ถ้าเพิ่มจะจับ...ชุมชนยังมีแผนขุด สระ ซึ่งยังไม่ได้ตกลงกันว่าจะให้ใช้อย่างไร อาจมีการให้เลี้ยงปลา แตรอบ ๆ สระ จะปลูกต้นมะพร้าวน้ำหอมเพื่อเป็นรายได้ให้ชุมชนด้วย ขุดหลุมฝังศพให้ฟรี

เพราะตอนนี้การชุดหลุมก็ต้องจ้าง คนจนจะลำบาก บริจาคเข้ากองทุนศรัทธาต่อไปต้องทำมาให้เองไม่ต้องให้แต่ละเขตไปเก็บตามบ้าน ทำผู้รับบริจาคกับทำคูระบายน้ำ”

จะเห็นได้ว่ากิจกรรมต่างเหล่านี้มีทั้งที่เป็นการริเริ่ม / จัดตั้งขึ้นใหม่ การต่อยอดขยายผลจากฐานเดิม แต่เชื่อมโยงเข้ากับหลักศาสนาและศรัทธามากยิ่งขึ้น โดยที่ชุมชนได้มีการสร้างตัวชีวิตความเป็นชุมชนศรัทธาขึ้นมาเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนชุมชน เพื่อเป้าหมายการเป็น “ชุมชนศรัทธามะยูง” อย่างไรก็ตามการสร้างชุมชนศรัทธาจะไม่สามารถเกิดขึ้นโดยปราศจากการสนับสนุนจากภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานราชการในพื้นที่ ที่ยังมีทัศนคติเชิงลบ หรือขาดความรู้ความเข้าใจในแนวทางศรัทธา ดังเสียงสะท้อนว่า

“คนที่นี่มีรัฐธรรมนูญอยู่ 2 ฉบับ คือ รัฐธรรมนูญของบ้านเมือง และรัฐธรรมนูญทางศาสนา ถ้ารัฐธรรมนูญของบ้านเมืองขัดกับหลักศาสนา ชาวบ้านก็รับไม่ได้ หรือยอมรับแบบไม่เต็มใจ...ถ้ารัฐจริงใจที่จะช่วยประชาชนก็ต้องกู้ศรัทธาคืนมาให้ได้”

“เจ้าหน้าที่รัฐไม่ค่อยเห็นด้วยกับวิธีการทำงานของเครือข่ายชุมชนศรัทธา สังเกตได้จาก เวลาทำงานตรงกัน กำนันบอกว่าจะไปร่วมประชุมกับเครือข่ายชุมชนศรัทธา เจ้าหน้าที่คนที่คุยด้วยแสดงสีหน้าที่ไม่ค่อยพอใจนัก...อยากให้มีการมีชุมชนศรัทธาต่อไป เพราะอยากให้ชุมชนเข้มแข็ง ทำงานกับคนที่มิศรัทธา หากไปรบกวนคนไม่มีศรัทธาก็จะล่าช้า หากเริ่มทำอะไรได้ ก็จะทำเลยกับคนที่คิดเหมือนกัน ต้องให้เข้มแข็งกว่านี้”

ข้อเสนอจากชุมชนก็คือชุมชนจะต้องมีการเตรียมความพร้อมภายในอย่างจริงจังและต่อเนื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมแนวคิดศาสนาและหลักศรัทธาให้กับชาวชุมชนยึดถือปฏิบัติอย่างจริงจังและปฏิบัติให้เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต สร้างการมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการพูดคุยโดยใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลาง การจัดระบบการทำงานโดยเน้นการกระจายอำนาจไปยังกลุ่ม องค์กร และเสาหลักในชุมชน การจัดเตรียมระบบฐานข้อมูล เป็นต้น ขณะเดียวกันภาครัฐต้องเข้ามาสนับสนุนโดยยึดชุมชนเป็นฐานมากกว่าภารกิจของหน่วยงานนั้น ๆ ที่สำคัญต้องให้ความสำคัญเคารพในแนวทางศรัทธาริเริ่มไว้ จะสามารถทำให้บรรลุเป้าหมายของทั้งชุมชน หน่วยงานและการสร้างสุขในชุมชนให้เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้

5. ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานของเครือข่ายชุมชนศรัทธา

การดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนศรัทธาที่ผ่านมาประสบกับปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญหลายประการทั้งในระดับชุมชน ระดับเครือข่าย ปัญหาสถานะ ตำแหน่งแห่งที่ของเครือข่ายในพื้นที่ และการเสถียรอุดมคติ

(1) ปัญหาพื้นฐานระดับชุมชน ปัญหาการถูกปิดกั้นการมีส่วนร่วมอย่างยาวนานในพื้นที่ทำให้ชุมชนขาดความมั่นใจในตัวเองในแนวทางการพัฒนา เกิดความลังเล ละล้าละลังในการเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายชุมชนศรัทธา แม้จะมีการเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมผ่านรูปแบบการพัฒนาที่เรียกว่า “สี่เสาหลัก” ทำให้ชุมชนมีความมั่นใจ กล้าแสดงตัว มีความคาดหวัง และความต้องการมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น แต่พื้นฐานการรับรู้ที่แตกต่างกันของผู้นำสี่เสาหลัก ปัญหาความขัดแย้งไม่ลงรอยกันของผู้นำในชุมชน และคนในชุมชนด้วยกันเอง ปัญหาความหวาดระแวงและไม่ไว้วางใจกันและอันเนื่องจากความอึดครึ้มในชุมชนและความขัดแย้ง/ รุนแรงในภาพรวม

(2) ปัญหาสำคัญของการดำเนินเครือข่ายฯ ที่สอดคล้องกันในระหว่างชุมชน คือ ปัญหาการขาดความเข้าใจที่ดีต่อโครงการของสมาชิกชุมชนบางส่วน ปัญหาจำนวนงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนมีน้อยและขาดความชัดเจนในการจัดสรร และปัญหาความไม่ต่อเนื่องในการดำเนินงาน และขาดการติดตามโดยคณะทำงานฯ ทั้ง 3 ปัญหาดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกันสูงมาก นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ ที่มีการกล่าวถึงบ้างประปรายในหลายชุมชน คือ ชาวบ้านบางส่วนไม่ให้ความร่วมมือกับโครงการ แม้ว่าเป็นส่วนน้อยของชุมชนก็ตาม (อาแว, 2554) รวมทั้งผู้นำสี่เสาหลักยังไม่มีความสามารถหรือร่วมมือกันดีพอในการทำงานพัฒนา มีความหวาดระแวงแก่นำขับเคลื่อนของเครือข่ายที่เข้ามาทำงานส่งเสริมในชุมชน นอกจากนี้แล้ว การระบบบริหารจัดการของเครือข่ายก็ยังมีปัญหาทั้งในแง่การจัดวาง ออกแบบโครงสร้างที่ไม่แน่นอนและยึดติดกับตัวบุคคลมากเกินไป ทำให้ขาดความเชื่อมโยงในการขับเคลื่อนระดับต่าง ๆ ทำให้ส่งผลสำคัญสำคัญต่อแนวคิด ทิศทางและการปฏิบัติการของเครือข่ายด้วย

(3) ปัญหาสถานะและตำแหน่งที่ของเครือข่ายชุมชนศรัทธา แม้ในภาพรวมจะกล่าวได้ว่าเครือข่ายชุมชนศรัทธาเป็นเครือข่ายชุมชนที่เกิดขึ้นและมีการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมที่สุดขบวนการหนึ่งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่การนำเสนอแนวคิดเรื่อง “หลักศาสนาและศรัทธา” ที่แม้จะเป็นจุดเด่นที่สำคัญของเครือข่ายในแง่การนวัตกรรมใหม่ในงานพัฒนาชุมชน และอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องทั้งในแง่การสร้างสันติภาพ/ สันติสุข และการสร้างภาพอุดมคติของขบวนการชุมชนในการสร้างแรงบันดาลใจ ปลุกการขับเคลื่อนท้องถิ่น แต่ในมุขกลับกันก็อาจสร้างความหวาดระแวงให้เกิดจากการตีความที่ผิดพลาดจากแนวทางและทิศทางของเครือข่าย เช่น การถูกมองว่าเป็นขบวนการศาสนาที่อาจเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรงในพื้นที่ รวมถึงมายาคติเกี่ยวกับความมั่นคงที่กดทับอยู่ในพื้นที่มาอย่างยาวนาน แม้มีการปรับเปลี่ยนแนวทางการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นแนวทางการเมืองนำการทหาร แต่ในแง่/ มิติความมั่นคงยังถูกตีความเป็นความมั่นคงในแบบแคบที่เน้นการใช้กำลังทหาร ทำให้พื้นที่การมีส่วนร่วมถูกปิดกั้น กีดกัน หรือทำให้เป็นเครื่องมือหนึ่งในกลไกรัฐเท่านั้น ความเป็นเครือข่าย/ ขบวนการจึงถูกลดทอนและให้ความหมายที่ไม่อาจข้ามพ้นความมั่นคงแบบเก่าไปสู่มิติที่กว้างขึ้นได้ ประกอบกับในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาของ

เครือข่ายได้ยกระดับตัวเองไปเป็นขบวนการชุมชนที่ต้องสัมพันธ์เชื่อมโยง ทำงานร่วมกับภาคอื่น ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวทาง วิธีการทำงาน ที่หลากหลายขึ้น ขณะที่ฐานการปฏิบัติการทั้งในแง่ชุมชน และผู้ปฏิบัติงานยังไม่เข้มแข็งเพียงพอ ทำให้ขาดความเชื่อมโยงและการเข้าใจร่วมกันภายใน ที่นำมาซึ่งปัญหา “ท่าที” “ความขัดแย้งในแนวคิด แนวทางและแนวทางปฏิบัติ” ภายใต้โครงสร้าง หน้าที่ของเครือข่าย และการปฏิบัติการจริงในระดับชุมชน ทำให้แกนนำ ผู้นำ และผู้ร่วมงานกับเครือข่ายบางส่วนเริ่มถอยห่างออกไป

(4) การเสด็จิตอุดมคติ แนวคิดการใช้หลักศาสนาแม้มีจุดแข็งในการระดมความร่วมมือและสามารถสร้าง / ระดมการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างกว้างขวาง แต่จากแนวคิดศาสนาและศรัทธา นั้นมีความละเอียดอ่อนและอ่อนไหวต่อความรู้สึกในชาวชุมชนเป็นอย่างมาก ทำให้ในหลายกรณีไม่สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมได้อย่างเต็มที่เนื่องจากการวิตกกังวลว่ากิจกรรม และวิธีการดังกล่าว สอดคล้อง/ ไม่สอดคล้องกับหลักศาสนาหรือไม่ หรือในทัศนะนักการศาสนาท่านหนึ่งที่ตั้งข้อสังเกตว่า การใช้หลักศาสนาและศรัทธาหากนำไปไปประยุกต์ใช้ไม่ถูกต้องอาจสร้างความเสียหาย และเสื่อมเสียแก่ศาสนาอิสลามได้ ดังความเห็นที่ว่า “ถ้าเป็นกำบังแต่ไม่ตัดกวาง จะสร้างความเสียหายได้ เพราะฉะนั้นคนที่ใช้คำว่ากำบังตัดกวางต้องระมัดระวังมากที่สุด อาจเป็นคำพูดที่ฟังดูดี ไพเราะ แต่เมื่อถึงเวลาปฏิบัติจริงทำได้ยาก” หรือในบางกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบและโครงสร้างอำนาจที่ใหญ่กว่า ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างอำนาจทางการเมืองในกระบวนการสันติภาพ หรือการเคลื่อนไหวในเชิงขบวนการชุมชน เครือข่ายก็ขาดความชัดเจนในแนวทางเนื่องจากการวิตกกังวลกับแนวคิดและหลักการศาสนา การกล่าวเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่าศาสนาจะเป็นกีดกั้นในการเคลื่อนไหว พัฒนาการของเครือข่าย หากแสดงให้เห็น/ สะท้อนถึงแนวคิด และแนวทางที่ต้องชัดเจนขึ้นในอนาคต

“การใช้หลักศาสนาในการพัฒนาไม่เพียงเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สำหรับ
ทางเลือกและโอกาสในการพัฒนาตนเอง ชุมชน และสังคมเท่านั้น หากยังคือ
การเพิ่ม/ สร้างทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต”

บทที่ 4

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

เนื้อหาในบทนี้จะเป็นการสรุปผลการศึกษาและเสนอแนะข้อเสนอที่เป็นไปได้สำหรับการพัฒนาที่สอดคล้องกับหลักศาสนาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเนื้อหาประกอบด้วย 3 ส่วน คือ การสรุปผลการวิจัย ข้อเสนอเพื่อการพัฒนา และข้อเสนอสำหรับการศึกษาค้างต่อไป ดังนี้

1. สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง ชุมชนศรัทธา : การพัฒนาด้วยหลักศาสนาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิวัฒนาการ รูปแบบและกระบวนการพัฒนาชุมชนของเครือข่ายชุมชนศรัทธาในสถานการณ์ความขัดแย้งและความไม่มั่นคงจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการส่งเสริม สนับสนุนความเข้มแข็งเครือข่ายชุมชนศรัทธาในการพัฒนาเพื่อสร้างชุมชนเป็นสุขและด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับชุมชนและเครือข่าย และวิเคราะห์ข้อเสนอที่เป็นไปได้สำหรับ การพัฒนาที่สอดคล้องกับหลักศาสนาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ภายใต้แนวคิดที่ว่าพัฒนาที่ผ่านมามีลักษณะรวมศูนย์ ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาในระดับพื้นฐานของชุมชนได้ ดังนั้นจึงต้องสร้างการมีส่วนร่วมจากชุมชนท้องถิ่นผ่านองค์กรและเครือข่ายชุมชน ที่ไม่เพียงจะเป็นการแก้ไขปัญหาพื้นฐานของชุมชนแล้ว จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการหนุนเนื่องสู่การสร้างสุขและสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนในพื้นที่

การศึกษาใช้กรณีศึกษาเครือข่ายชุมชนศรัทธา ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ แต่การทำการวิเคราะห์ใน 2 ระดับ คือ ระดับชุมชน และระดับเครือข่าย

ผลการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งและความรุนแรงรอบใหม่ นับแต่ ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมาได้เกิดขึ้น ดำรงอยู่และก่อผลกระทบอย่างลึกซึ้งมหาศาล ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม และยังมีแนวโน้มความรุนแรงต่อเนื่องในอนาคต อย่างไรก็ตาม การก่อตัวขององค์กรชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ได้รวมตัวกันและจัดตั้งเป็นเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนา ในชื่อที่เรียกว่า “เครือข่ายชุมชนศรัทธา” นับแต่ ปี พ.ศ. 2551 เป็นต้นมานับว่ามีความน่าสนใจเป็นอย่างมากในแง่การริเริ่มกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ภายใต้แนวคิดที่เรียกว่า “ใช้หลักศาสนาและศรัทธา” เกิดกลายเป็น “ความเป็นชุมชนศรัทธา” ภายใต้ตัวชี้วัดด้านศาสนาและอัตลักษณ์ของชุมชนที่เครือข่ายได้ริเริ่มพัฒนาขึ้น ประกอบด้วย (1) มีการใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติ (อิบาดะฮ์) ต่อพระเจ้าและเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน (2) สมาชิกในชุมชนมีความเข้าใจในหลักศรัทธาอย่างถูกต้อง (3) สมาชิกในชุมชนปฏิบัติตามศาสนกิจอย่างสม่ำเสมอและมีการตักเตือนกันในเรื่องความดี (4) ผู้นำศาสนาและผู้นำท้องถิ่นมีความสามัคคีและเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน (5) สมาชิกในชุมชนได้รับการศึกษาทั้งศาสนาและสามัญเท่าที่เหมาะสม (6) มีความเป็นพี่น้องกันมีความรักและมีความเกื้อกูลกันในชุมชน (7) ชุมชนมีความสะอาด เป็นระเบียบและมีสภาวะแวดล้อม

ที่ดี (8) สมาชิกในชุมชนในชุมชนมีสุขอนามัยที่ดี (9) สมาชิกในชุมชนมีฐานะเศรษฐกิจพอเพียงยั่งยืน และมีเงินออม และ (10) ชุมชนมีพลังที่เข้มแข็งในการป้องกันชุมชนสิ่งแปลกปลอมที่เป็นภัยมิให้เข้ามาในชุมชน และไม่จำกัดสถานะและบทบาทของเครือข่ายเพียงกิจกรรมพื้นฐานในระดับชุมชนและเครือข่ายเท่านั้นหากยังยกระดับและพัฒนาไปสู่การแสดงออก เคลื่อนไหวร่วมกับภาคีอื่น ๆ ทั้งในระดับพื้นที่ จังหวัด ภูมิภาคกระทั่งในระดับประเทศในฐานะส่วนหนึ่งของขบวนการประชาชนและขบวนการประชาสังคม

ในแง่รูปแบบการพัฒนาของเครือข่ายชุมชนศรัทธา เรียกว่า “ความเป็นชุมชนศรัทธา” ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ คือ แนวคิดการพัฒนา การสร้างความร่วมมือสี่เสาหลัก กระบวนการพัฒนา และผลสำเร็จจากการพัฒนา กล่าวคือ การพัฒนาของเครือข่ายชุมชนศรัทธาเกิดขึ้นจากแนวคิดสำคัญ 4 ประการ คือ 1) การใช้หลักศาสนาและศรัทธาในงานพัฒนา 2) การสร้างความร่วมมือ “สี่เสาหลัก” 3) การพัฒนาที่มีประชาชนและชุมชนเป็นศูนย์กลาง และ 4) การสร้างการเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนที่หนุนสร้างสันติสุข (2) รูปแบบการสร้างความร่วมมือสี่เสาหลัก (3) กระบวนการพัฒนาที่เริ่มต้นจากเตรียมปฏิบัติการ การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การปฏิบัติการระดับชุมชนและการเชื่อมโยงชุมชนกับเครือข่าย และการติดตามประเมินผลและ (4) ผลสำเร็จที่เกิดขึ้น คือ การนวัตกรรมรูปแบบการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ชุมชนพัฒนากิจกรรมใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับความคาดหวังและต้องการของชุมชน การคิดค้นกิจกรรมที่โน้มนำสู่ความยั่งยืนและการพึ่งตนเองในชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจและเชื่อมั่นในแนวทางการพัฒนาที่เกิดจากการริเริ่มของชุมชน สามารถยกระดับเครือข่ายเป็นขบวนการชุมชนที่มีบทบาทในหลายระดับ ที่สำคัญหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐ และเอกชนให้การยอมรับและมีทัศนคติที่ดีในการส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนศรัทธามากยิ่งขึ้น ในแง่การขับเคลื่อนและการปฏิบัติการของเครือข่ายชุมชนศรัทธามีปัญหาและอุปสรรคในระดับชุมชน ระดับเครือข่าย ปัญหาสถานะและตำแหน่งแห่งที่ของเครือข่าย และปัญหาการเสพติดอุดมคติ

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา

ในสถานการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนศรัทธา ทั้งในฐานะขบวนการชุมชนและขบวนการประชาชนที่ได้พยายามริเริ่มกิจกรรมการพัฒนาชุมชนผ่านการวัดกรรมกรการพัฒนาชุมชนแบบใหม่ที่ทั้งมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาพื้นฐานในระดับชุมชน การหนุนเสริมสนับสนุนกันและกันในระดับเครือข่าย และการขยายพื้นที่ความคิดสู่การแก้ไขปัญหาความรุนแรง การสร้างสุข และสันติภาพในภาพรวม นับว่ามีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะสามารถหลายกรอบกำแพงความคิด การพัฒนากระแสหลักในพื้นที่ที่ลักษณะรวมศูนย์อำนาจโดยกลไกราชการ และวิธีคิดเรื่องความมั่นคงแบบแคบไปสู่ความมั่นคงแบบกว้างที่ครอบคลุมมิติการพัฒนาที่หลากหลายขึ้น ทั้งมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การเมืองชุมชน และสิ่งแวดล้อม เกิดกลายเป็นขบวนการชุมชนแบบใหม่ที่เรียกว่า “ความเป็นชุมชนศรัทธา” ทำให้แนวคิดและการขับเคลื่อนของเครือข่ายชุมชนศรัทธาได้รับการขานรับมากขึ้นจากชุมชน และ/ หรือหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่

อย่างไรก็ตามเนื่องจากเครือข่ายชุมชนศรัทธาได้ก่อตัวและมีวิวัฒนาการที่ไม่ยาวนานมากนัก จึงต้องมีการขบวนการในการส่งเสริม สนับสนุนความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เครือข่ายชุมชนศรัทธาสามารถขับเคลื่อนงานพัฒนาในพื้นที่ได้อย่างมั่นใจ ตอบสนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเต็มที่ สอดคล้องปัญหา ความต้องการและอัตลักษณ์ของท้องถิ่น งานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะว่า

(1) ชุมชนศรัทธาต้องมีการปรับโครงสร้างและระบบบริหารที่เน้นการกระจายอำนาจให้เกิดขึ้นในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับฐานปฏิบัติการชุมชน ระดับแกนนำขับเคลื่อน อาสาสมัคร กระทั่งถึงกลไกกรรมการบริหารและที่ปรึกษาจากภายนอก โดยอาจกำหนดระบบและโครงสร้างบริหารแบบ “โครงข่ายองค์กร” ที่มีความชัดเจนทั้งนโยบาย แนวทาง รูปแบบการบริหาร และการปฏิบัติ แต่ยังคงรักษา ธรรมชาติการเป็นองค์กรชาวบ้าน/ ชุมชน ที่ยืดหยุ่น อิสระ คล่องตัวในการบริหาร และการสร้างสายสัมพันธ์ในแนวนอน ทั้งนี้โครงข่ายองค์กรอาจจัดให้กลไกกรรมการบริหารเครือข่าย กลไกจังหวัด หรือภูมิภาค และกลไกปฏิบัติการในระดับชุมชน ทั้งนี้จากการเสวนากลุ่มในระดับแกนนำขับเคลื่อนได้มีข้อเสนอว่า เครือข่ายชุมชนชุมชนศรัทธาควรจะมีการจดทะเบียนเป็นองค์กรนิติบุคคล เช่น อาจอยู่ในรูปของสมาคม หรือมูลนิธิ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าควรจะมีการเปิดพื้นที่ของการพูดคุยเพื่อตกผลึกในแนวคิดดังกล่าว โดยอาจจะดมความเห็นทั้งในระดับชุมชน เครือข่าย หรือองค์กรภายนอกทั้งจากภาครัฐและเอกชนที่สัมพันธ์กับเครือข่ายด้วย

(2) การขับเคลื่อนงานพัฒนาในระดับชุมชนโดยใช้กลไกและรูปแบบสี่เสาหลักนับเป็นความโดดเด่นของเครือข่ายชุมชนศรัทธาที่สามารถสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วม ทำให้เกิดดุลยภาพทางอำนาจในระดับชุมชนมากขึ้น กระนั้นควรมีกระบวนการในเสริมศักยภาพแกนนำสี่เสาหลักต่อแนวคิด ทิศทางการพัฒนาด้วยหลักศาสนาและศรัทธาอย่างต่อเนื่อง และความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาภายใต้แนวทางดังกล่าว รวมทั้งการประยุกต์ในบริบทที่แตกต่างกันออกไป แม้ว่าในด้านกระบวนการทำงานของเครือข่ายที่กำหนดให้มีการจัดประชุมสัมมนาผู้นำสี่เสาหลัก ประสานส่วนราชการ การประสานผู้นำสี่เสาหลัก รวบรวมข้อมูลหมู่บ้าน เปิดเวทีสร้างความเข้าใจระดับหมู่บ้าน เวทีจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง ผู้นำ/ ชาวบ้านดำเนินงานกิจกรรม แกนนำขับเคลื่อนติดตาม/

ประเมินผล เวทีสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหมู่บ้าน ปรับปรุง/ พัฒนากิจกรรมในหมู่บ้าน กิจกรรมเชื่อมโยงเครือข่ายหมู่บ้าน กระนั้นในแง่การปฏิบัติการ การขับเคลื่อนจริงระดับชุมชน พบว่า ในหลายชุมชนยังไม่สามารถเชื่อมต่อหรือเข้าถึงมวลชนพื้นฐานได้มากนัก หรือกล่าวอีกแบบหนึ่งก็คือ ชาวชุมชนพื้นฐานยังมีฐานะเป็นเพียงผู้เข้าร่วม หรือรอรับการพัฒนาเท่านั้น ดังนั้นจึงควรขยายผล แนวคิด แนวปฏิบัติให้ถึงฐานล่าง หรือการทำให้ชาวชุมชนพื้นฐานเข้ามาอยู่พื้นที่การมีส่วนร่วมที่ เข้มข้นมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะช่วยให้เกิดเป็นชุมชนศรัทธาที่กระจายทั่วชุมชนมากขึ้น ทั้งนี้เครือข่ายชุมชน ศรัทธาอาจพัฒนาและยกระดับชุมชนที่ “ศรัทธา” เป็นชุมชนต้นแบบการเรียนรู้ เพื่อเหนี่ยวนำแนวคิด ศรัทธาให้เป็นรูปธรรม สามารถขยายผลได้ต่อเนื่อง ทั้งนี้ยังต้องจัดให้มีการเสริม พัฒนาศักยภาพใน ระดับบุคคลและเครือข่าย (ชุมชนศรัทธา) เพื่อยกระดับบุคคล และองค์กรที่มีความเข้มแข็ง ในแนวทางการพัฒนาตามหลักศาสนาและศรัทธา ด้วยการสร้างขีดความสามารถของบุคคล องค์กร ทั้งในแง่การแก้ไขปัญหาในระดับพื้นฐาน การจัดระบบการประสานงานภายใน ภายนอก การสื่อสาร สาธารณะ การพัฒนาศักยภาพของแกนนำขับเคลื่อนให้เป็นผู้เชี่ยวชาญ ชำนาญในประเด็นกิจกรรม ต่าง ๆ ตลอดจนการจัดระบบข้อมูล สถิติที่จำเป็น ฯลฯ เพื่อยกระดับการผลักดันการแก้ไขปัญหาใน ระดับโครงสร้างหรือนโยบายในอนาคต ด้วยขบวนการของเครือข่ายเอง

(3) ในช่วงสามปีที่ผ่านมาเครือข่ายชุมชนศรัทธาได้สร้างกลไกอาสาสมัครในการขับเคลื่อนงาน ชุมชน ซึ่งช่วยให้การริเริ่มผลักดันงานพัฒนาในระดับชุมชนมีความรวดเร็วและคล่องตัวขึ้น แต่ เครือข่าย ฯ ควรมีการประสานงานกับอาสาสมัครให้ต่อเนื่องมากขึ้น เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ให้มีความชัดเจน สร้างความเชื่อมั่นให้แก่อาสาสมัคร ทั้งนี้ในบางชุมชนควรให้แกนนำขับเคลื่อน พี่เลี้ยงสนับสนุน ให้ความรู้และสร้างทักษะต่างๆให้แก่ชุมชนโดยตรง

(4) เนื่องจากชุมชนศรัทธายังมีความใหม่อยู่มากทั้งในแง่องค์กรและนวัตกรรมงานพัฒนาด้วย หลักศาสนา ดังนั้นจึงควรมีการสื่อสารสาธารณะ ทั้งในระดับชุมชนและพื้นที่ และที่สำคัญควรเผยแพร่ แนวคิด ทิศทาง และการปฏิบัติการของเครือข่ายให้เป็นที่รับรู้ของหน่วยงานราชการในพื้นที่ และ สาธารณะชนทั่วไป เครือข่าย ฯ ซึ่งนอกจากจะทำให้เกิดความเข้าใจ อำนวยความสะดวกในการ ทำงานของเครือข่าย ฯ แล้ว ยังจะช่วยสร้างภาพลักษณ์ ขจัดความเคลือบแคลงของเครือข่าย ฯ ที่อาจ โยงหรือทำให้เกี่ยวข้องกับความมั่นคง และความรุนแรง อันเนื่องมาจากมายาคติและความ หวาดระแวงที่มีเป็นทุนเดิมในพื้นที่ ที่สำคัญยังจะเป็นรูปธรรมยืนยันสถานะ และตำแหน่งแห่งที่ของ เครือข่ายต่อบทบาทการพัฒนาชุมชนในพื้นที่และการขยายพื้นที่การมีส่วนร่วมของเครือข่ายต่อ อนาคต ทิศทาง และทางเลือกที่เป็นไปได้การแก้ไขปัญหาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังกรณีการ เจริญสันติภาพที่เครือข่ายชุมชนฯ ได้ออกแถลงการณ์ว่าด้วยการพูดคุยเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ไว้ อย่างน่าสนใจว่า

“จากการที่รัฐบาลไทยได้ลงนามเพื่อให้เกิดการพูดคุยเพื่อสร้างสันติภาพให้กับ พื้นที่ชายแดนใต้ในครั้งนี้ ทางเครือข่าย ฯ เห็นว่าเป็นมิติใหม่ของประเทศไทยที่ สร้างสรรค์อย่างแท้จริง ประชาชนรู้สึกมีความหวังมากขึ้น จึงขอสนับสนุนให้การ ดำเนินการในขั้นตอนต่อไปได้ดำเนินการจนบรรลุถึงเป้าหมาย อีกทั้งตรงกับ ความคาดหวังของประชาชนในพื้นที่ จึงขอเรียกร้องให้ทุกฝ่ายได้ดำเนินการ

กิจกรรมต่อไปโดยคำนึงถึงกรอบคิดดังนี้ 1) เป็นกิจกรรมที่บูรณาการกับหลักการศาสนาที่ประชาชนศรัทธามั่นพร้อมกับการให้เกียรติและเคารพในความเป็นผู้นำทางศาสนาทุกระดับ โดยให้ผู้นำศาสนาได้เข้าไปมีบทบาทในทุกกระบวนการตั้งแต่ต้นทาง 2) เป็นกิจกรรมที่เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชนในระดับฐานราก โดยสร้างกระบวนการให้ทุกฝ่ายสำนึกในสิทธิที่เท่าเทียมกันของประชาชนสร้างความรู้สึกร่วมกันและจัดการใช้อิทธิสิทธิ์เฉพาะกลุ่มของตน 3) เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาการเรียนรู้ของตนเอง ด้วยแนวทางของตนเอง สนับสนุนการเรียนรู้ในการจัดการตนเองของประชาชนอย่างเป็นระบบ เริ่มต้นสร้างที่ชุมชนหมู่บ้าน แล้วค่อย ๆ เคลื่อนสู่การจัดการในระดับมหภาค 4) เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับการจัดการตนเองเป็นหมู่คณะของประชาชนที่ชุมชนหมู่บ้านโดยการเปิดช่องทางสื่อสารระหว่างกันได้หลาย ๆ ช่องทาง และควรเป็นช่องทางที่ประชาชนมีความเข้าใจได้เป็นอย่างดี และ 5) ปรับทิศทางการดำเนินกิจกรรมพัฒนาใหม่ที่มีผู้มีความรู้ความสามารถได้มีโอกาสกลับไปดูแลหนุนบำรุงชุมชนหมู่บ้านของตนเองอย่างเต็มกำลัง ขณะเดียวกันมีระบบที่เกื้อหนุนให้ประสานเชื่อมโยงกับสังคมภายนอก เพื่อการปรับตัวอย่างเท่าทัน”

(5) เครือข่ายชุมชนศรัทธาต้องไม่ละทิ้งโอกาสในการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับเครือข่ายองค์กรประชาชน ประชาสังคมอื่น ในทุกระดับ ทั้งในระดับพื้นที่ หรือในระดับประเทศ ในแง่ประเด็นเนื้อหาและการขับเคลื่อนเฉพาะประเด็นของเครือข่าย การหนุนช่วย และการร่วมกันขับเคลื่อนในภาพใหญ่ของขบวนการชุมชน ประชาชนและประชาสังคม

อย่างไรก็ดี การขับเคลื่อนดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนศรัทธาจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนในเชิงภาวะวิสัยด้วย ดังนั้นการปรับกลไก นโยบายขององค์กร หน่วยงานราชการในพื้นที่ หรือเหนือขึ้นไป ก็ต้องกระทำเช่นเดียวกันพื้นฐานที่สุดคือการทำให้กลไกระดับปฏิบัติการระดับพื้นที่ชุมชน เปิดรับแนวคิด แนวทางใหม่ในงานพัฒนาที่ถูกพัฒนาขึ้นโดยเครือข่ายและมีการกระจายอำนาจในการตัดสินใจและการดำเนินงานให้ผ่านเครือข่ายชุมชนศรัทธาระดับชุมชน หรือผลักดันให้ชุมชนริเริ่มการพัฒนาโดยสอดคล้องแนวคิดศรัทธาเข้าไปในกิจกรรม โครงการพัฒนาของหน่วยงานนั้น ๆ

ในระดับต่อมาคือการวาง/ กำหนดนโยบายระดับพื้นที่ที่เป็นจริงในการขับเคลื่อนงานพัฒนาภายใต้แนวคิดเรื่อง “สี่เสาหลัก” ผ่านกลไกคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) เพราะระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยหลักเกณฑ์การเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2551 ที่กำหนดให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นองค์กรหลักในการพัฒนาหมู่บ้าน ดำเนินงาน/ กิจกรรมในพื้นที่ สำหรับพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ได้เสนอให้มีการปรับโครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้านให้มีความสอดคล้องกับพื้นที่ ด้วยการเพิ่มผู้นำศาสนา/ ทางด้านจิตวิญญาณ เข้าร่วมโดยตำแหน่งในฐานะผู้นำกลุ่มกิจกรรม ดังนั้นในโครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้านจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะประกอบผู้นำทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำธรรมชาติที่ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ผู้นำธรรมชาติ/ องค์กรชุมชน และผู้นำศาสนา/

จิตวิญญาณ ทั้งนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอาจกำหนด/ วางแนวปฏิบัติกว้าง ๆ สำหรับภารกิจพัฒนาชุมชน/ ท้องถิ่นด้วยหลักศรัทธาและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น จะสามารถทำให้บรรลุเป้าหมายได้ทั้งของหน่วยงาน/ องค์กร ขณะเดียวกันก็สอดคล้องกับความคาดหวังและต้องการของชุมชนด้วย

ในระดับนโยบายการพัฒนาในภาพรวมรัฐบาลควรกำหนดให้กระทรวงต่าง ๆ ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์การพัฒนา โดยการมุ่งนำ “การพัฒนาที่มุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนฐานราก” เปิดโอกาส สร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม

ทั้งนี้อาจจัดให้มี “กองทุนกลาง” โดยรูปแบบอาจอยู่ในรูปของ “กองทุนเพื่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้วยศรัทธาจังหวัดชายแดนใต้” ที่ให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้าถึงได้ง่าย ยืดหยุ่น ตามเงื่อนไข สถานการณ์ ไม่ผูกติดกับปีงบประมาณ แต่มั่นคงในแนวทางศรัทธา โดยมีคณะกรรมการบริหารที่มาจากหลายภาค ทำหน้าที่กำหนด กำกับนโยบายดำเนินงานให้สอดคล้องกับศาสนาและหลักศรัทธา การสนับสนุนการปฏิบัติการสร้างทางเลือกการพัฒนาในชุมชน/ พื้นที่ และการเชื่อมโยงเข้ากับกระบวนการสันติภาพ ที่จะให้ชุมชนเป็นสุข ค่อย ๆ ลดความขัดแย้ง ความรุนแรงจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์จังหวัดชายแดนภาคใต้ (2556) ที่ได้สรุปผลการอดบทเรียนชุมชนศรัทธา กำปงตักวา แล้วพบว่า “ผลการดำเนินงานในรอบหลายปีที่ผ่านมาของชุมชนศรัทธามีผลตอบรับที่ดี ในเรื่องหลักคิดเรื่องพื้นฐานชุมชนศรัทธา/ กำปงตักวา ว่าสามารถจะเป็นประโยชน์ในกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ที่สอดคล้องกับวิถีความเชื่อและความศรัทธาของชุมชน ตลอดจนการมองไปข้างหน้าของชุมชนในการจะเตรียมรองรับการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคตได้ในระดับที่สร้างความอบอุ่นแก่สังคมประเทศได้...แนวคิดและหลักการปฏิบัติของชุมชนศรัทธา ได้สร้างกระบวนการทัศน์การพัฒนาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักการศาสนา ความเชื่อ จึงสามารถสร้างความเข้าใจอันดีซึ่งกันและกัน อันหมายถึงการร่วมกันสร้างสังคมสมานฉันท์ การพึ่งตนเอง การเอื้ออาทร และการยึดมั่นในวิถีชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมและมั่นคงยั่งยืน” สอดคล้องกับการศึกษาของ Candland (2000) เรื่อง “Faith as Social Capital : Religion and Community Development in Southern Asia” มีข้อค้นพบที่น่าสนใจว่าการใช้หลักศาสนาในการพัฒนาไม่เพียงเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สำหรับการทางเลือกและโอกาสในการพัฒนาตนเอง ชุมชน และสังคมเท่านั้น หากยังคือการเพิ่ม/ สร้างทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนในอนาคตด้วย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการพัฒนาด้วยหลักดังกล่าวรัฐจะต้องเข้ามาสนับสนุนในบทบาทที่เหมาะสมด้วย จึงจะทำให้ทุกฝ่ายบรรลุเป้าหมายการสร้างชุมชนเป็นสุขและการสร้างสันติภาพจากข้างล่างจากทางเลือกที่เป็นไปได้อย่างมีพลัง

อย่างไรก็ดี ต้องมีการวิจัยเพื่อสร้าง รวบรวมองค์ความรู้การพัฒนาพัฒนาด้วยหลักศาสนา อีกรหลาย ๆ กรณี ในบริบทที่เหมือนหรือใกล้เคียงกัน เพื่อเป็นกรณีศึกษา ตัวแบบการพัฒนาสำหรับการเรียนรู้ของชุมชน และที่สำคัญอาจสนับสนุนให้มีการวิจัยชุมชนโดยชุมชนเองด้วย เพื่อให้งานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในอนาคต